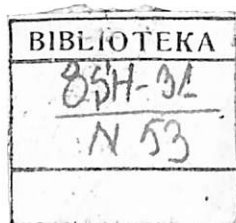

Spartak Ngjela

**r
o
m
a
n**

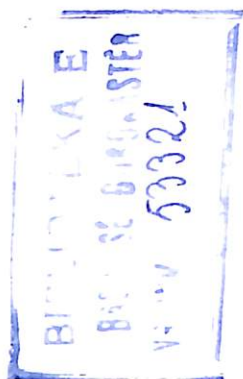
SHPELLA E VRASJES

89H-31
14-53

SPARTAK NGJELA

SHIPELLA E VRASJES

Roman

«APOLLONIA»

I.

I.

Në atë ditë të vrenjtur, që i takoi të binte mu në mesin e vjeshtës së parë, i tërë qytetthi, që trazohej ligisht, rëndom si gjithnjë, nga erërat e lumit përanash tij dhe grykës së klluritë që e kish përballë, jetoi me plot shqetësim mbërritjen e grupit të parë të të internuarve. Dihej ndërkohë që ata do të ndryheshin në kështjellën e vjetër, aty, në ca kazerma krejt të lëna pas dore, që në të vërtetë ishin të reja në moshë, bile shumë më të vonshme nga ai mur i zi i qemotit që i rrethakonte.

Një, dy, tre, katër...

Kamionët filluan të hynin me radhë, njëri pas tjetrit, e njerëzit, si të çmenitur e krejt si të kapur në beh nga uturina e keqe e ca motorëve të vjetëruar, fare pa qëllim, mu si ata fëmijët që posa kanë mësuar numrat, nisën t'i numëronin me mend, një e nga një, tek i shihnin ashtu të ngarkuar cit me njerëz gjithë duke çarë mospërmes qytetit, ngadalë, në rrugën e tij më kryesore. Njëzetedy kamiona ushtarakë që mbartnin njerëz! Se nuk ishin ushtarë, por njerëz çfardo — prandaj asnjëherë nuk kish pasur ngjasë kjo në këtë qytetth: kaq e kaq njerëz të ardhur, kaq shumë bujtës? — Kurrë! E në fakt nuk se ishte përnjëmend kështu, se ata mjeranë të hipur me nguc përmbi kamionë nuk qenë asfare bujtës të mirëfilltë e kurrkush nuk po i mendonte si të tillë:

ata s'ishin as edhe udhëtarë të rastit që do të preheshin ca pak çaste aty, sa për të rimarrë veten — pra, shkurt, ky ishte më në rund një karvan me njerëz të pazakonit që kurrë s'ishite shfaqur më parë, jo vetëm në këtë qytet, por dhe në tërë vendin, askund gjetkë. Ata ishin të gjtnë armiq, ndaj ishte pikërisht kjo gjë e ditur që, uasur pa dasur, bënte vend e qëndronie si një zgorr në qënien e seclit, sepse kishte vite tani që ajo tjaë «armik» jo vetëm të trazonte (të thoshe aq ishte rare pak), por edhe të kalte datën e madhe, të tmerronte, për të të thënë ashtu se jeta ishte një hiç e ti mund të ktheheshe fare lehtë në një jarbë, gjer aty sa të mos i vlejë më as dhe vetes sate.

O zot, ç'ishite kjo frymë kaq e ligë që erdhi kështu, krejt befas, për të na prishur qetësinë e për të na zhytur nëpër angushti të tejzgjatura frike, deri në atë cak, sa dhe gjumi të na shprishet e të mos na zërë më natën!

Gjindja shihte kamionët dhe kujtonte veten...

«Se e kisha thënë unë, — belbëzonte plaka nëntëdhjetë vjeçare Hane Egri, — posa që e pashë me këta ay, (ajo ishte fallxhorja më e njohur e krejt asaj nahije), e pasnë vetë shquar që në shënëdereun e stërvjetmë se Zotu e kish zënë me dorë dritën e diellit dhe e kish stërrrosur ligisht këtë anë, për të na përfytur me njëri-tjetritin... Do t'i kërrej më sytë shoshoqit!», bërtiste e bërtiste plaka tek shihte nga dritarja e saj atë vargan të gjatë kamionësh që i drejtohej plot siguri kështjellës së vjetër. «Mallkuar qoftë ai i shturur... e ngaftë sëmundja e madhe atë të shuar që shau Zotin në këto anë!», çirrej po belbët plaka nëntëdhjetë vjeçare, por krejt kot se askush nuk e dëgjonte, ngase të gjithë qenë futur e vërtitëshin marramendthi në trazimën që shkaktonte utu rima gërryese e motorëve.

Por, pas ca çastesh, gjithçka u bë edhe më e kapshme, se të njëzetedy kamionët gjelbëroshtë, që po e përshkonin qytetthin në rresht, dalloheshin tani qartë bashkë me njerëzit që mbartnin nëpër karrocëritë e tyre.

burra, gra, pleq, plaka, të rinj e gjer dhe fëmijë fare të vegjël, që të gjithë me flokë të shprishur prej erës, me tesha të ndotura. me fytyra të zverdhura nga mundi e gjithë po me një përhirje tërësore në flokë, në tesha e kudo, që sikur e sikur vinte më në fund, mes pluhurit, për t'i uniformuar të tërë, gjer në një ngjashmëri të përgjithshme. a thua se donte të tregonte ashtu se, tek e mbramja, ata që të gjithë ishin, pa dyshim, qenie me të njëjtin fat.

Pse, a nuk qenë vërtet ashtu? Pastaj ata e dinin dhe vetë këtë: deri në ato çaste që të gjithë ishin njerëz krejt të humbur. Veç gjer në ato çaste e aq, se koha nuk dihej çdo të ndillte për të sjellë më pas.

Në fund të fundit janë gjithnjë çastet e vuajtjes që e shtojnë domosdo njeriun të mendojë kohën. Po e ardhmja ç'do të sjellë? Se ndoshta deri atëherë kish gjasë që asnjëri prej tyre të mos e kishte marrë seriozisht të ardhmen. A mos vallë pikërisht ky ishte pastaj dhe vetë ai faji i tyre i pafalshëm, nëse me të vërtetë qëndron faji në mjedisin shoqëror të racës njerëzore?

I kishin mbledhur kokrra-kokrra në të gjithë Veriun. nga çdo zonë e nahije e tij, për t'i grumbulluar. në izolim. brenda në kështjellën mesjetare të një qytetthi krejt jugor. Nga Veriu, thellë në Jug — një rrugë tepër e gjatë e, mbi të gjitha, e lodhshme e pa fare asnjë pushtim. kishte qenë ajo e asaj dite. Dhe ja, tani më në fund udhëtimi ishte në të sosur, se ndërkaq u qe shfaqur përpara vetë kështjella e pritshme, emri i së cilës që në nismën e vet. e kishte përshkuar tejtejt të gjithë karvanin. Pra, e kishin përpara. e ajo ngrihej e murrme, e zyrtë mbi gjithë qytetthin e ky kishte shumë e shumë kohë që s'i kish kushtuar asnjë lloj vëmendjeje. E kishte lënë me mospërfillje të prehej aty ku qe thjesht ndoshta si një bunker gjigand, i ngulur thellë në tokën shiosë, mu përskaaj tij. Asgjë më tepër, se kishte pesë a gjashtë brezni të shkuara me radhë që nuk u kish hyrë fare në punë, për hiç gjësendi. Koha e kishte shtyrë në humbellat e harresës e, nëse tani njerëzit po

kujtoheshin prapë për të, ishte po koha që e kishte tërhequr për t'i kërkuar ndihmë. E keni harruar ju, por s'ë kam harruar unë!, sikur thoshi koha me gulcin e saj në ato çaste, kur ua dëftente kështjellën me gisht të gjithëve — edhe qytetthit, edhe të internuarve. Por më shumë këtyre të fundit. E këta e dinin mirë se aty, brenda mureve të zeshkët të asaj ngrehine të gurtë, këtej e më pas jeta e tyre do të vijonte të rrinte e njësuar me hallin, ashtu siç kishte ecur gjer tani nëpër vande të tjera, qyshse i kishin kapur për të mos i lënë më të lirë — me një hall të madh e me një vuajtje të tejzgjatur, që prorë do të merrte për të ecur mes zërit të shuar të psherëtimës e asaj çjerrjes rrënqethëse që del gjithmonë prej rënkimit: me lotin, por në më të shumën e herës me frikën si thikë mu në mes të gjoksit, që shpesh e më shpesh do t'i thërriste me emër vetë lebetisë, ngaqë vdekjen do ta ndiente pak e nga pak, përherë e më afër. Tëq e fundit s'kish tjetër, se edhe ajo ulurimë shungulluese e motorëve të dalë kohe që gërhisnin si me kast, gjithë atë ditë, të lume udhëtimi, s'kishin bërë tjetër veç u kishin ngjallur thekshëm në kujtesë vegimin e kujes së zgjatur për një gjëmë të pritshme, e cila në fakt e kishte marrë nismën e vet që nga ai cast kur i kishin mbledhur një e nga një, mu si me dorë, gjithë no të përzgjedhur me dhunë e të grabitur thujase zvarrë nga mjediset e tyre. Edhe fytyrat u kishin ngrirë e në to tani dallohej qartë gulmi i madh që u kishte ngurtësuar shpirtat e po i gropconte për t'i brejtur qikë e nga një, cikë deri në pikën e fundme.

Ishte pasdite.

Kur të njëzetedy kamionët qëndruan më në fund përpara kështjellës, ora ishte 16.11. Udhëtarët, krejt si të mpirë, zbrisnin dalëngadalë prej tyre e gjithsecili e shih-te mirë ndërkaq se: tërë atë udhë të gjatë e kishin bërë hipur mbi ndocë karakatinë të mbetura që nga koha

e luftës civile. Eh, lufta civile! Sa shumë plagë që kishite hapur ajo luftë! Dhe ende ndihej duhma e saj. Kudo, në çdo cep të vendit, te çdo veprim; se edhe ky grumbull njerëzish që do të ndryhej për të vuajtur në këtë kështjellë s'ishte tjetër po veç rrjedhojë e drejtpërdrejtë e asaj lufte. Ajo tani kishte plot katër vjet që kish mbaruar, por njerëzve vazhdonte t'u qëndronte e ngulur si perronë në mendje. Në fund të fundit si çdo lloj lufte! Jo, jo, se një luftë e tillë kurrë nuk kish pasur gjasë në këtë vend, kurrë, ndaj dhe asnjëherë nuk mbahej mend një numër kaq i madh të burgosurish, një numër kaq i madh të internuarish. E cilët janë këta?, pyesnin bashkë me vështrimin e tyre njerëzit e qytetit; dhe përgjigjja pastaj sikur-sikur u dilte vetvetiu nga thellat e vetëdijes: armiq të regjimit janë. Brr. Mbylle gojën! Qepe! Kaq mjafton... Ç'jemi ne?, pyesnin të internuarit, por përgjigjja u mbetej e ngrirë te sytë. Askush s'e dinte sak çfarë me tamam kishte bërë. Gjithandej zhurmë, gjithandej britma kundër tyre — ti je armik. I shpronësuar je. Kundërrevolucionar je. Se pastaj, ç'kuptim do të kishte ajo fjala «përmbysje» që përmendej rëndom nga fitimtarët? Asnjë kuptim s'do të kish, ngaqë askush nuk do të trëmbej. Prandaj goditja duhej të përfshinte gjithçka. një rreth sa më të madh njerëzish, se vetëm ashtu do të kapej si e përse-ndëzuar përmbysja dhe fitorja e revolucionit social që kish sjellë barazinë, socializmin. Pa i zhbirë me rrënjë të gjithë ata që kishin mbjellë pabarazinë, nuk mund të vendosje dot barazinë — ja, kjo ishte arsyeja që sillte me vete fitimtari. Prandaj, çdo veprim i dhunshëm dukej i përlligjur. Luznia e fjalëve gjëmimtare të fitimtarit duhej patjetër t'ia hiqte njeriut dhëmbshurinë për njeriun; duhej patjetër t'ia mpinte mendjen me çdo mëtet, por sidomos me frikë, që ai të mos mendonte fare për atë tjetrin, të cilin shteti kish menduar ta quante armik. Kishte katër vjet që pushteti i ri po mudohej të kultivonte në mendjen e njerëzve mitin e frikshëm të armikut! Demoni duhej mishëruar në një portret të

dukshëm, dhe kjo tani ishte arritur — si mjerë ai që cilësohej armik! Sigurisht armik i popullit e i përparimit, kuptohet. Prandaj ai nuk mund të ishte më njeri e mbi atë mund të binte gjithçka — sëpata e shtetit mund të presë çdo dru që është rritur në pronën e saj. Kështu pra, e pse duhej të vrisje mendjen e të mendoje për gjithë ata njerëz që ishin sjellë aty? Apo, siç duket, nuk ke besim të pushteti i ri. U pu, pu, — larg! se dhe vetëm një fjalë për të treguar keqardhje ndaj tyre mund të të bashkonte me ta, që jetën pastaj ta ngrysje dhe ti diku në ndonjë bodrum a në ndonjë kështjellë. Dhe jo vetëm, por me gjithë familjen — tërë fisi yt do të futej thellë e më thellë në jetën e të humburit. aty. gjithë po si një i shkallmuar nga një kohë e egërsuar që gjëmon rrungajë përmbi kokë. Jo, një të tillë kohë askush nuk e pat menduar; një të tillë qen të tërbuar kurrkush s'e pat parashikuar — ai të ndjek e të ndjek për të të shqyer, pasi është ndërsyer më parë nga vetë njeriu; prej atyre që, pasi kanë fituar në luftë, janë ulur nëpër poltrona të rehatshëm po si ministra, si gjeneralë, si oficerë, si policë, aty nga ku mund të lëshojnë urdhëra për të shpronësuar, për të burgosur ose për të grumbulluar njerëz. ja, kështu si këta, në ca vende të mbyllur që të shkrijnë krejt e të firojnë në gropën e errët të harresës.

Por çfarë kanë bërë më në fund këta njerëz të dënuar kaq mizorishë për të përfunduar kështu? A s'kanë qenë edhe këta si gjithë të tjerët: a nuk kanë pasë dashuruar, urryer a gënjyer edhe këta si çdo njeri? E kush po pyet tani për ca gjëra të tilla! Askush nuk e ka mendjen aty: ngadhënjimtari do të mbetet ngaherë ngadhënjimtar; ai gjithmonë, siç duket, është e thënë që ta bëjë po vetë ligjin pas lufte — e i munduri gjithherë po i mundur edhe pse, ku i dihet, ndoshta ky i mjerë as që e ka dashur luftën ku është mundur, por ka qenë i detyruar të futet aty se vetë ngadhënjyesi i saj e ka çytur me pahër t'i përvishet një ndërmarreje të atillë.

2.

Në orën 16.30 të gjithë ishin vënë në rresht e heshtazi po prisnin urdhërin e autoriteteve që të hynin në kështjellë. Vetëm fëmijët zhurmonin disi me ato ecejaket e tyre të gjalla, që, megjithatë, prapëseprapë dallonin që nuk bëheshin me lirshmërinë që kanë zakonisht veprimet e gjithë fëmijëve të botës. Ato sikur i pengonte një ngërç i brendshëm. Ai nuk i linte të çlirët, e këtë mund t'ua shihje edhe në fytyrat e vogla si një tis zbeh-tësie që afërmendsh. s'ishte tjetër, veç shprehje e frikës së tyre ende të pashpjeguar.

Akoma s'ishte errur, por, megjithatë vargu i tyre i gjatë dy e nga dy, që niste disa metra para portës së madhe të kështjellës e shtyhej pastaj krejt si një hije e murme, sikur e kishte pushtuar befasi të gjithë udhën e karshët që lidhte rrugën automobilistike me kështjellën. Qetësi. Kishte disa çaste që as bilbilat e policëve nuk dëgjoheshin më, prandaj heshtja, herë-herë, kur rreshtin edhe zërat e fëmijëve, i jepte atij vargu njerëzish solemnitetin e procesionit të një varrimi. E pse, a s'e kishin varrin mu aty përballë tyre?: një varr të stërmadh, të zi e të gurtë që e kish hapur sakaq krejt edhe portiën e madhe, të rëndë e të gemtë, barabar si ta kish çapëluar me kast atë gojë të përcudnuar veç për ta përrirë sa më shpejt tërë varganin që kish përpara. Dhe me të vërtetë, nuk se ishin pak në atë varg, po të gjithë bashkë bëheshin afër-afër pesëqind vetë... Po, po, plot pesëqind vetë janë, po thosh sakaq me vete Mark Ashta, komandanti i kampit të përgëndrimit: tek e shihte të gjithë rreshtin prej dritares së zyrës. Kurse nesër a pasnesër do të vinin edhe pesëqind të tjerë. Një mijë vetë... plot njëmijë frymë që do ta ngrysnin jetën në këtë kështjellë, mendoi pas pak dhe psherëtiu gjithë duke vështruar sahatin. Tani duhej të ngrihej, se ëa dalë ai nuk mund të fillonte hyrja e tyre në kështjellë: dhe ora ishte 16.36. Por, megjithatë, sikur po përtonte. Dicka

e pengonte. Një diç i pashpjeguar që ende nuk i qe shfaqur në mendje. Por në të vërtetë kështu e kish marrë këtë detyrë që në fillim, me përtim e me dyshim njëherësh.

Kishte dhjetë ditë që po e mendonte me vete dhe deri diku, me ato që kish dëgjuar, ia kish mbërritur më në fund ta ndërtonte disi tablonë e një kampi përqëndrimi. Ishte koha kur të gjitha radiot dhe gazetatat evropiane jepnin vazhdimisht lajme, intervista e të dhëna faktike për kampet gjermane të shfarosjes. Prandaj gjithmonë të bënte përshtypje të keqe e të ngrihej në mendje me ato ngjyra, pamja sa herë që përmendoj emri «kamp përqëndrimi». Por, megjithatë, ai ngaherë kish dashur ta bindte veten se të internuarit që i ishin dhënë në ruajtje e që do të ndryheshin në një kështjellë, sidokudó, patjetër që do të mbaheshin në kushte njerëzore. E ja tani, tek i shihte nga qelqi i dritares të gjithë ata njerëz, ashtu siç qenë, që zbrisnin prej kamionëve e viheshin në rresht, diçka i hiqte e diçka i shtonte në heshtje tablosë së vetëndërtuar. Veç ishte pikërisht kjo ama që e kish goditur ligisht dhe e kish nqipur në veprime. Njerëz të rrazbitur. Njerëz të shpërfytyruar. . . Jo, jo, këta s'janë njerëz, tha dikur me vete gjithë maraz, këta janë thjeshtë skeletë njerëzish. Por qëndroi për një hop se ajo fjala «skelet» që sapo kish shqiptuar, sikur e goditi së brendëshmi. Skeletë, murmuriti rishtaz nëpër dhëmbë e aty për aty belbëzoi: e pse duhej t'i sillnin deri në këtë gjendje? Në çast e hoqi vështrimin nga rreshti e me një farë nervozizmi u kthye pas, zgjati dorën dhe tërhoqi nga tryeza edhe një herë shkresën shoqëruese ku qenë regjistruar emrat e plotë të të internuarve. — një faqe, dy, tre, katër faqe me emra të renditur qartë: gratë veç e burrat veç. Kurse mu në fund të faqes së katërt, me ngjyrë të kuqe spikatte numri i përgjithshëm: 497. Pak më poshtë tij qe bërë ky shënim: «Njëmbëdhjetë të vdekur gjatë rrugës». Kaq e asgjë më tepër. Të vdekur gjatë rrugës, përsëriti me vete edhe një herë fjalët e shënimit që posa kish le-

xuar dhe vështrimin e treti rishtaz kah dritarja. E njëjta pamje: një radhë e gjatë njerëzish që prisnin në heshtje; e prapë që prapë njëmbëdhjetë ishin ata që kishin vdekur gjatë rrugës. Njëmbëdhjetë të vdekur në tetë ose nëntë orë udhëtim, e gjithë këta të tjerë që do të vdisnin njëri pas tjetrit në këtë kështjellë. Ndërsa shumë prej tyre kanë plot katër vjet që bëjnë këtë jetë, mendoj sakaq dhe aty për aty psherëtiu se në çast kujtoi të dashurën e vet, Katerina Pogun, që kishte po kaq kohë që ishte zhdukur e s'dihej se ku ndodhej. E ku të jetë futur vallë, tha, e prapë psherëtiu. Ku?, pyeti me pak urrejtje, për të kaluar mandej në atë që kushedi se sa e sa herë ia kishte thënë vetes: e pse duhej të qëndronte e fshehur? Më mirë të dilte, se ashtu do të kish ngulur këmbë ai vetë e patjetër që do të ndalej edhe dora e policisë. Në fund të fundit ajo ishte gruaja e tij. Por ja që nuk po e kuptonte dot këtë gjë. Ndoshta nga frika, ose, ndoshta, ngaqë s'ka besim te ai. Çdo gjë mund të mendojë njeriu i trembur nga përndjekja e kjo i falet.

Vështrimin ai e kishte ende nga rreshti i gjatë i të internuarve, por kuptohej që mendjen nuk e kishte aty. Pse më në fund ai rresht i gjatë të lodhurish erdhi e i kujtoi të dashurën? E pse, çfarë duhej t'i kujtonte më parë se atë ai polem njerëzish të privuar me përdhunë nga jeta, kur e dinte mirë se edhe e dashura e tij, po të kapej, aty që aty do të përfundonte? Dhe dihej se atë ndërkaq po e fshihnin të afërmit e saj. Ajo që në ditët e para të pasluftës ishte në listën e personave që kërkoheshin për t'u internuar. E bija e vetme e Anton Pogun, njëri prej eksponentëve më në zë të palës kundërshtare në luftën civile, dihej se do të ishte ndër të parët njerëz që do të mbyllej në një vend internimi. Atëhere, pse nuk doli jashtë me gjithë t'atë?, pyeti vetmevete edhe me një mllaf, por befas një ndjesi e brendshme sikur e ligështoi, në fillim, e më pas i hapi thellë në gënjien e tij, tamam një xhep të zbrazur, sepse mendoj të vërtetën: ajo kishte qëndruar këtu e nuk kishte marrë arratinë tok me t'atë vetëm për të. Ja, kjo e bezdiste, se

e dinte gjithaq që vetë s'po bënte asgjë. Ku ta gjej?. tha me pak zë e shkresën e plandosi rishtaz përmbi tryezë. Nuk kishte lënë vend pa e kërkuar, e s'kish marrë asnjë përgjigje. Të paktën ajo vetë t'i kishte shkruar dy rreshta. Po kushedi se në ç'rrethana ndodhej — pastaj është edhe frika. Pas lufte që bërë kërdia mbi të mundurit. E cili më mirë se ai mund ta dinte këtë? — shpronësime, gjyqe, të varur, të pushkatuar, të internuar, të fyer, të poshtëruar... e kudo pastaj ca këngë që lëvdonin vrasjen. E pra, si mund t'i shkruante ajo? Hajde kohë që po jetojmë, hajde!, murmuriti e sakaq futi dorën në xhep e nxorri që andej paketën. Qëndroi pak në vend sa ndezi një cigare, e mandej iu avit përsëri dritares. Është bërë kërdia, përsëdyti prapë me vete gjithë duke nxjerrë jashtë me flug një shtëllungë të madhe tymi që u përplas menjëherë pas qelqit të dritares e u shpërhap pa fare trajtë përleshaj. Ja, murmuriti tek shihte nga dritarja, gjer te fëmijët e vegjël ka shkruar puna. Pse për këtë kam luftuar unë, që ta shoh krimin me sytë e mi e të mos bëzaj? E jo vetëm kaq. por u dashka që t'i ndyji dhe vetë duart në këtë kasaphanë? Ç'po bëj këshu? Pastaj dua e kërkoj nga Katerina që të më shkruajë!

Kish më tepër se pesë vjet i dashuruar me Katerina Pogun dhe takimin e fundit me të e kishte pasur katër vjet më parë. Donte dhe dy muaj atëherë që të mbaronte lufta, por Katerina s'i kishte folur fare për të. As që donte t'ia dinte fare për çka po luftonte ai, dhe fundin e saj e priste krejt e mbushur vetëm nga dëshira për të filluar jetën e përbashkët. Po ku mund ta mendonte ajo se çfarë do të ndodhte pas asaj lufte! Se mos vetëm ajo: po unë?, pyeti Marku sakaq dhe psherëtiu, sepse e shihte që dhe ai kishte qenë në fakt aq i paditur sa dhe ajo. E kujt mund t'i shkonte ndërmend që paslufta do të vriste më shumë njerëz se lufta! A thua?... Kurrë gjer atëherë nuk ia kishte bërë vetes këtë pohim. ndaj, pasi e mendoi edhe një herë, në çast ndjeu një të rrëqethur që i pushtoi gjithë trupin. Më tepër se lufta. Po, po, kjo

ishte e vërteta. Ndenji pak me sy të mbyllur, mori frymë thellë e gjithë ashtu, po me cigare në dorë, huajti kokën, i hapi prapë sytë, e flaku pastaj gjithë nervozizëm cigaren përmbi çimenton e dyshemesë, vëshitroi edhe një herë sahatin dhe bëri për nga dera. Ajo pamje makabre që i qe shfaqur befas përpara e kishte tronditur thellë. Por të paktën t'i fut brenda në kështjellë, mendoi, se është i mjaftë gjithë ai mund e gjithë ajo lodhje që po u rëndon qysh prej orës gjashtë të mëngjesit: e ndërkaq doli jashtë.

Menjëherë iu vunë pas dy policë që, siç duket, porrinin aty jashtë në pritje të daljes së tij. Ndërtesa njëkatëshe ku ishte vendosur komanda e kampit nuk qe më tepër nga dhjetë a pesëmbëdhjetë metra larg nga rreshti i të internuarve, prandaj ai mbërriti menjëherë aty.

3.

Megjithatë, edhe Katerina Pogu, si gjithë të tjerët, kishte zënë vend në rreshtin e gjatë e po prishte në heshtje që të fillonte hyrja për në kështjellë. Ishte krejt si e përhumbur e me fytyrë të kthyer nga ndërtesa e komandës, kur befas pa të dilte që andej një oficer i gjatë e me çizme të lustruara. Menjëherë e praftoi një cimb i brendshëm që e bëri të dridhej: krejt si ai, tha me vete, por shpejt ia largoi vetes atë mendim se iu duk thuajse i marrë. E pamundur!, murmuriti dhe në çast mbylli sytë. Ç'ke kështu, e pyeti menjëherë me droje shoqja që kish në krah, një grua e re nga Elbasani, e internuar bashkë me të vëllanë. Ç'ke Katerinë, ç'pate? i tha ajo prapë, por Katerina s'iu përgjigj as kësaj here. E ç't'i thosh, a mund t'ia tregonte asaj të vërtetën, pra, t'i shpjegonte se oficeri që po i afrohej rreshtit i kishte ngjasuar me të dashurin e saj?

Megjithatë, pas një hopi ajo i çeli sytë e gjithë du-

ke u dridhur, i tha asaj tjetrës se po ndihej si e këputur ngaqë ishte pangrënë. Dhe prapë s'e gënjeu. Në të vërtetë ashtu ishte. Para katër ditësh e kishte kapur policia. E gjetën më në fund të fshehur te një mik i familjes së saj në Orosh të Mirditës, e tërë kësaj kohe s'kishte vënë gjë prej gjëje në gojë.

Por kaq shumë i pat shëmbëllyer ai oficer që kish parë, me të dashurin, saqë prapë pyeti me vete: të jetë ai?, dhe vështrimin e hodhi rishtaz përmbi të. Ndërkohë Ashta i qe afruar rreshtit e nuk ish më tepër se dhjetë hapa larg saj. Gjendeshin tamam përballë. Ai është... Marku vetë, tha me mend e aty për aty u avit edhe më ndaj shoqes për t'u mbajtur te supi i saj. Ndjeu menjëherë një prerje gjunjësh e po i dukej se nga çasti në çast do të binte përtokë. Ç'ke Katerinë?, e pyeti prapë ajo me një shqetësim edhe më të spikatur këtë herë. Por tek e pa ashtu, krejt të lëvarur pas supit të vet, nuk priti fare më që të dëgjonte përgjigjen e saj dhe e kapi fort nga krahu për ta mbajtur edhe më mirë. Kuptohej se kishin ardhur më në fund tamam çastet kur do t'u duhej të ecnin për t'u futur brenda në kështjellë, prandaj s'po dinte si të vepronte. Katerinë, a mund të ecësh?, i tha pas një hopi dhe priti gjithë frikë përgjigjen e saj. Por sikur u qetësua pastaj tek dëgjoi tjetrën që shtoi: mundem, Sara, mundem... po lermë dhe pak të qëndrojt kështu.

Dhe ja, nuk kishi kaluar ndoshta veç ca pak sekonda, kur të dyja njëherësh dëgjuan zërin e Mark Ashtës që dha urdhërin e prithshëm: «Të futen brenda e të sistenohen nëpër kazerma...»

Një goditje ishte ajo që menjëherë ia tamposi krejt veshët Katerinës — një zë i njohur, zëri i tij më në fund që doli për t'u shfaqur para saj në trajtën e një urdhëri e me ndoca fjalë të vrazhda e të ftohta si tehu i një thike, a thua se kështu duhej të kish qenë paracaktuar nga fati si shpërblim për dashurinë. Ajo kishte sakrifikuar gjithçka për të, ndërsa tani befas po e shihte të veshur me rroben e komandantit në një kamp shfarosjeje. E

tmerrshme!, murmuriti duke psherëtirë e me tepër mund u shkëput, ndërkaq prej supit të shoqes që të niste ecjen. Rreshiti kish filluar dalëngadalë të bënte përpara

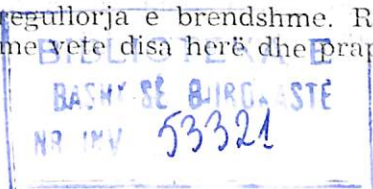
4.

Mark Ashta vështroi edhe një herë sahatin. Ora ishte 17.02. Një gjysmë muzgu. Ktheu ndërkohë kokën nga porta e madhe dhe e pa vetë se njerëzit po hynin me rregull të plotë në oborrin e kështjellës. Në çast pastaj u kthye e nisi të ecë rishtaz në drejtim të zyrës së vet. Pamja e afërt e kishte trazuar edhe më shumë. Ata nuk ishin më njerëz. Ai tani me sytë e tij kishte parë nga fare pranë kufoma të gjalla. Shumica e tyre prej disa vjetësh ushqeheshin vetëm me 650 gr. bukë e me asgjë tjetër. Vdekje e ngadaltë, tha me vete e në kokë iu vër-sulën sakaq lloj-lloj mendimesh. Ishte krejt e pamundur: në atë vend ai nuk mund të punonte. Po ç'të bënte? Kjo duhej motivuar, ama. E në ushtri kish urdhëra. Po ndërkaq kuptohej sak që gabimi ishte bërë. Përderisa kish pasur dyshime e nuk i kishte pëlqyer as fare qëndrimi që po mbahej ndaj kundërshtarit të mundur në luftë, nuk duhej ta kish pranuar atë detyrë. Po, po, këtë duhej të kishte bërë. Që në fillim duhej t'i kishte thënë «jo» ministrit të brendshëm. Dhe në fakt kjo mundësi i ishte dhënë, ngaqë emërimin e ri ia kishte kumtuar vetë ministri, titullari i tij, bile me një lloj afërsie intime që atij i ishte dukur si tepër shoqërore. Por tani kuptohej se ishte vonë: ai e kishte parë ferrin me sytë e tij, kështu që tërheqja do të ngjallte patjetër dyshim, e kish rrezik të merrej si kundërvënie ndaj një politike të caktuar, në të cilën regjimi ishte i vendosur për të mos bërë asnjë lëshim. E pra, ky ishte ferri, dhe ai ishte caktuar si kryerojtar i tij. Kryerojtar i skëterrës, përsë-dyti me vete duke shtyrë ndërkaq me tepër forcë derën e zyrës.

Hyri brenda.

Po a mund ta përmbushte dot ai atë detyrë? Jo!, tha prapë, por me zë të lartë këtë herë, dhe befas ndjeu që t'i hapej së brendëshmi një si hulli e zgavërt nga ku filloi pastaj të zhurmojë vetë jehona e largët e asaj jo-je të prerë e krejt mohuese, të cilën pa dashur e kishte futur atë fort. Ja dhe një gjësim i frikshëm që e detyroi gjër të ngrejë kokën për të parë rreth e rrotull nëpër dhomë se mos ndoshta kish pasur aty pranë ndonjë tjetër që mund ta kish dëgjuar atë mohim të lig tek doli atë shquar nga goja e tij... tërheqje... lëkundje nga trysnia e armikut... sentimentalizëm mikroborgjez... humanizëm abstrakt... oportunizëm... zbutës i luftës së klasave... mëshirë kristiane; gjithë e gjithë këto akuza pastaj në përgjigje të asaj jo-je që kishte shqiptuar thekshëm si mohim për të vazhduar më tej luftën dhe revolucionin. Eh, për fat të mirë, askënd nuk kish pasur pranë në ato çaste. Megjithatë kjo ishte frikë. E pra, edhe ai ishte i trembur. Si gjithë të tjerët. Në një kohë të atillë askush nuk ndiente siguri. Dhe këtë lloj pasigurie e ka sjellë vetëm terrori, murmuriti nëpër dhëmbë Mark Ashta e aty për aty, për të parën herë, mendoi me bindje se ai dhe shokët e tij me luftën e tyre kishin ngritur më në fund një pushtet që do të qëndronte në këmbë mes armës — me vrasje, me litar, me burg e me internime. Prandaj, të ndihmoje ata mjeranë të poshtëruar për t'i shpëtuar nga vdekja e sigurt që u kanosej, do të ish njëlloj sikur të dilje hapur në mbrojtje të tyre: që të gjithë — fëmijë, gra, pleq e të rinj që s'kishin bërë asgjë, pos asaj që ishin në lidhje fisnie me kundërshtarët e pushtetit të ri. 'E pastaj?, pyeti me ca pak zë e menjëherë e çoi dorën në xhepin e djathtë të xhaketës për të marrë paketën e cigareve, a thua se donte ta flakte ashtu jashtë vetes, bashkë me tymin, edhe atë patkua absurd që po e godiste trokthi brenda gjoksit. Do të marrë pjesë drejtpërsëdrejti në vrasjen e tyre, mendoi më pak tek po ndizte cigaren e sakaq ndjeu njëhophthi se ky mendim ishte i rëndë. Një gof i nxehtë e preku befas. Pas

pak ai iu shpërhap në të gjithë trupin e, krejt si në jerm,
e detyroi të lëshohej me katali në poltronën e tryezës
së shkrimit. Gjithçka mund të ndodhte. Ç' ishte pra ajo
forcë e brendshme që i kishte stisur gjërat në atë më-
nyrë sa puna të mbërrinte deri në këtë cak? Ai po e
shihte veten papritur në një pikë të epërme ku kish
zënë vend si zëdhënës i drejtpërdrejtë i terrorit! Mos va-
llë vëtet kanë menduar për mua me ligësinë e vrasë-
sit, belbëzoi, se ndërkohë s'kishte më pikë dyshimi në
vetvete që zotërit e kësaj gjendjeje ishin ca e ca vrasës
të rëndomtë. E në fakt nuk se ishte hera e parë kjo që
po i shihnte ata me këtë sy, por deri tani nuk e kish pa-
sur as këtë mllaf që po i vlonte me hakërrimë e as këtë
mendim të përgjithësuar që e pushtoi papritur. Gjithçka
të egër që kishte parë te sjellja ndaj njerëzve ai ishte
munduar ta justifikonte si një prirje vetiake të disa per-
sonave të veçantë. Prandaj dhe s'e kish menduar ndo-
njëherë që ajo frymë e ndylltë, me të cilën ai gjithsesi
nuk kish dashur të bashkohej, mund ta thyente një ditë
për ta kthyer në instrument të saj. Një mjet vrasjeje,
tha nëpër dhëmbë dhe e thithi cigaren sikur po desh ta
përpinte me një hop, ngaqë, i acaruar siç qe, nisi ndër-
kohë ta shohë veten si një bajonetë të mprehtë që s'do
të bënte tjetër veç do të hynte për çdo ditë, thellë e më
thellë, në kurmin e njeriut të pafajshëm. Se ja, s' ishte
aspak çudë që mu këtu brenda, në këtë lavomë të hapur,
rasti mund ta sillte me lehtësi, që të rropatej gjer në
vdekje edhe e dashura e tij, Katerina! U rrënqeth për
një çast. Ndenji pak. Mandej e nderi me të shpejtë kra-
hun e majtë se desh të shihnte edhe një herë orën e ta
hiqte mendjen nga një supozim aq mundues. Duhet bërë
diçka, murmuriti pastaj, e një e u ngrit, sepse ora ishte
aty afër gjastës. Shkoi rishtas te dritarja e vështrimin
e hodhi jashtë. Aty s'kishte më këmbë njeriu. Kanë hyrë
brenda e po presin te sheshi i vogël i kështjellës, men-
doi e me hap të shpejtë mori për të dalë. Pas apelit u
duhej lexuar edhe rregullorja e brendshme. Rregullat e
kështjellës, përsëriti me vete disa herë dhe prapë një diç

i-brendshëm e cuksi. S'kish ç't'i bënte. Koha më në fund e kishte përplasur në këtë ngrehinë të qëmotit e i kish dhënë në dorë skeptrin e komandantit për njëmijë kështjellarë. Komandant, e ç'komandant se! Një komandant i ri në lloj ngaqë tani, në këto kohë të reja, edhe kështjella e vjetër po hynte në punë për një funksion të tjerë. Njëzëit do të ndryheshin aty jo për t'i shpëtuar kërcënimit të jashtëm, porse për t'iu nënshtruar një mundimi të përsëritur, që duhej t'iu shkurtonte jetën. E pra, a nuk dilte e qartë tani se ai do të ishte tamam komandanti i plotiucishëm, të cilit, ndryshe nga ç'ishte parë përgjatë shekujve, do t'i duhej që energjitë e tija t'i vinte të gjitha në shërbim të vdekjes së kështjellarëve. Ja, kjo ishte e kushedi se si do të fliste më pas legjenda për të, për atë komandant, që në një kohë rekord diti t'ua jepte vdekjen sa e sa grave, pleqve e fëmijëve, një e nga një e qetë-qetë, pa u ndjerë fare. Punë e bukur fort, për besë!

S'ishte veç ca metra pranë derës së kështjellës kur mendoi: kush e di sa vetë kanë vdekur tani nëpër këto vende. Por s'vazhdoi dot më tej, se ndërkaq i doli befas përpara zëvendësi i tij që e ndërpreu:

— Shoku komandant! — i tha pasi e nderoi.

— Çfarë? — e pyeti qetë Marku gjithë duke vështruar nga ai.

Në të vërtetë s'e duronte dot hiç atë tip që ia kishin caktuar si zëvendës. S'i kish pëlqyer që në fillim. Aty e një ditë më parë, tek po i thosh gjithë mburrje se ishte djali i një dëshmori e se kishte njohje me rrethet më larta, bile, shumë të larta të shtetit, i kish diktuar te sytë një shkëlqim të lig. Ndaj, që nga ai çast e kish mbajtur vazhdimisht larg.

— Të gjithë të internuarit i kemi grumbulluar te sheshi i kështjellës. — vazhdoi zëvendësi.

Por Marku e ndërpreu me një farë mospërfillje që tjetrit s'i pëlqeu.

— Mirë! — i tha. Ndenji për një hop e mandej vijoi po me të njëjtin ton: — Për aty jam nisur. Të ndizen dritat... të gjitha.

— Si urdhëron, shoku komandant!

5.

Të katërqindenëntëdhjeteshtatët ishin ulur ndërkaq e po rrinin në pritje ngucur-ngucur pas njëri-tjetrit në sheshin e kalldrëmtë të kështjellës. E gjithë dita kish qenë me diell të plotë, ndaj dhe guri i zverdhëllemë i kalldrëmit ishte ende i ngrohtë, aq sa ai numër jo i vogël pieqsh të rreshkur e thujse pa fare gjak, tek uleshnin ngadalë si gjithë pleqtë e botës, bashkë me kërcitjet e thata të gjymtyrëve, lëshonin edhe një «oh!» të zgjatur, një lloj psherëtime çlodhëse që u vinte jo më tepër nga munda se sa nga ajo ndjesi ca pak e këndshme që provonin befaz aty poshtë kur ceknin në ngrohtësinë që shpërhapte guri i vjetër, shtruar me shumë kujdes kushedi se në çkohë... Për gjithçka, ndoshta, për çdo gjë tjetër, mundet. — por t'u kish vajtur mendja gurëskalitësve të qemotit se kalldrëmi që po shtronin atëherë, do t'u shërbente ndokur, në një kohë tjetër, ca pleqve të rrazbitur për të reshtur disi sfilinë e tyre, kjo ka qenë krejt e pamundur.

E lodhjes së tyre të tejme i shtohet ndërkohë edhe pritja, edhe padurimi. Po errej. Ja, ky më në fund ishte një cak i pakalueshëm, se ata që mendonin pak në gjithë atë shtëllungë lodhjeje e dinin mirë nga përvoja e katër vjetëve se askush e asnjë lloj urdhëri nuk mund t'i mbante jashtë kazermave pasi të kish rënë nata. Prandaj s'qenë të paka kokat që lëviznin e ktheheshin herë pas here nga dera e madhe e kështjellës. Pritej ardhja e komandantit, se do të bëhej thirrja e emrave Eh. në sa e sa thirrje të tilla i kish takuar të rrinte shumicës së tyre! — në shi, në dëborë, në thellim, e gjithmonë mu për midis baltës. Por kësaj here — për çudi të Zotit! — në ca kushte më të tjera e shumë po shumë më të mira (aty s'kishte më tel me gjëmba, por mure të lartë), aq sa edhe habitej ndokush tek priste me beh për ta shtyrë më në fund dhe këtë formalitet të mbramë që i kish mbetur ende asaj dite të lodhshme.

Dihej që do të shkonin mandej të zinin vend nëpër ca shtretër kashte, si gjithkund tek kishin qenë gjatë viteve të rënda të internimit — kudo, se deri më tani nuk kishin ndërruar pak, por plot tri vende të tilla, e ngaherë qenë prehur përmbi kashtë, gjithë duke ndenjur po në beh për të pritur një çast të mundshëm që të vinte: çlirin e fatshëm ose vdekjen e lehtë.

Pas një brazmi therës e të zvargur, te porta e madhe u pa më në fund tek hyri brenda në këshjellë komandanti me zëvendësin e tij, e pas tyre edhe një grup policësh. Menjëherë u dëgjuan fishkëllimat e bilbilëve dhe çapet e rëndë të policëve që e rrihnin me gjallëri kall-drëmin e vjetër dhe bënin shenjë me dorë që të ulurit të ngriheshin në këmbë, se thirja e emrave nuk mund të bëhej veç ashtu. Është autoritet shtetëror biri i botës, apo jo?

Por kjo s'zgjati shumë. Komandanti, pasi hipi shpejt mbi një prag të vogël, aty në ballë të sheshit, urdhëroi për të kundërtën. Apeli do të bëhej pa qenë nevoja që gjindja të ngrihej domosdo më këmbë.

— O Zot! Sa i bukur që është! — i tha Sara ndërkaq Katerina Pogut, e bëri me kokë nga Marku. Por Katerina s'e dha veten. Ajo hodhi një vështrim nga pragu ku rrinin autoritetet, e vështroi edhe një herë Mark Ash-tën dhe shpejt e uli kokën se në çast dridhmat filluan t'i shtohen. Nuk i besohej. Thellë në vetvete nuk mund ta pranonte, prandaj gjithnjë e më tepër e shtynte mendjen në të tjera shtigje, veç ishte e pamundur. Gjithnjë kish menduar për të, ndërsa tani e kishte kaq pranë. E sa për vendin e komandantit, ajo kuptohej që i rrinte si ngjak në mendje. E dashuronte — ja kjo ishte e gjitha. Po ai, a e dinte vallë se ajo ndodhej aty, në atë polem skeletesh? S'ka mundësi ta dijë: është e pamundur, murmuriti shuar dhe prapë e ngriti kokën për ta parë edhe një herë: ajo nuk donte ta besonte këtë gjë.

Pse, a nuk i kishin treguar asaj njerëz të afërm rrath përçapjeve të tij? Ai kishte katër vjet që e kërkonte, plot katër vjet. E kishte kërkuar në Shkodër, në Eiba-

san. në Tiranë — por ajo s'kish pranuar të dilte. Bile as letër nuk i kish shkruar. E pra, ja tek është tani. Dhe s'paska ndryshuar fare, mendoi Katerina, ndërsa po e shihte që shfletonte gjithë nervozizëm një tufë letrash që mbante në duar. Por, megjithatë, ai është se është komandant i këtij burgu kështjellor, tha pas pak me vete dhe psherëtiu ngaqë prapë një ditë i thellë e pengoi e nuk e la të qetë. Ashtu si ajo, ndërkohë i gjithë sheshi e kishte hedhur vështrimin mbi atë burrë. E ç'mendojnë vallë këta për të?, pyeti me vete, e saora poshtë në lugh të gjoksit ndjou t'i forcohej një xhungë. Më pas mu aty e përshkoi një si prerje e lehtë që e bëri të rënkojë.

6.

Ja tek janë, mendonte në këto caste Mark Ashta, gjithë duke shkaktisur nëpër duar të katër fletët e listës rendore të emrave. Po prishte të çelëshin drifat e të fillonte leximin. Ja ku është gjiysma e tyre, tha prapë. Sa të dobët! Që të gjithë me fytyra të grymosura... e nesër a pasnesër do të vijin dhe posëqind të tierë... «Janë plot njëmijë armiq të internuar», i pat thënë ministri i brendshëm para dhjetë ditësh, kur i kishte kumtuar emërimin. «dhe asnjë mëshirë për ta». Psherëtiu, qëndroi disi i turbullt, por pak më pas kujtoi rishtas fjalët e ministrit: «Armiku duhet luftuar me ashpërsi». Dhe ia tani armikun e kishte mu pranë, të ulur aty përballë tii. Njëmijë frymë, tha prapë me vete tek i kundronte ashtu të ulur sheshit të gurtë në atë muzg vjeshtor. «Mark, ne po të ngarkojmë me një detyrë tepër-tepër të rëndësishme», i shungulluan rishtas si me jehonë nëpër veshë fjalët e ministrit të brendshëm, ca fjalë të avërta që të shponin thekshëm, fjalë që tani befas sikur kishin marrë një kuptim tjetër: Mark Ashta, ne po të japim në dorë thikën e vrasësit, murmuriti tamam-tamam në atë

çast që feksën njëherësh të gjitha dritat e sheshit. Kur-
 se vështrimi shkoi e iu ngjiti fytyrës së një plaku që
 kish zënë vend e po rrinte këmbëkryq jo më larg se
 katër hapa prej tij. Ajo ishte një fytyrë e zeshkët, e rre-
 shkur mu si një maskë kartoni e pafarë sy — veç me
 dy zgavra të errëta që nuk kuptohej sak çfarë kishin
 brenda. «I kanë pirë giakun popullit», tha prapë minist-
 tri i brendshëm me zërin e tij të ngjirur, jehonshëm në-
 për veshët e Mark Ashtës, e ky sa nuk bërtiti me sa
 kish në kokë, se ashtu i erdhi, por e mbajti veten, ndaj
 vetëm belbëzoi shurdhët: po këtij plaku kush ia ka pirë
 giakun, zoti ministër?!... Kush pra, unë, ju, apo të gjit-
 hë ne? Kush?, pyeti prapë dhe befas... ndieu një rrë-
 qethje të ftohtë. Veç nëpër buzë i prafloi për një grimë
 kohe një si hije a tis qeshjeje, se as vetë nuk po e kupto-
 nte paq përse më në fund pas kaq e kaq vitesh i ishte
 drejtuar një eprori jo me fjalën «shok», por me fjalën
 «zotëri».

Diçka po ndodhte atë ditë me të. Diçka kishte shpër-
 thyer më në fund, ose më mirë diçka po dilte në sipër-
 faqe për të pluskuar me ngjyrat e veta, ashtu siç qe. Jo,
 jo, unë assesi nuk duhet ta çoj më tej këtë punë gjak-
 sore, tha pas pak si për ta ngritur lart e në pah atë diç-
 që kish dalë nga thellat ku qe fshehur. Mandej e shqiti
 gjithë flag vështrimin nga fytyra e plakut të telikosur
 për ta lëshuar shpërndaras e krejt pa fri nëpër gjindjen
 që kish përpara. Sikur kërkonte ndihmë. I qe nxehur
 mendimi, madje duhej freskuar disi me anë të vështri-
 mit. Ku, ku të shkojmë?, po pyesnin sytë gjithë duke të-
 vizur sa andej-këndej me një vërtimë fishkëlluese nëpër
 atë pellg lëngate që tani, nga efekti i ndricimit elektrik,
 kishte marrë një feksje të kaltër. Assesi, assesi, përsillte
 Mark Ashta prore nëpër mendje, veç këtë fjalë mohuese
 e s'po kish më fare qartësi për të lentuar një mendim
 ngaqë fjalët siç duket e kishin humbur çdo peshë.

E c'të shihte në atë polem të humburish! Asgjëka-
 fshë. Që të gjithë po njëlloj. Heshtje. E pra, tani duhej
 të fillonte leximin e emrave, por kish të ngjarë që vë-

shtrimi i pamjes t'ia kishte ngurtësuar ndjenjën e të vep-
ruarit. Prandaj vazhonte të rravgonte me sy nëpër
turmën e të ulurve. Të gjithë po njësoj. Askund nuk
mund të ndalej për t'u çlodhur... që të merite zemër e
të niste punën. Assesi, tha prapë nëpër dhëmbë dhe vë-
shtrimin, krejt nga rasti, e la t'i ngjitej te vështrimi i
Katerinës...

Më pa, mendoj ajo turbull-turbull, në çast, me gojë
thuajse të mjakur e me një ngjethje të behtë. A të më
ketë njohur?, pyeti pastaj gjithë e mbështetur pas sho-
qes së saj e me sy të ulur tëposhtë, përdhe. A ta diate
vallë ai që ajo ishte aty, e ulur në mesin e atij sheshi të
gurit, e prandaj dhe hapërdahej me sy kërkues e si i
ndërkryer nëpër turmë? E pra, pse nuk po fillon të lexo-
jë carat, tha ajo më në fund, krejt e trembur e pa fare
guxim që t'i ngrinte prapë sytë për të parë nga ai. Por
në çast u dëgjua një zë metalik që bërtiti:

— Do të nisim së pari nga gratë. Secila, posa që të
dëgjojë emrin, të përgjigjet e të ngrihet menjëherë për
të shkuar këtu. — ai bëri me dorë — ja, këtu diathtas,
në fletoren numër 1. Se kjo do të jetë fjetorja e grave...
Kuptuat?

Ishte zëvendëskomandanti i të katërqindonëntëdhje-
teshtatëve që kishte dhënë urdhërin e parë pas hyrjes
në kështjellë.

Mark Ashta ndërkohë kishte filluar rishtas të shfle-
tonte letrat që mbante ndër duar, por siç duket nuk po
e gjente dot fletën që i duhej.

— Flota numër tre... shoku komandant, — ndër-
hvri aty për aty zëvendëskomandanti që e pikasi sak hal-
lin e shefit të tij. — Hë, ajo është. — shtoi pas pak kur
e pa mirë që ai tjetri kishte kapur në dorë tamam fle-
tën që i duhej.

Ndërkaj Marku kroi fytyrën, vështroi edhe një herë
sahatin e me një zë të qetë, por të kumbueshëm nisi le-
ximin e emrave, duke tërhequr gjithaq pas vetes veshët
e të katërqindonëntëdhjeteshtatëve, të përqëndruar tani
për të dëgjuar një diç konkret mbas gjithë e gjithë asaj

shpërndarjeje të turbullt dëgjimi, që ishte lëshuar ca pak çaste më parë krejt pa fre e pa kurrnjë qëllimi nëpër tërë sipërfaqen e kufizuar të kështjellës. Aty kishte gëlluar rënkimi, psherëtimë, qarja e vuvët dhe britma e fëmijës.

Pse, a nuk kish secili prej tyre diçka të vërtetë në atë emër që do të dëgjonte? Por deri aty, ama, e hiç fare më tej, se ai tani s'u duhej më për asgjë tjetër, por për t'u fiksuar nëpër evidencat e zyrave të policisë, njëlloj e po njëlloj e ngaherë po sipas llagapit që nënkuptonte fisin. Sidomos pas emrit të të atit a kryetarit të familjes ose thjesht të atij që me qëndrimin e tij politik në luftën civile, apo pas saj, ishte bërë më në fund shkak që të vihej dora e shtetit mbi të afërmin: vëllain, prindin, motrën ose fëmijën, pa e përfillur fare moshën — ajo tani ishte përfshirë në një rrafsh, se në atë kështjellë moshat përziheshin brenda dy caqesh ekstreme, që nga ferishte e gjer në të nëntëdhjetat. Dhe gjithëcka e lidhur që e lidhur fort, përherë pas një emri-ganxhë që në analet shtetërore ishte regjistruar si armik i regjimit. Se gjithëcka tjetër mandej duhej të shkonte ngjitur asaj ganxhe, po sipas avazit të shtetit, që në atë vlogë të ngulur në mish do të lidhte zinxhirin e tij zhagmitës për ta tërhequr qënien zhag në një zvarritje të gjatë, derisa të shterej dhe pika më e mbramë e jetës.

E pse u dashkan që u dashkan marrë me kaq po kaq vëmendje gjithë këta emra?, kishte pvetur vetmevete disa caste më parë, në zvrën e vet. Mark Ashta, kur e kish kuntuar paq më në fund se të gjithë ata njerëz ishin të paravendosur drejt një fundi të sigurt. Kot, fare kot, se ai e dinte mirë tani që në atë miedis s'kishte më emra të veçantë përderisa për këdo mbizotëronte vetëm një emër përmbledhës: të internuarit. E nëse pastaj e kishin renditur me aq rregull në ndoca lista të gjata, kuptohej se kjo nuk ishte bërë për dobi të tyre. Për të tjera arsye mbaheshin ato evidenca. Sepse kështu na kanë nën kontroll edhe neve që jemi këtu e paguhemi për t'i ruajtur e për t'i vvarë njëherësh, kishte thënë më

në fund Mark Ashta. Dhe ja, për këtë ishte bindur edhe më shumë sidomos tani kur sapo kish filluar thirrjen e tyre sipas listës që mbante në duar:

Paulina Zef Doçi; Hava Nevruz Islami, Zhaneta Qamil Biçaku. Sara Adnan Merlika, Katerina Anton Poguu...

Katerina!, përsëdyti me vete krejt si i ngrirë e sytë aty për aty i shkëputi nga letra, si për t'u siguruar — a ishte vallë e vërtetë një gjë e tillë?

Asnjë lëvizje. Pesë, gjashtë, shtatë sekonda.

— Katerina Anton Poguu! — briti me tërsëllim saora zëvendëskomandanti, e ndërkaq menjëherë u ngrit Katerina. Në shesh sikur feksi diçka. — Ti je Katerina Poguu? — e pyeti në çast zëvendësi disi i tulatur këtë herë. Siç duket, bukuria e saj kish shkrepur me theks edhe ndaj tij.

Katerina u përgjigj me zë thujtë të shuar, e ashtu, si e tulatur, vijoi rrugën drejt kazermës.

S'm'i hodhi sytë fare, tha Mark Ashta me vete tæk po e ndiqte me sy. Ajo kish kaluar tre apo katër hapa përbri tij e tani po i afrohej fjetores.

— Na Vangjel! — i tha pas pak zëvendësit të tij dhe i zgjati fletët. — Merri dhe vazhdoje ti apelin, se nuk para shoh mirë natën e syzet i kam lënë në zyrë. Pshcrëtiu. E hodhi edhe një herë vështrimin nga kazerma, e mandej, si i kapur ligsht, që të mos linte shteg për keqkuptime, iu drejtua njërit prej policëve që kish aty pranë, pikërisht në atë krah nga kishte kthyer dhe këkën: — Një gotë ujë. — i tha. — sillmë një gotë me ujë!, dhe rishtas u kthye me fytyrë nga sheshi.

E paskan gjetur, murmuriti pas pak me një pozim marramendës që s'e linte të mendonte për asgjë. Po tani? Gjersa e kishin kapur, kuptohej se çdo gjë do të ishte e kotë... çdo përçapje...

Zëvendëskomandanti po vijonte leximin e emrave, kurse Mark Ashtës as që i bënte më fare përshtypje ato punë. E kishte tretur vështrimin ndërkaq kah sheshi, por, një si forcë e pakuptuar e tërhiqte majtas. Donte me çdo kusht ta drejtonte vështrimin andej. S'mund që

s'mund të mendonte dot më për asgjë tjetër. Ishte vetëm kazerma e grave tani që i rrinte e ngulur në mendje dhe e mbante të mbërthyer në të njëjtin vend.

Nga mënyra se si kishte ecur përpara tij kuptohej sak që Katerina e kishte shpërfillur aqik vendin e tij prej komandanti. Prandaj kjo, pikërisht kjo, ia ngrinte tani thujtë gjithë shqetësimin. Të më këtë harruar, vallë!, mendoi dikur, jo pa merak, si për ta nxjerrë jashtë tërë atë trallimë dyshuese që po e ngërmonte së brendshmi. Por s'arriti që të mendonte më asnjë fjalë për këtë çështje, se befaz vuri re se aty djathtas tij polici që po rrinte gatitu me gotën e ujit në dorë. Iu kujtua menjëherë se vetë e kishte dërguar, si me urdhër, pak më parë, megjithse, siç po e shihte, nuk kishte etje e s'i pihej ujë. Atëherë, pse ia kishte kërkuar atë shërbim? Kot, tha me vete tek po e shtynte ujin thujtë me zor.

— Faleminderit! — iu kthye pastaj policit, posa që ia la rishtas gotën në dorë. E polici me gjallëri u tërhoq prapa gjithë nderim e u largua, a thua se e dinte edhe ai tani që komandanti i tij një diç të vështirë po bluante në mendje, ashtu, krejt në atë heshtjen e zakonitë ku krijohet shpesh e më shpesh njeriu me rëndësi, ai që ka përpara një detyrë të vështirë për të kryer. — pse e pakët ishte?, duhej administruar gjithë ajo kështjellë e mbushur cit me armiq. Komandantin e kemi të vendosur...

Përse nuk lëvizi nga vendi sapo dëgoji emrin?, pyeti Mark Ashta pas pak çastesh, e ndërkaq filloi të ndihej më i lehtë, gjithë duke e përcjellë emrin e saj nëpër gojën e posalagur: Katerina... Katerina... tha disa herë me pak zë e bëri ç'bëri dhe prapë kokën e ktheu nga kazerma. Katerina Pogu, murmuriti rishtas e sakaq në të gjithë trupin iu shpërhap një valë e ngrohtë, si të kishte filluar përsëri tani, pas katër vjetësh, të bënte dashuri me të. E thirri edhe një herë në kujtesë përhitjen e ecjes së saj, mandej edhe fytyrën ashtu në profil e krejt mospërfillëse siç e kish parë. Psherëtiu. Pse nuk u çua në këmbë qysh së pari?, pyeti prapë me vete e ndërkaq e kaploi befaz besimi se asgjë nuk kish ndryshuar.

Njëloj si më parë. tha shurdhët nëpër gojë, por shpejt një ngërç i brendshëm nuk e lejoi të bënte përpara në këtë hulli lehtësuese, prandaj gjithë bezdi psherëtiu edhe një herë, se aty për aty e kuptoi që në ato çaste nuk ishte aq i kthjellët sa ç'i duhej për të menduar një rrugë të sigurt — ku të kapej për të vepruar?

... Eqerem Biba. Nok Nik Pali. Beqir Sadik Dani... thërriste ndërkaq zëvendëskomandanti që kuptohej se kishte filluar nga lista e burrave... Pal Mëhill Doda. Adnan Beqir Kola... dëgjoi Mark Ashta për ca çaste, por s'u përqëndrua dot për ta ndjekur më tej apelin. që ndërkohë duhej të ish në fundin e vet.

7.

... Adnan Beqir Kola. dëgjoi edhe Katerina Poga e menjëherë ngriti kokën. a thua se ashtu kish për të parë edhe vetë personin. Edhe ky këtu qenka?, pyeti me vete. por ndenji për një hop e mandej prapë nisi të merrej me rregullimin e atyre ca pak teshave që kish me vete. Shpejt iu shua nga mendja dhe Adnan Kola. se ishte e pazonja të mendonte për tjetërkënd në ato çaste.

Pas pak u ul e qëndroi në fund të shtratit. Nga jashtë vinte e dëgjohej ende zëri metalik i zëvendëskomandantit. shkulma-shkulma, por asaj nuk i bënte më përshrypje. E dashuroj ende. mendoj dikur dhe vështrimin e hodhi kotazi nëpër fejtore. Ajo ishte një kazermë e madhe ushtarësh. që ndriçohet dobët me tri lampa të vendosura proporcionalisht përgjatë tavanit të saj. Një hangar i vërtetë. me ajër të lagësht e me një erë të rëndë myku. Psherëtiu. Befas e sollti edhe një herë në kujtesë vegimin e tij. por këtë radhë ashtu siç e kish parë në ballë të sheshit të kështjellës. të veshur ushtarak e me fletët e listës emrore nëpër duar. Prapë psherëtiu e ndërkaq e uli edhe kokën për të mos parë më përreth. Drita

e kallfët që shpërhapëj nëpër kazermë, sikur i kishte ngjarë me lodhjen dhe mundin e tërë atij mjedisi. Po tani?, murmuriti pastaj ashtu, gjithë po me kokë të mbështetur përmbi pëllëmbën e dorës e me parakrah të vendosur përmbi kofshët e afuara pranë gjoksit. Eh, tha, jo, këtë kurrë s'e kisha menduar!, e në çast kuptoi se kish të nxehtë. Gojën e kish të hidhur helm, por as kishte s'e shqetësonte. Në fakt ajo tani kish plot tri ditë me këtë shije të prishur. Qyshse e kishin zënë. Në Tiranë pastaj, se aty e patën mbajtur, të izoluar tri ditë rresht në një shtëpi të fshehtë... Dori sot në mëngjes, mendoi dhe krejt kot e pa ndonjë qëllim i kujtoi edhe një herë castet kur e kishin zgjuar, tek e kishin lidhur e kur e kishin futur vrikthi në xhips. Pastaj, pa i thënë gjë fare, kishin ecur me të shpejtë përdrejt Jugut, gjersa e patën kapur më në fund autokolonën e kamionëve, aty në të hyrë të Fierit. Eh, ia bëri prapë, por këtë herë diçka ndjeu. Një si tis shprese po e përmëndte: ç'pati ashtu kur thërriti emrin tim?, pyeti menjëherë dhe u kapërdi. Pastaj mori frymë thollë dhe e lëshoi atë me vrull. Sikur ndieu prehje. Pse?, tha prapë e rishtas e ngacmoi një ditë shpresëdhënës, se ia, nga jashtë vinte akoma zëri i zëvendëskomandantit që thërriste no nielloj emrat e të internuarve, gjë që e shtyu kësaj here të mendojë më ndryshe. Që kur e la s'e mori më në dorë listën e emrave, belbëzoi gjithë me mendimin e sigurt: ai padyshim ishte tronditur për shkak të saj. E dija që s'më kish harruar, tha pas një grime kohe e nëpër faqe ndjeu prekenjen e lotit. Ishte krejt si e përthumbur. I dashuri i saj ishte njëherësh edhe gardiani i saj. Po tani çdo të ndodhë vallë?, pyeti vetmevete duke fshirë lotët me një shamë rozë, kur:

— Katerinë! — dëgjoi zërin e Sarës, që i erdhi nga shumë pranë.

Sikur u tremb në fillim, por shpejt e mori veten dhe u kthye me fytyrë nga ajo.

— Katerinë! — vazhdoi Sara. — kam pak sheqer, a don të të bëj një shurup me limontos?

— Jo, jo, — iu përgjigj tjetra. shpejt e shpejt, me një mirësjellje të sfërcuar. — Jo, Sara, faleminderit, s'mundem!...

Ajo ngulmoi rishtas që ta bindëto, por Katerina s'pranoi që s'pranoi. Më në fund Sara u largua gjithë keqardhje.

Ndërkohë nga sheshi i Lështjellës nuk vinte më asnjë lloj zhurme, gjë që tregonte se thirrja e emrave kishte përfunduar dhe njerëzit kishin hyrë të gjithë nëpër kazerma.

Tani edhe ai ka dalë jashtë, mendoi Katerina, por e di ama ndërkaj se unë jam këtu, në këtë hangar të zymtë e mbi një dyshek kashte. A është vallë në gjendje të mendojë se unë po qaj tamam për të?... Dhe unë ç'flas! tha pas pak, se nuk i pëlqeu që mendoi asisoj. E pse duhej ta kujtonte ose ta mendonte ai me sy të përlotur? Në fund të fundit ajo për atë kish ndenjtur këtu e s'kish ikur bashkë me Tani. Jo, prapëseprapë zemërngushtë që zemërngushtë, tha me vete. S'donte që ta shihte veten të lëshuar për asnjë çast. Edhe pse në rrezik, donte ta ruante unin e saj të pacënuar. Ajo gjithëcka, në radhë të parë, e kish bërë për vete. Ja, kjo është e vërteta, tha, por, megjithatë, s'kish si të mos e pranonte atë që në fakt i kishte ndodhur: posa e kish parë, menjëherë qe mbushulluar së brendshmi, dhe kjo kuptohej pse — kish filluar të ndihej më e sigurt.

Qyshse e pashë, menjëherë, vetja m'u duk se gjeti një farë mbrojtje, mendoi sakaq, por prapë ndjeu që në grykë t'i bëhej një si komb e sytë rishtas iu rrëmbushën. A të ishte ky më në fund një fat i përhershëm dhe gjendja të ishte përthekuar kështu në një pikë të palëvizshme? Një jehonë e brendshme, thellë, sikur i fliste veç për vdekjen. Po ai? Ndoshta-ndoshta si shumica e njerëzve mund të braktisë cilindo para rrezikut që i kanoset. Po unë? Unë nuk do të veproja ashtu. Atëherë pse të mendoj se ai që dashuroj mund të jetë edhe njeri i lig. Mos ndoshta nuk ka dashuri fare në këtë jetë e gjithëcka të jetë veç një trallisje iluzore?! Po të qëndroje mbi

këtë arsye, ajo pra, paskësh bërë gabim që s'ishte lloguar bashkë me t'anë. Unë rrezikova gjithçka me dashurje. Ja që paska dashuri në këtë botë... Po ai?... Eh, sa e sa shumë gjëra janë ato që nuk varen nga logjika! Në fund të fundit le të vdes. A thua se mund të pranohet kjo me kaq lehtësi!... Unë kam sakrifikuar për dashurinë time...

Psherëtiu menjëherë dhe ndjeu lodhje. Tek mendoi ashtu, vërja i ngjasoi me një heroinë romani. Kjo s'i pëlqeu hiç. Kish menduar gjithmonë që të ishte një grup e vërtetë. Prapë shfryu në psherëtimë — në fund të fundit ajo s'mund ta përcaktonte dot qartë se ç'që ajo forcë që e kish mbajtur të lidhur pas këtij vendi e s'e kish lënë të ikte. Rishtas solli në mend Mark Ashtën. Dhe si edhe më parë: sa herë që e kujtonte atë, në këtë vend ku e kish gjetur, menjëherë i zhdukej nga mendja çdo gjë e ngutë dhe një valëzim ngazëllimi ia përshkonte të gjithë qenien.

Se kam shpresë, murmuturi sakaq me pak zë, si për ta konkretizuar disi besimin e kalfët që kish filluar të ndjejë. Se ai më do, tha pastaj më e sigurt, dhe prapë e kujtoi Mark Ashtën ashtu siç e kish parë së fundi: të përhumbur nga tronditja tek i zgjaste fletët zëvendësit të tij. «Na Vangjel, merri e vazhdoje ti apelin, se nuk shoh mirë natën...» Ajo i kishte dëgjuar mirë këto fjallë. Ishte tamam zëri i tij në çaste shqetësimi. E pse ç' tronditur. Jo, Mark Ashta nuk do ta bënte kurrë... Po atëhere pse kish pranuar që të ishte komandant i kësaj kështjelle të vdekurish? Po ne pse na kanë ndryrë këtu?

Ishte e kotë të ngrije pyetje të kësaj natyre. Ajo të paktën e kuptonte se ishte jashtë mundësive të saj që të gjente ndonjë përgjigje bindëse për to. Ashtu sikurse nuk po dinte të shpjegonte dot çfarë pikërisht kish pritur në ata katër vjet ishehejeje e jete ilegale. E ngujuar nga një shtëpi në tjetrën, nga njëri i afërm te tjetri e për çdo çast me frikën e internimit të ngritur në mendje: do të më gjejnë, do të më tradhëtojnë. — Kjo ka qenë siç duket edhe arsyeja e atij dyshimi të vazhdueshëm.

E pse kish dyshuar gjer te një tezja e saj?! Sa turp që i vinte tani! Ajo teze kish rrezikuar me bujari për të. ndërsa tani ishte internuar kushedi ku, pikërisht për këtë shkak.

E, megjithatë, të gjitha këto ndodhën, tha pas pak. Kisha frikë, shtoi më mbrapa, ja kjo është e gjitha. Vëzhgimet e hodhi saktëq prapë rreth çarë nëpër kazermë. Ajo tani që mbushur plot e gënjehinte nga zhurma. Kushedi se sa kohë kish në këtë gjëndje, por ajo vetëm tani e pikasi, a thua se s'kish qenë fare aty.

Po Markut, pse nuk i kishte dalë? Ai e kish kërkuar vazhdimisht. S'pat vendosur dot. Eh, murmuriti, më mirë të kisha dalë! Ashtu ai do ta kish pasur më të lehtë. Tani gjithëka është ngatërruar më keq sa s'bëhet më. E, në të vërtetë, më tepër nga të gjitha, kishin ndikuar rabi të këshillat e të tjerëve. «Jo Katerinë, hapi yt do të jetë i rrezikshëm». «Ai nuk di ç'bën, Katerinë, se dashuria të verbos». . . «E ku pyesin këta për një farë Mark Ash-ta», i pat thënë, më bindshëm nga të gjithë të tjerët, një dajua i saj, gjithë duke i shpjeguar ndërkohë se menjëherë regjimi do ta shpallte dhe Markun armik e, s'ish çudi që ta plaste edhe në burg. «Jo, Katerinë, jo — pat ngulmuar dajua — një akt kaq flagrant, do të ndëshkohet se s'bën nga regjimi». Ndaj duhej prituri. Po sa, për sa kohë? Disa vjet, ndoshta, se ngjarjet do të precipitohen patjetër. . . Ja, kështu kishte zakon të fliste dajua i saj: ngjarjet patjetër që do të precipitohen, përsëdyti bel-bët Katerina, por ndërkaq po kuptonte se gjithëka më në fund kishte shkuar gand. Po, po, mendoi, gand shkoi e gjitha. Unë duhej të kisha dalë që para katër vjetësh. Një martesë e menjëhershme me Markun në atë rrëmujë të pasluftës, do ta kishte zbulur punën, e tani do të ishim në të tjera kushte. . . Ose, pastaj, më mirë të kisha ikur me babanë. . . Këtë s'e kishte menduar kurrë më seriozisht se tani. Të kishte ikur, pra, e nga jashtë t'i kishte bërë thirrje Markut. Ndërsa ai, po ta kish dashur me të vërtetë, pasi ta shihte me sytë e tij këtë gjëndje terrori, afërmendsh që do të vendoste.

Dhe ja, tani do të ishim të lirë, mendoi me keqardhje, e kjo, pikërisht për këtë s'i pëlqeu. E pse duhej të mendonte me keqardhje për ndoca gjëra tashmë të djegur? Tani, pra, tani e më tej si do të precipitonin ngjarjet, pa ç'ishte bërë ishte bërë e s'kish më as grimën e rëndësisë; si të gjitha sendet e lëna pas e si të gjithë të vdekurit. Si nëna, si vëllai i saj. E pra, a mund të ngjallej më nëna e saj, vdekur këtu e gjashtë vjet? A mund të ngjallej sërish vëllai i vvarë në luftë para pesë vjetësh? Tani ai ka një vit që s'ka as varr, mendoi, dhe u rrëqeth se aty për aty iu kujtua gjithsa i kishin treguar për prishjen e varrit të tij. Prapë iu rrëmbushën sytë e nëpër veshë i shungulluan fjalët e të atit me zërin e tij, ato fjalë të mbrame që ia kishte thënë me ngut e me dashamirësi njëherësh: «Eja Katerinë, se do të pendo-hesh... këtu tani titoi vdekja». «Jo!», qe përgjigjur Katerina, prerë e mosbesuese ndaj paralajmërimit të tij. Ai kishte heshtur, ndërsa kjo sakaq kish menduar: e ku e kupton dot ti, i dashur, atë që unë s'mund e s'mund të jetoj dot pa të!

Kjo kishte qenë e vërteta: ajo nuk mund të ikte pa të dashurin; por tek i sillte nëpër mend të gjitha këto, çdo gjë prapëseprapë i mbetej e palidhur dhe ngjarjet qëndronin pezull e krejt si do copëza ëndërrash: a jetonte përnjëmend Marku? Kjo mbetej përsëri enigmë, se po të ishte ai vërtet një qenie me ekzistencë reale, gjithëka që do të vinte, afërmendsh, duhej të varej prej tij e jo prej saj. Ajo në fakt e kishte bërë të sajën. Oh, ngahere po ky avaz!... Jo, jo, kjo është tamam një ëndërr. Ai s'ka ekzistencë reale... ndaj jeta ishte e paracaktuar të përfundonte në këtë kështjellë të zymtë. Ajo një herë për një herë vetëm këtë shihte. Ai është komandanti i saj: Mark Ashta. — tha nëpër dhëmbë dhe në çast u drodh, se ishte e para herë prej kaq kohësh që emrin e tij po e shqiptonte të plotë. Mos vallë ishte kjo një shenjë shkëputjeje?... Ai po ikte, po shkiste në amull. Mark Ashta ishte komandanti i kështjellës e, nëse, pastaj gjithë e gjithë ato gjëra të paqarta që i vinin në me-

ndje e që nuk dihej ishin a s'ishin të vërteta, do të merrnin prapë jetë ashtu siç ndillte dëshira, kjo do të varej padyshim veç nga komandanti i kështjellës së të vdekurve: Mark Ashta. O Zot!, tha me pak zë, ja rishtas, pa e kuptuar, emrin përsëri ia shqiptova të plotë... Ç'është kështu sot, mos po e vështroj dhe unë njëloj si gjithë të internuarit e tjerë? Mark Ashta, Mark Ashta qerthulloi prapë e prapë nëpër gojë emrin e tij të plotë e sakaq, për të parën herë mendoi se, pas atij emri, asgjë tjetër nuk i kishte mbetur më në këtë botë. Katerina Ashta, murmuriti pas pak. e një gof sikur i plasi së brendshmi. Ngrohtësia e tij doli pastaj nga lugthi i gjoksit e iu shpërhap nën gushë e gjer përanash nofullave — aty ku kish pasur dëshirë ta puthte ngaherë ai. Edhe gjoksi iu drodh: edhe shpina iu morrnica, kurse faqet iu mveshën nga një zjarr i behtë. S'mund të qëndronte më gjatë ndenjor, por duke rënë mandej përmbys mbi shtrat, foli në jerm me një zë krejt të shuar:

— Tani që më gjeti syri qiklopik i shtetit, gjithëcka do të varet vetëm prej tij... se dhe unë vetëm atë kam e askend tjetër në këtë kohë të karshët!

II.

I.

Nata sa vinte e po bëhej më e errët, ndërsa përballë qytetshit, pas kaq e kaq vjetësh kështjella fekste nga dritat e nuk i ngjasonte më fare atij guri të zi e të vetmuar që i ishte tëhuajtur kohës. Ajo tani, për banorët e asaj ane, befas kishte marrë jetë e në mend u çohej vrik mendimi i trishtë sapo që shihnin dritat — aty brenda dihej se ishin mbyllur gjithata të internuar, ca të lëkurur; në të vërtetë tërë ajo mori njerëzish që vetë, me sytë e tyre, i kishin parë që së largu tek zbrisnin atë pasdite vjeshte nga kamionët e viheshin në radhë për të hyrë brenda në kështjellë. E sa për kështjellarët, asgjë nuk kishte ndryshuar, ngaqë në mendjen e tyre nuk bëhej asfare dallim midis qytetshit që e kishin aq pranë, dhe gjithë vendit; bile, çdo pikë e globit për ta ishte e barazlanguar nga kështjella e tyre përderisa nuk kishin asnjë grimë mundësie që të bënin qoftë dhe një çap të vetëm tej murit të gurtë. Për ata njerëz kishte vetëm natë, ditë, roje, kështjellarë dhe pritje. . .

— Ndaaal!» briti befas, mu në të ngrysur, një roje, me zë aq të fortë, sa u duk për një çast se gjithçka u shkul vendit. Ishte e para britmë kjo e asaj nate, prandaj dhe bëri aq e aq përshtypje. Ajo mandej sikur u thëthit nga guri i sheshit të kështjellës, gjëmoi aty për një grimë kohe, gjersa u përëndit dalëngadalë si jehonë e mo-

ri dhenë. Në shesh ra prapë qetësia e parë, që prishej rëndom vetëm nga goditjet e çapit të njëtrajtshëm të gardianit të brendshëm. Gup... gup gup... Gjithsesi ca hapta të rënda ata, që s'e humbisnin hiç ritmin nga britmat e herëpashershme të rojave ushtarë, të cilët përgjithësisht zgjateshin me kast në tingullin «a», që ta nxirrnin jashtë krejt si sokëllimë fjalën: Ndaaal!; përsëritur e përsëritur aq shpesh kjo atë natë të parë nga njeri te tjetri: «Ndaaal!» bërtiste roja përmbi portën e madhe, mandej ia pasonte po ashtu, bile më fort, ai tjetri që ndodhej aty sipër përmbi mur ku një si bërryl merrte kthesën e parë të qerthullit kështjellor. E kështu me radhë, kur e kur, nga të gjitha truprojat e gurta zëri i rreptë vërsulej me shkulma mbi kazermat e të internuarve. Ndaaal!

O Zot!, murmuriste herë pas here me vete Katerina Pogu tek i dëgjonte. Ajo s'ishte mësuar me ato britma therëse, ndaj i dukeshin tamam-tamam si ca urdhëra vdekjeje-zjarr!, për shembull, një britmë e egër që i jepte më në fund komandën togës së pushkatimit, menjëherë pas saj, mes krismash, binin përdhe gjithë të pushkuarit, të masakruarit, aty, pse jo, edhe mu aty rrëzë murit të ftohtë të asaj kështjelle.

Por shumica e të internuarve as që pyesnin fare për to. Ata ishin mësuar e kjo u dukej diçka krejt normale, si të gjitha veprimet që ishin të detyruar të kryenin gjatë ditës. Se mos i bezdisnin ca më pak morrat që u lëvrinin nëpër trup ditën e natën! Njëllor gjithçka, e njëjta gjë, — si britmat e ushtarëve, si bilbilat e policëve, si fjetoret që kutërbonin nga era e mykur, — edhe ajo copë bukë që e hanin thatë ose me pak kripë. E pra, s'kish dallim fare se jeta ecte po njëllor si edhe atëherë kur qenë mësuar të jetonin krejt ndryshe; me zjarr, me banjë e me çarçafë të larë.

«Hiç mos u mërzit, Katerinë», — i pat thënë atë ditë Katerina Pogut një grua e njohur, — «hiç fare mos u mërzit, se vetë do ta shohësh që shumë shpejt

do mësohesh e gjithçka do të të duket krejt normale». Po si mund të mësohet njeriu me këtë ferr?, pyeti ajo dikur veten gjithë dyshim e drojë porsa që përcolli në për mend fjalët e asaj gruaje, dhe vështrimin e treti sakaq thellë përsëri nëpër gjysmëmuzgun e fjetores.

Të gjitha gratë e fëmijët e vegjël ishin shtrirë e në fjetore nuk fijonte më asnjë lloj zhurme, veç ndonjë psherëtime apo rënkimi të lehtë. Përgjithësisht gratë e internuara në atë kështjellë ishin të reja në moshë. «Ndaaal!» u dëgjua për një çast zëri i rojës që ishte aty pranë. O Zot!, tha sërish Katerina, por vështrimin megjithatë nuk e hoqi nga fjetorja. Prapë heshtje. Thellë dëgjoheshin hapat e gardianit. Gjithçka dukej si e pushtuar nga humbja. Po fle lodhja, belbëzoi shurdhët ajo gjithë duke menduar se këtej e tutje kështu do të kalonte çdo natë — larg jetës, aty, peng në një kështjellë ku ngadalë do të vinte t'i fashitej dhe vetë shpresa, e pritja më në fund do të shuhej për të mos u ndier më thua jse fare. Një drithmë e lehtë ia morrnicoi pastaj gjithë trupin, tek e mendoi veten në një fund të atillë. Por, aty për aty iu dha befaz e pyeti nëpër dhembë me pak zë: po ai?

2.

Ndërkojë Mark Ashta kishte orë që kish dalë nga kështjella. I vetëm në zyrën e tij, ai po qëndronte pranë dritares e shihte ngultas portën e madhe e të zezë të saj, kullën e ushtarit përmbi të, ushtarin me helmetë e, herë-herë, edhe policin që ishte me shërbim jashtë portës, kur me gjasë dilte nga kolibja e vet. Dikur, pa qëllim, nderi paksa dorën e majtë dhe pa sahatin: ora ishte 23.01.

Të gjithë i kishte mbyllur në kështjellë, ndërsa për vete po qëndronte përbri saj, a thua se jeta ose vdekja

e tij do të vareshin më në fund nga ajo. Tani mendimi im për këta të internuar ka ndryshuar kahe, the me vete tek po ndizte një cigare. dhe prapë, kushedi për të satën herë, solli në mend pamjen e behtë të takimit me Katerina Pogun.

Në fillim të internuarit i kishte mëshiruar thjesht si njerëz që vuanin e aq; kurse tani po i ndiente si të afërm. Diçka e tërhiqte përdrejt tyre. Është pikërisht ajo që më shtyn gjithaq të ndahem me të tjerët, tha pastaj qetë-qetë. Dhe kuptohej që fjalën e kishte për eprrorët e tij.

Kjo ishte në të vërtetë hera e parë prej kaq vjetësh që ai po e mendonte veten disi të distancuar nga pushteti për të cilin kishte luftuar. Prandaj thellë-thellë qënies po ndihej më pranë me të internuarit se sa me inkuizitorët e tyre. Sepse, çdo njeri i ndershëm që do ta shihte këtë pamje kaq makabre. mendoi, do të bëhej me këta njerëz që vuajnë kot së koti, e jo më pastaj të përlyente dhe vetë duart me gjakun e tyre... E pra, e gjithë kjo tregon se ne jemi një pushtet i paligjshëm. tha pas pak, por menjëherë ky pohim i papritur e shqetësoi.

Ç'po ndodhte kështu me të? Asgjë tjetër. pos asaj që së brendshmi më në fund ishte marrë një vendim: ai nuk i përkiste më me bindje pushtetit politik që ishte në fuqi. Dhe këtu s'ishte më fjala vetëm për një dyshim... Se kam qenë i lajthitur, murmuriti mandej dhe e flaku gjithë inat cigaren e nderur që s'kish shkuar ende as te gjysma e vet. Po tani?, pyeti pas pak dhe ndenji si i mpirë...

Ja, ky është çasti, tha mandej. Po, po, i vetmi rast që po më jepet. — shtoi me të shpejtë, — dhe që duhet ta shfrytëzosh për ta detyruar më në fund jetën që të marrë një tjetër rrjedhë... Se këtë rast mund ta shfrytëzosh. por edhe mund ta lesh që të të shkasë nga dora e të ikë krejt kot... Mori frymë thellë dhe shfryu si me shkulm. Kjo ishte e gjitha; por mendja sikur nuk do-

nte të punonte më tej, ngaqë aty për aty ndjeu një si mpirje mendore që i shoqërohej edhe me një lodhje të përgjithshme, me dhimbje gjunjësh e me djegie sysh. Duhej gjetur një zgjidhje, por një nga ato të përpiktat, ama, që të japin gjithmonë sigurinë për t'u hedhur në akt; se ja, më në fund mund të ecësh plot me bindje përpara ngaqë s'parashikon asnjë rrezik të mundshëm. Por ajo turbullirë që e kishte pushtuar s'e linte të mendonte qartë, prandaj me vërtimë qerthullonte në mendje veç një emër:

Katerina!

Por s'janë tjetër pos ca gjëmime këmbanash ato që vijnë e dëgjohen prore e gjithë po sikur ta kenë pushtuar krejt e krejt vetë kupën qiellore. Edhe ulërima rrëngethëse sirenash mund të jenë, gjithçka, gjer dhe bombardime e gjëmime tronditëse predhash që vazhdojnë mandej me një erë të fuqishme që shkon e rrafshon çdo gjë, që shkul pemë gjigande e që i ngre dallgët e deteve dhe të oqeanëve mal përpjetë. Tërmete dhe humnera të krijuara rishtas... por më në fund përsëri e tëra që vjen e qetohet me ngadalë gjer në heshtje, prandaj veshët nuk dëgjojnë më asnjë lloj zhurme e presin ndërkaq të ndiejnë rishtas shushurimën përkëdhelëse të gjetheve dhe pëshpërimën e njëtrajtshme të burimeve që rrjedhin prore, gjersa të mbërrijë pastaj ai çast kur vetë do dëgjosh, me endje frymëmarrjen e mëndafshhtë të qënies së dashur që fle e qetë shumë pranë teje... një zë ledhatar e krejt të brishtë femre, i cili të kujton ashtu lumturinë e dashurisë, që vjen gjithmonë nga një shtrat i ngrohtë e i mbushur cit me erën e myshkut të mishit të një gruaje... Ajo që ndoshta po fle ndërkohë e po frymëmon në paqen e saj ëndërrore gjatë heshtjes së vakumtë të një nate shtatori.

... Mesnatë më gjashtëmbëdhjetë të vjeshtës së parë...

Jo, s'është e mundur, — ajo nuk po fle!, mendoi Mark Ashta bashkë me një angështi që me sa dukej i vinte nga dyshimi që e kish pushtuar, prandaj. qëlli-

misht për t'u çliruar tha rishtas po si i ngredhur: është e pamundur, ajo po rri zgjuar si edhe unë!... e ndoshta po pret gjithë shpresë diçka prej meje.

I gjithë trupi sikur iu tendos për një çast kalimtar e mandej i lëshuar krejt, ndjeu se gjithçka që i ishte ngurur së brendshmi iu labërgua. Psherëtiu ndërkaq e menjëherë e kuptoi se prapë kishte mbetur te i njëjti vend: c'të bënte?

Ishte një mëdyshje e zgjatur kjo, por që ndizej tek e kujtonat atë tjetrën në shtrat duke fjetur. Kish plot katër vjet që s'e kishte parë më tek flinte. Dhe ja tani është pikërisht ai që e ka detyruar të flerë mbi një dyshak kashte e në një hangar ushtarësh. Si ka mundësi të qëndrojë një absurditet i tillë?, pyeti vetmevete gjithë mllef e rishtas mendimi iu kacavar si me thonj derisa ndali përsëri te ajo pikë e lartë, por e ngrirë si një gur — ai s'po gjente dot një rrugë. Ku?, tha prapë nëpër dhëmbë dhe vështroi edhe një herë tjetër sahatin: ora ishte 23.54.

Mesnatë, mendoi aty për aty dhe sakaq u nis me vrik kah dera. As që e kishte caktuar fare me mend se ku tamam ishte nisur të shkonte. Veç të dilte një herë e aq. Prandaj, tek po zbriste pastaj shkallët e paka të pragut për të dalë jashtë nga ndërtesa e komandës, një cuks i brendshëm i pakuptueshëm sikur po i thosh vuvazi se kish vendosur më në fund për të hyrë prapë në këshqjellë. Aty, Nuk kish se ku të shkonte gjatë, ngaqë edhe një parandjenjë e zbehtë e cyste të mendonte jashtë çdo lloj plani: do ta shoh, pa tjetër që do ta shoh... se ajo ishte aty brenda, dhe kjo dihej me siguri. E mandej, nëse kish apo jo rrezik ai veprim, kjo as që i shkonte hiç në mend Mark Ashtës në ato çaste të ngreshta.

Veç të hyj një herë brenda, mendoi kur po i afrohej kolibes së policit aty përbri portës së madhe të këshqjellës. E shpejtoi edhe hapin. E pse mund të tërhiqem?, pyeti pas pak pa e menduar fare atë që duhej të kuptonte sakaq me fjalën «tërheqje». Në ato momente

po e ndillte vetëm kështjella. Prandaj, le të hynte një herë aty brenda. Ai ishte komandanti i saj. Do ta gjente, patjetër që do ta gjente atë tjetrën, e ndoshta, pasi të fliste me të, afërmendsh që çdo gjë do të kthjellohej e punët pastaj, ku i dihej, mund të hynin me tamam në rrugën që duhej.

— Urdhëroni, shoku komandant!, — dëgjoi befas zërin e policit që iu afrua.

Se kishte vënë re fare; por menjëherë ama iu dha e hyri thjesht në rolin e tij. Ai ishte vërtet komandant i asaj kështjelle.

— Hape derën!, — e urdhëroi policin, — se do të hyj brenda.

Toni i tij ishte i rreptë e me theksin e spikatur të një eprori. Pse a nuk dinte mirë Mark Ashta që si komandant burgu duhej të dyshonte dhe te çdo gardian? Secili prej policëve mund të kompromentohej nga të internuarit.

— Siurdhëroni!, — u përgjigj menjëherë polici e me vrap iu avit portës, duke tringëlluar në dorën e djathtë çelsat e lidhur me gjalmë.

Pas do çastesh të paka u dëgjua krisma e metalit dhe brazmi i rëndë bas e i zvargur që shoqëroi lëvizjen e portës së hekurt.

Gjithë kjo portë kaq e rëndë për të ruajtur ca gufalla që s'kanë fuqi as të flasin, mendoi për një hop Mark Ashta, tek po hynte brenda në kështjellë me një hap të vendosur e me vrugimin që duhet të ketë gjithmonë fytyra e komandantit të një kampi përçëndrimi. I erdhi për të psherëtirë, por e mbajti frymën brenda vetes. Në të vërtetë kishte përdorur një fjalë që, megjithëse e përcaktonte sak gjendjen e të internuarve, atij prapëseprapë iu duk disi përbuzëse, ndoshta prej tingëllimit të saj të vrazhdë. Aq më tepër kur në vetëdije i rrinte ngaherë në beh ideja se aty brenda, në atë polem njerëzish të lëkurur nga uria, gjendej edhe e dashura e tij. Atëherë, pse tha: gufalla?

Ndërkohë gardiani i brendshëm pa mëdyshje e ki-

shte kuptuar se dera e madhe e kështjellës nuk mund të hapej në këtë orë kaq të vonë të natës, pos kur të ishte fjala për një njeri të rëndësishëm. Qe afruar sakaq e po rrinte përballë saj me një qëndrim gatitu, në beh për të pritur ndonjë urdhër të mundshëm.

Por Mark Ashta as që i foli fare. E vështroi në sy, veç, nga mënyra se si bëri përpara, i tregoi açik që po kishte dëshirë ta inspektonte krejt i vetëm kështjellën. Në fund të fundit ajo ishte e kuptueshme prej vetiu: e përse tjetër vallë mund të hynte komandanti mu në mes të natës në një mjedis të internuarish po të mos ishte fjala për atë detyrë kontrolli që i duhej të përmbushte?

Ishte nata e parë. Po, po, ka prishur qetësinë e tij; gjumin e natës. Në fund të fundit detyra është detyrë...

Aty për aty Mark Ashta e pa veten edhe një herë tjetër te sheshi i kështjellës. Ai tani ishte krejt i zbrazur, por kjo s'i bëri fare përshtypje. Vështroi prapë s'hatin: ora ishte 24.00

Mesnatë, mendoi, e atë çast ndaloi dhe hapin. A-një fjalë tjetër s'i erdhi ndërkaq për të vijuar mendimin e nisur, andaj përsëdyti të njëjtën: mesnatë, tha prapë dhe vazhdoi rishtas ecjen e kuturitur; një kuturi që mund të prishte gjithçka. Do ta takoj se s'bën, tha pas pak, njëllor si të ishte nisur për të shkuar në shtëpi e jo në një kazermë të internuarish. E shpejtoi edhe hapin. Pesë, gjashtë... tetë sekonda. Befas trupin ia përshkoi një drithmë e rreptë që e bëri të ndalojë. Për ku ishte nisur? Ku?, belbëzoi dhe vrikthi si për të gjetur një përgjigje e vërtiti kokën sa majtas djathtas, pastaj dhe nga mbrapa, për të rrokur me vështrim të gjithë sheshin. Ishte pikërisht te ai vend nga ku qe ngritur disa orë më parë Katerina Pogru. Mori frymë thellë e mandej psherëtiu pa ndonjë droje se tani s'kishte më njeri pranë. Këtu, pëshpëriti nëpër dhëmbë dhe kokën rishtas e ktheu nga e djathta, vështrimi i qëndroi te fjetorja e grave. Çuditërisht ajo i dha përshtypjen e një gruaje lehonë: si e lëvarur, si e drobitur; e më në fund

krejt si një grua e braktisur që po kërkonte ndihmë. Hetoi disi gjatë me sy për të gjetur derën e hyrjes, por ajo nuk dukej ngaqë pikërisht aty formohej një hije: drita pasi thyhej në kulmin e çatisë së lartë të kështjellës, binte pjerrtas me kënd duke e prekur shumë pak terrin në atë prag hyrjeje.

Heshtja iu duk vrastare.

Mu sikur po eci në oborrin e një varreze, mendoi posa që filloi të ecë rishtas, gjithë po dhe më i vendosur kësaj here, përdrejt fjetores së grave. Por në një varrezë të një lloji të ri. Mbi të gjitha me tërë këto drita, e mandej edhe me atë tjetrën: sidoqoftë, të vdekurit ishin të gjallë. Dhe ecte. Me çdo hap të bërë i afrohej fjetores. Por befas sikur e nduku fort një ngërç i brendshëm. Ja, tani, qindra sy thujse ishin ata që i bëhej sikur po e ndiqnin me ngulm për ta parë ku do të shkonte. Deshi të ndalojë, por prapë i qëndroi edhe pak këtij tundimi. E pra, cilët ishin ata që po e ndiqnin në atë mesnatë? Mu si një aktor filmi, tha sakaq me një grimë humori për t'i dhënë zemër vetes. Po, po, vazhdoi. Janë kamerat e kineastëve që më ndjekin. Veç muzika m'ungon... Por edhe ajo do të vijë.

Qeshi hidhur.

Ndërkohë s'ishte më larg se dhjetë metra nga hyrja e fjetores. Filloi të dallojë edhe derën e saj. Dhe për çfarë lloj pune mund të hyhej në një fjetore grash? Jo, murmuriti, ky është tamam një hap i marrë. Prandaj një dhe u kthye vrik majtas, pa e ndaluar çapin as dhe një grimë.

Vazhdoi të ecë, por tani kishte përballë fjetoren e burrave. Kish filluar të ndihej disi më i lehtësuar. Më i qetë ishte. Por ende s'po e kuptonte dot se ç'kishte qënë më tamam ajo forcë që e kishte shtyrë aty furishëm pak çaste më parë drejt fjetores së grave. Asgjë tjetër. Një papërmbajtje prej të dehuri. Ja kjo ishte e gjitha. Këtë emër i vuri tani që ishte më i kthjellët asaj kuturisjeje të jermët, dhe aty për aty e qortoi veten: një nxitim

naiv mund të të shuajë çdo shpresë! Pse, a nuk e kishte quajtur me vete gjithmonë fat atë rastisje aq të çuditshme që askush prej miqve a armiqve të tij kolegë nuk ia dinte lidhjen me Katerina Pogun? Eh! gjithçka vjen nga padija jonë, tha pas pak dhe befas e pa veten vetëm ca hapa larg hyrjes së kazermës. Qëndroi pak. Ishte aq pranë sa rënkimet dhe gërhitjet që vinin që nga brenda fjetores dëgjoheshin shumë mirë. Mjerë këta!, mendoi pa u ndalur fare për ta menduar e të kujtohej se ishte pikërisht ai me shokë që ua kishte shkaktuar atë mjerim. E s'ishte aspak çudi që ndërkohë vetja t'i dukej si një udhëtar i përkohshëm të cilin rruga rastësisht e kish hedhur në ato anë, andaj njerëzisht s'bente tjetër veç po u çante hallin ndoca njerëzve të varfër që fati i kishte kredhur në vuajtje. E pra duhej të sillej kështu fitimtari me të mundurin? Ka a s'ka norma njerëzore? Por fitimtarët sikur mendonin për diçka tjetër, dhe kjo tani dihej, — pushteti, murmuriti sakaq Mark Ashta, por nuk deshë të zgjatej më në këtë çështje. Veçse një diç të ri ndiente si të kuptuar në ato çaste. Ai rishtas edhe një herë po e ndante veten prej shokëve të tij; përkatësisht me të gjithë atë pushtet të marrë me luftë. Ata, pëshpëriti prapë dhe qeshi, ngaqë ai përemër sikur përfaqësonte një hije që nuk i përkiste fare atij. E gjithë lëvizja politike, për të cilën kishte sakrifikuar me bindje, po i dukej e huaj. Ata, tha përsëri nëpër dhëmbë, po me një farë përbuzjeje këtë herë, dhe prapë qeshi gjithë duke menduar se tablonë e kishte përmbysur kësisoj vetëm dashuria.

I kam shërbyer deri më tani një regjimi politik, i cili: mbi gjithçka, urren dijen dhe dashurinë, mendoi dhe me kast u mbështet rrëzë murit të portës. Pshëritiu, por ndërkaq dëgjoi përsëri rënkimet që vinin nga fjetorja. Befas po i çohëj trazuar një revoltë së cilës tashmë ia dinte shkakun. Në të vërtetë që treguar ca i mefshët. Po urrehet dija dhe dashuria! Vonë, ama, tepër vonë, kishte mbërritur në këtë përfundim, kur në fakt

i kishte pasur të gjitha mundësitë për ta bërë me kohë lidhjen logjike të gjithë atyre fakteve të shkëputura që i qenë shfaqur përpara, njëlloj si edhe këto rënkime. Ishte vetë koha që në vite ia kishte vrarë veshin me një zë garbë, por ai nuk kish dashur ta dëgjonte.

—O Zot!... Oh, më merr, pse po më lë të vuaj në këtë farë feje!», u dëgjua sakaq kjo thirrme disi e zgjatur e me një zë të çjerrë që shkonte drejt shuarjes. Zëri garbë i një kohe të mbrapshtë, tha rishtas nëpër dhëmbë Mark Ashta posa e dëgjoi e, thellë-thellë, ndjeu tamam bezdinë që të sjell ngaherë gjëja e vdekur; nuk duhej qarë ajo çka ishte djegur, por duhej menduar me qetësi për atë që do të vinte. Ishte futur në mjedisin e një regjimi politik i cili nuk përfillte asnjë normë njerëzore. E dashura e tij ishte mbyllur në një këshqllë që pikonte mund e vuajtje. E kishin dënuar me vdekje. Kurse ai vetë kërkonte e kërkonte një shteg për të shpëtuar. Ka ardhur çasti e unë po tregohem krejt i paaftë ndaj tij, mendoi pa iu fashitur aspak ajo revoltë oë s'kish pak çaste që i qe ngjallur.

U shkëput prej murit dhe bëri përpara. Një hap, dy hapa e befasi në të majtë iu shfaq dera e kazermës. Qëndroi rishtas. A duhej të hynte brenda? Ja një pyetje oë u ngrit pa fare ndonjë qëllim. E pse duhej të hynte në atë zgorr vdekjeje?

Nuk ke turp, o Mark, nga vetja jote, që vjen me këmbët e tua për t'u futur në këtë skutë infernale?» — Ishte një zë i njohur që ia nomatiste këtë fjalë. Në të vërtetë po i mendonte vetë ashtu siç i pat dëgjuar në ëndërr shumë vjet më parë: qe zëri i një prej profesorëve të tij. Fashistët e kishin pushkatuar për terror një natë dimri e mandej e kishin lënë si kufomë nëpër rrugët e Bolonjës. Profeshori i tij i filozofisë me atë zë prej baritoni, që po jepte leksionet përfundimtare të neokantizmit italian në Universitetin e Bolonjës. «E dija. Mark. mu sikur e dija që ti për pak pushtet do të shkelje edhe përmbi kufoma», — ja, kjo pritej t'i thosh tani ai burrë i thinjur që kish folur ngaherë veç për

lirinë. «Pse, Mark, pse?», sikur pyeste zëri i profesorit të vrarë, mes gjithë atyre rënkimeve që pasonin njëri-tjetrin, nga dera ku po rrinte ai e gjer më thellë fjetores.

E pra, diçka duhej bërë.

U kthye mbrapa e nisi të ecë përdrejt sheshit. Ishte pikërisht ai shesh i kalldrëmtë që bënte ndarjen midis kazermave. Ai sikur ishte një vend thujtë neutral, prandaj dhe më i qetë për të kaluar ca çaste. E, megjithatë, Mark Ashta e kuptonte se as sheshi nuk do ta përmbante. Njëlloj si ai vrasësi që kërkon të shkojë prapë e të shohë te vendi i ngjarjes, edhe ai, krejt instiktivisht shtyhej para për të shkuar tej sheshit, gjithmonë përdrejt fjetores së grave. Kështu e mendoi dhe i dha karar me vete ngasjeje; pastaj hodhi një vështrim te kolibja e gardianit dhe belbëzoi: te vendi i ngjarjes, ë? Qeshi,

Çap pas çapi mbërriti më në fund te pjesa më e ndricuar e sheshit: mu në atë vend ku disa orë më parë kishte filluar të thërriste emrat e kështjellarëve të internuar. E ndoshta ishte pikërisht pamja e këtij vendi të ngritur si prag që e bëri të mendojë brenda mërzisë së tij të plumbtë se ai më në fund, ngado që ta vërtisje, ishte që ishte komandanti i kësaj kështjelle. Po koha? Sigurisht që kështjella qëndronte krejt poshtë saj. Po ringjallej një kohë e djegur. E për këtë Mark Ashta tani ishte i bindur, andaj, tek ndali hapin për të qëndruar, tha: përsëri mesjetë.

Mos më në fund ky ishte një destinacion i pandalshëm, i paracaktuar të mbijetonte? E ç'i desh fjalët e tërjën për të mos i thënë gjërat në emrin e vet, s'ishte fjalor pos përçapja e fundit që po bënte superegua e tij për të gjetur justifikim. Çdo shfaqësim ishte i kotë. Në vuajtjen mbarëkombëtare të momentit kishte edhe ai pjesën e vet të fajit. Kjo tani duhej pranuar, se ndryshe gjithçka do të mbetej e ngrirë.

Po rrinte mu në qendër të një kështjelle kurrë të menduar më parë, ndërsa vështrimin e kish tretur

te një pjesë e murit të errët, të vjetër rrethues të saj. I ftohtë dhe i pakuptim iu duk ai mur i zi. Megjithatë ai tani kishte hyrë në punë për diçka. Bashkë me të Mark Ashta filloi të mendojë për egërsinë njerëzore. E pra ajo, pavarësisht nga koha, gjithmonë do të kish nevojë për t'u mbështetur mbi këta mure të gurtë, ndarës, ku është e thënë siç duket që të ndeshet vazhdimisht jeta me vdekjen. Ajo që deri më tani kishte mbetur në mendjen e njerëzve si simbol qëndrese, këtej e mbrapa do të hynte në përfytyrimin e tyre prapë si simbol, por i një lloji tjetër: si simbol i vdekjes, pëshpëriti Mark Ashta e ndërkaq po e shihte se nuk mund të qëndronte më në këmbë. Aty për aty nxori një shami nga xhepi, e shtroi mbi një gur dhe u ul. Por sytë dhe mendjen ende e kishte te muri i kështjellës. Duke psherëtitur tha: tani e më tej ky monument gjigand do t'u ngulet njerëzve si peronë në mendje... po, po, tamam si një peronë, për t'u ndër kallur ashtu frikën. Pushtetit i duhet një nënshtrim absolut, ndryshe s'jeton dot asnjë minutë... Ndaloj pak, bile edhe frymëmarrjen, por pastaj vazhdoi për të thënë vetëm një fjalë: e tmerrshme!, belbëzoi nëpër dhëmbë, krojti fythin dhe uli kokën. Befas iu shfaq vegimi vrastar i dhëmbëve të ministrit të brendshëm. Ashtu siç i kishte parë para dhjetë ditësh. Ata vazhdimisht i dilnin buzësh nga një nënqeshje e ligë e gjithë pasion.

U rrëqeth.

Ç'është pra ky pasion që ka pushtuar atë e shumë të tjerë si ai? Ethet e sëmundjes së pushtetit, mendoi, e sakaq menjëherë e kaptua nga një neveri e papërballshme. Nga çasti në çast po i dukej se do të nxirrte zorrët. Më pas erdhi e iu hollua edhe pështyma dhe thartira e neverisë sikur po i mbushullonte të gjithë qënien. Por nga përfytyrimi s'i shqitej që s'i shqitej përhitja e dy kunjorëve makabër të ministrit të Brendshëm.

Desh që më çdo kusht ta hiqte nga vetja atë përhitje të ligë që të mund të çlirohej edhe nga neveria.

Me këtë synim në mendje e hodhi vështrimin kah de-
ra e madhe e kështjellës. Po i shkante pas në ato çaste
dëshirës që të kap rëndom për t'i hedhur sytë në fy-
tyrën e një tjetri: ta ngulte një herë aty vështrimin
e mandej të qetohej i shpëtuar nga ai sulm aq trazimë-
tar që po e brente — kunjorët e ministrit të Brend-
shëm! Por as aty nuk ka këmbë njeriu. E nga do të hynin
njerëzit aty! Siç dukej gardiani ndërkohë ishte futur
në kolibën e tij. E pse duhej t'i mendonte ata dhëmbë
në këto çaste? Se mos varej prej tij. Mori frymë thellë.
U kapërdi. Pështymën ende e kishte të holluar e të
athët. Megjithatë, pak e nga pak, filloi të ndiejë se guz-
ma neveritëse po i largohej. Dalëngadalë po bëhej më
mirë, sidoqë vetja i dukej si të ish në fundin e marrtë
të një plazkomi të zbratur.

Psherëtiu. Ndenji dhe pak si i ngrirë e mandej një
dhe e hodhi vështrimin te fjetorja e grave. Aty për aty
një gof i ri iu ndez së brendshmi. Ishte në çaste zgje-
dhjeje. Thellë nga nënvetëdija kishte dalë më në fund
për t'u shfaqur si fjalë ajo që për orë të tëra po rrinte
e fshehur nga droja se po çënohej një normë morale.
Qetë-qetë pyeti vetmevete: Pse të mos e marr e të arrati-
tistem me gjithë të?

Ja, ndoshta kjo kish qenë gjithë barra lodhëse. E
pse nuk i ra si e papritur ajo lloj zgjidhjeje? As që e
shqetësoi fare. Ai kishte qenë vetë turbullimi i tij. Kjo
ishte dilema, tha dikur i bindur se kishte përcaktuar
të vërtetën e gjendjes: e tërë ajo kohë, tetë apo nëntë
orë, kishte qenë e mbushur cit me mëdyshjen e arrati-
së. E pra, kush mund ta ndalte në atë veprim? Çështja
ishte nëse e pranonte apo jo si akt. Po se mos kishte
ndonjë rrugë tjetër shpëtimi! E pse duhej të zgjatej më
tej në atë çështje. «Xhipsin e vet e kishte aty, mu pran-
në zyrës e me të ishte i sigurt për të përmbushur çdo
ide ikjeje. Po, po, tha me pak zë dhe befasi filloi të
ndiejë më i lehtë. Nuk kish pse të djerronte me rreth
kësaj. Në këtë kohë të ligë vrasjesh, dashuria ishte gje-
ja më e rrezikshme. E kush do t'ia vinte veshin atij

për t'i dhënë të drejtë! Askush nuk do t'ia pranonte dashurinë me të bijën e një kundërshtari; aq më tepër ministri. Si! Do ta ngrinte zërin lart gjithë habi ministri i brendshëm... ti, njeriu ynë... një luftëtar i çështjes së socializmit dashke t'u martoke me një të deklasuar?! E eja mandej e prit mbi shpinë gjithë sulmet e mundshme: përjashtim nga partia, largim nga Tirana e shkallë-shkallë gjer në internim. Bile deri në burg mund të shkonte kjo punë. Prandaj asnjë lloj zgjidhjeje përveç kësaj nuk mund t'i rrafshonte gjithë ato mundësi rreziqesh që u dilnin përpara. Të shkoj e ta marr që tani?!, pyeti dikur me nxit, por aty për aty u spraps: nuk duhet ngutur, mendoj, mjafton që ta kem këtë si qëllim, pa nesër a pasnesër do ta kem menduar edhe më mirë.

E nderi prapë dorën dhe pa sahatin: ora ishte 24.57. Menjëherë u ngrit nga vendi, ngaqë iu duk se kishte ndenjur shumë në atë mjedis të padëshiruar. Por ishte kaq i hutuar sa as shaminë nuk e mori nga guri ku kish qëndruar. U kujtua për të pas pak, por nuk u kthye.

Krejt instinktivisht po ecte drejt fjetores së grave.

3.

Ç'janë këto hapa?, pyeti Katerina Pogu, ndërkaq me vete. Kishte disa minuta që s'ishte më në fjetore. Kishte dalë që andej e që ulur te një gur i madh aty pak për anash derës së kazermës. Vendi në të vërtetë ishte i fshehur, sepse gjendej brenda territ që mbulonte atë copë hapësirë. Ç'janë këta hapa?, përsëdyti ajo po njëlloj, dhe e mprehu edhe më dëgjimin. Nuk ngjanin fare me hapat e policit. Po, po, para një gjysmë ore i kishte dëgjuar ata hapa në fjetore. Sikur vinin me gjasë nga sheshi. Ata ishin pranë. Mos vallë ishte pikërisht kjo ajo cytja e fshehtë që e kish ngërmuar për të dalë jashtë?

Jo, jo, ky nuk është assesi hapi i policit, mendoi në beh e me sy nga cepi i kazermës, dhe dorën instinktivisht e ngjeshi poshtë gjoksit.

— O Zot!, belbëzoi me zemër të ngrirë e nëpër veshë filluan t'i rrahin edhe më fort goditjet e çapit që dëgjohej pranë e më pranë saj. — O Zot!, tha prapë, po belbët. Një çap i njohur: gup... gup... gup; një trokitje ngjethëse që befasi e kishte hedhur në ngasje. Po njëlloj: gup... gup... gup. e ngaherë përmbi kalldrëm, si atentat që po i bëhej heshtjes, gjumit dhe vetë lodhjes në atë mesnatë kështjellore.

E pse po më ngjasojnë me një zë të njohur, këto hapat?, pyeti vetmevete Katerina Pogu, pa e hequr dorën nga lugthi i gjoksit e pa i shkuar fare në mend se ajo vetë dikur i pat thënë Mark Ashtës: «e di, i dashur, që hapat e njeriut janë krejt si zëri i tij?» Por ai kishte heshtur atëherë e në heshtje ia kishte pranuar atë mendim vetëm me një buzëqeshje të çlirët. Po tani? Tani afërmendsh gjithçka që rridhte ecte tjetërsoj. Katerina Pogu diçka priste, por i druhej pohimit. Siç duket donte t'i jepte mundësi perëndisë që të mos ia prishte atë shans; prandaj, ajo nuk donte ta mendonte atë që me shpresë priste. Atëherë, pse kish dalë në atë gur? Për këtë s'mund të zgjatej më tej. A kishte më në fund një Zot? O Zot!, pëshpëriti prapë. Kam dalë, tha... pse dola? E pra, në një orë kaq të vonë. Jo, në atë çast, kur mesnata kish ndoshta një orë që kishte rënë, ajo edhe priste edhe shpriste. Po ai bosh që po ndiente së brendshmi, ç'ishte? Për një gjë, ama, kishte siguri Katerina Pogu: ai s'kish mundësi të mos mendonte për të. Gup... gup... gup...

Ecja e atij që po afrohej tani kishte rënë edhe më në ritëm. Por ishte e vendosur e bënte gjithnjë e më përpara. Veç ai edhe mund të ndalonte aty, mu te hyrja e kazermës, e aq. Po pastaj? Ishin krejt hapat e Mark Ashtës; ajo për këtë tani ishte e sigurt. O Zot!, pësh-

përiti prapë, e sikur iu mor fryma. Nuk po ngopej dot me ajër dhe zemra kish filluar t'i rrihte më me nxit. S'ishte në gjendje të mendonte për asgjë. Ai po afrohej. Ca sinjale ishin ato çapa: gup... gup... gup... që ia ngritën dhe leshtë e kokës, por për të fundit herë, sepse një e te ai shteg, ku ishin ngulur me kast sytë e saj, u shfaq gjithë silueta e vizitorit të natës.

Ai ishte, vetë Mark Ashta, i veshur ushtarak e jo më tepër se gjashtë metra larg saj. Por a mund ta dallonte vallë? Errësira ishte e plotë. Bëri edhe një hap e qëndroi. Po rrinte thujse ngjitur me derën e hyrjes në mëdyshje: të futej apo jo në kazermë? Ai s'më sheh dot, mendoi Katerina Pogu gjithë frikë. A t'i bëzaj?, pyeti aty për aty, por nuk vendosi. Një sekondë, dy sekonda, tre... T'i flas, tha prapë ajo, pa ia ndarë sytë hijes së tij... se mund të ikë, e pastaj!

Të gjithë trupin sikur ia përshkoi një shkulum i ftohtë që menjëherë i kujtoi humbjen. Mos ikën më në fund? Ai për atë kishte dalë. Kjo tani kuptohej.

— Mark! — foli ajo heshtazi me një zë të pëshpërimtë, që u dëgjua krejt si një përplasje e lehtë fltrash të një zogu në fluturim.

— Aty qëndro! — iu përgjigj në çast Mark Ashta. e bëri kuturu nga ajo, megjithse ende nuk dallonte dot asgjë.

I foli thujse me të njëjtin zë, e asaj iu duk se po i binte të pakët.

Aty për aty u gjend pranë saj. Si dikur. Njëllor ndoshta si edhe në atë natë të mbrame, këtu e katër vjet të shkuar, kur ishin ndarë me njëri-tjetrin mes parandjenjës së saj hiç të mirë, që fliste për një ndarje, për një humbje, se koha, kjo kohë kaq e trazuar nuk do t'i kursente, por, përkundrazi, do t'u merrte gjithçka. Sa e ndiente Katerina, njëllor si atëherë, peshën e dorës së tij, që e kish tani përmbi supe, dhe nuk dinte ç'duhej thënë; përse duhej folur.

Ndenji dhe ca pak çaste e ngjeshur në gjoksin e tij, psherëtiu, e mandej duke ngritur kokën tha:

— Ç'ishte gjithë kjo gjëmë, o Mark?

— Lëre, tani, Katerinë, — u përgjigj ai. E vështroi gjatë nënsy, pastaj e puthi. Ndenji dhe pak e vazhdoi: — Rri e qetë se gjithçka do të rregullohet.

Dëgjohej vetëm frymëmarrja e tyre. Por kur Katerina Pogu po bëhej gati ta pyeste rishtas, u dëgjua klithma e ushtarit: «Ndaaal!»

— Uh! — u drodh menjëherë ajo dhe u ngjesh edhe më pas gjoksit të atij që ishte njëherësh edhe komandanti i ushtarit.

Ajo britmë e fortë ishte e mjaftë që t'i kujtonte Mark Ashtës se koha nuk duhej mbuluar në harresë nga ndiesitë e çastit. Ajo duhej kujtuar në çdo minutë ashtu siç qe me të vërtetë: një jetë të vdekurish që priste për t'u ndryshuar.

Mark, çasti i lënë pasdore në një pikë rreziku mund të ta shkatërrojë krejt të ardhmen!

E ku pikërisht e kish lexuar këtë? Askund, ndoshta, se mund të ish edhe e tij, e kushedi, ndoshta-ndoshta as që e mendoi tamam ashtu, por, frika ama e cyste të ndahej, të ikte për të ardhur nesër, ngaqë ende ishte shpejt e asgjë nuk qe pjekur siç duhej.

Kurse Katerina ndërkohë qante, ndaj nuk mund të thosh asnjë fjalë.

— As që mund të më shkonte në mend se do të të gjeja në këtë kështjellë vdekjeje, Katerinë. — Ai foli qetë, por shpejt e me një ton që të kujtonte përkohësinë.

— Më gjetën para katër ditësh, në Orosh të Mirditës... në shtëpinë e Fran K.

— Po unë kam plot katër vjet që të bëj fjalë... ndaj duhej të kishe dalë.

— Ishte e kotë... për këtë s'jam penduar. Nuk e shoh se ç'po bëhet?... Megjithatë, ja ku më ke tani...

Por kjo sikur e përmendi krejt Mark Ashtën për të gjetur veten e për ta menduar më qartë ditën e nesërme. Sonte s'mund të bëj më tepër se kaq. Ai e kishte gjetur më në fund Katerina Pogun.

— Tani më duhet të iki... Katerinë. — Foli përsëri shpejt, por më i sigurt.

Befas e ndjeu në të gjithë trupin e tij dridhmën që përshkoi atë tjetrën.

Përsëri do të mbetem vetëm, po thosh ajo me mend. Asgjë s'po kuptoj. Ku pikërisht duhej ta mbështeste shpresën e saj? A, po, ai i kishte thënë që në fillim së gjithçka do të rregullohej. Po si? Mark Ashta e kishte qepur tani. Si në mëdyshje ishte. Mos kish vendosur për të qenë gjithmonë komandant i kësaj kështjelle?!

— Të thashë, Katerinë, mos u shqetëso. Prit dhe pak... Ndoshta që nesër... Tani ke mua... Që nesër mbrëma. Prandaj në këtë orë të jesh përsëri këtu... kupton?... Këtu në këtë vend. — Ai ndaloi për një çast. Diçka po e pengonte. Në të vërtetë befas kish filluar të endte planin e tij. Po, po, tha me vete, e pastaj iu drejtua rishtas Katerinës: — E pra, nesër në këtë orë... bile që në orën dymbëdhjetë të jesh këtu... Se do dërgoj policin të të marrë... dhe të mos i kundërshtosh, por të vish pas tij si një shkelëse rregulli... te kolibja e tij ku do të jem unë. Ja kjo është e gjitha... Atje pastaj do të të flas hollësisht për atë që kam vendosur.

Ai i foli qartë dhe kuptohej se ishte i gëzuar. Befas kishte kapur gjithçka; ndoshta vetë rrugën që do të ndiqte.

III.

1.

E nesërmja ishte e hënë. Që në mëngjes ajo u duk e zymtë dhe e heshtur si të gjitha të hënat. Ato vijnë pas të dielave. E në të vërtetë kështu e mendoj edhe Mark Ashta, tek tha nëpër dhëmbë:

— Sot është e hënë.

Ishte përkulur ndërkaq mbi lavamanin aty në një kthinë pas derës së zyrës së tij e po i hidhte pareshtur ujë të ftohtë fytyrës. Kokën e ndiente të rëndë se nuk kish fjetur mirë, por uji i ftohtë po e sillte në tonus. Kishte rënë në shtrat aty nga ora tre e mëngjesit, vetëm e vetëm sepse pësa që kthyer në dhomë ishte marrë gjatë me planin e tij. Në fakt, dhomë i thëncin asaj: ai flinte në zyrën e tij, por në një shtrat të mirë, që i pëlqente, e për këtë nuk qajej. Ndërsa tani ora kish pak që qe hedhur përmbi tetën.

Megjithatë një pesë orë i kam fjetur, mendoj tek po fshihej me një peshqir të madh të bardhë. Por gjumin s'e kish bërë të mirë. Gjatë tërë kohës e kish shqetësuar një gjendje ankthi e një mori ëndërrash të frikshme: nëpër humnera i qe dashur të kalonte, më këmbë shpesh, vec ndokur edhe me një makinë që s'ia plotësonte dëshirën. Edhe kjo shpjegohet, tha me vete dhe mori frymë i lehtësuar. Në fund të fundit tani e kishte mbledhur mendjen për gjithçka e shorti i kishte caktuar asaj dite të hënë tërë barrën e përgatitjes që nga

mëngjesi e deri në cakun e mbramë. Çudi, pse që pse i rrinte e ngritur në mendje gjithmonë po ajo ora dymbëdhjetë e natës! Mendja po aty në atë pikë. Frymëmoi thellë dhe qeshi me një farë qesëndie: sot është e hënë!, murmuriti rishtas duke përsëdytur si pa dashje të njëjtën pohim. Në fakt kish kohë që me të hënëndante një bezdi të vjetër. Ajo sikur e mbërthente në një plogështi të pashpjeguar. «E hëna si e hëna, mo», kishte thënë gjithmonë me vete Mark Ashta, por këtë mëngjes diçka kish ndryshuar — ai donte që me atë gëzim që i ishte ngjeshur në shpirt dhe me sigurinë që ndiente ta ndryste zymtinë e ngahershme të ditës së hënë. E kish gjetur më në fund njeriun e humbur, por tani duhej ikur bashkë me të nga kthetrat e vdekjes. Duhej guxim, duhej shpejtësi, pra së këtejmi gjithçka do të varej prej tij. E thirri në kujtesë përsëri Katerinën, ashtu siç e kishte gjetur një natë më parë, por ndërkohë që futur rishtas në zyrë, ndaj, duke parë shtratin e vet me çarçafë të larë, menjëherë e zhvendosi atë tjetrën nga guri ku po e mendonte, në një dyshek kashte, pra, në një kazermë të ndragur ushtarësh, me lagështirë e me duhmën e përhershme të mykut. Si mund të qëndronte e të pranohej gjithë kjo gjendje? Jo, jo, kjo s'ishte parë kund! Atij i kishte ndodhur diçka krejt e veçantë: kishte kujtuar me bindje për një liri të pritshme dhe si fund kishte marrë shpërblim nga vdekja. Ishte futur me këmbët e tij në një qerthull vdekjeje e tani duhej dalë prej tij. Ja, edhe ai shtrat i shrrëgullt, por gjithsesi i pastër e i butë, këtë gjë sikur po i përflitte me qesëndi në ato çaste. Gruaja e tij e shkarrëzyer në kashtë, në myk e në pluhur, aq pranë, dhe shtrati që gajasej me ndërlikimin e një kohe që po ecte krejt çapraz. Mirë, mirë, por pas njëzetekatër orësh gjithçka do të ketë ndryshuar, tha dikur jo pa një farë mllëfi sa iu duk në fakt kjo një përgjigje që i duhej dhënë qesëndisë therëse të çarçafit të bardhë si shkumë. Edhe sendet po tallen me mua, tha pas pak duke zhveshur bizhamat gjithë po me mendimin se duhej të dilte sa

më shpejt nga ajo dhomë që të mos e shihte më atë shtrat të zbratur. Çfarë i mungonte atij shtrati? Ai s'mund që s'mund të ishte shtrati i martesës. Por prapë shtrat ishte. Një shtrat i duhej atij. Eh!.. Asgjë, asgjë... nesër në këtë orë do të jem patjetër në një shtrat me të.

Qeshi.

U vesh me të shpejtë e doli në oborr. Aty majtas, pranë kështjellës pa ndihmësin e tij që po bisedonte me policin e jashtëm. Siç duket ai kish vendosur të hynte në kështjellë. Le të hyjë, mendoi gjithë bezdi, më mirë të mos e kem nëpër këmbë. Por kishte tepër gjasë që polici i rojës e gardiani i brendshëm t'i kishin treguar që në mëngjes gjithçka. E pra zëvendësi i tij duhej të ish në dijeni për vizitën që kishte bërë natën vonë komandanti në kështjellë. E pastaj?, pyeti vetmevete Mark Ashta. Asgjë. Ai ishte i sigurt që askush nuk e kish parë takimin e tij me Katerina Pogun. Asnjë sy i gjallë. Veç në kishin pasë sy gurët e verdhëllyer e me samar të kalldrëmit të lashtë. Çudi! Tek largohej pasmesnate nga kështjella, gurët e kalldrëmit i ishin dukur si kafkulla breshkash.

— Uf!, — ia bëri dhe mori për nga makina.

Kokën e ndiente të rëndë, por megjithatë ngazëlli mi që dukej se e kishte mbushulluar me plot e lehtësonte aq shumë sa gjithçka sot po i ngjante tjetërlløj. Prej katër vjetësh ndihej si i bllokuar e një balast i vërtetë i kishte rënduar prorre bashkë me kujtimin e asaj që kishte humbur. Por tani si mbetej veç që ta mendonte mirë planin e ikjes. Kishte përpara plot pesëmbëdhjetë orë e të gjitha ato bashkë me makinën që kish në dispozicion ia kishin ekuilibruar përfundimisht të gjitha kundërtitë e dyshimit ngacmues. Asnjë lloj frike nuk ndiente. Makinën e kishte të re dhe dinte ta ngiste si një shofer i mbaruar. Po rrugën? Edhe për rrugën kishte menduar çosa gjatë, se në fakt, për të dalë në kufi tani kish dy të atilla. Para pesë vjetësh ai pat këndë vetëm një, të cilën e njihte mirë. E sa për tjetrën,

gjithçka kapërcehej lehtë ngaqë Mark Ashta e njëjtte mirë vendin, ndaj s'kish nevojë të mendonte me mosbesim.

Befas e pa veten shumë pranë makinës. Psherëtiu. Ndenji dhe pak si në mëdyshje e pastaj zgjati dorën e me të shpejtë hapi derën dhe u rras aty. Patjetër që ishte më i qetë brenda në «xhips»; aty mund të mendonte më i shpenguar dhe hartën mund ta nxirrte pa teklif. E pse ta shihnin duke kundruar një hartë? Disa orë pat ndenjur mbrëmë përmbi të, dhe prapë sot në mëngjes e kishte futur në xhepin e jashtëm të xhaketës. E nxorri dhe e hapi mbi timon. Të dyja rrugët i kishte përpara, por ende s'po vendoste se cilën do të ndiqte. Prej disa çastesh sytë i kishin mbetur tek udhëkryqi i hartës. Crucifix pericolos, mendoi për një hop, e prapë s'i dha dum: nga të merrte, majtas a djathtas? Aty duhej penetruar, te ajo nyje, ndaj mendja punonte me flug gjithë duke kaluar vetëtimthi brenda saj lloj-lloj faktesh, mundësish, hesapesh, më të shumtët krejt të strukur e të padalë fare në sipërfaqe, të mbetur si rëndom në thellat e saj. E ngriti edhe një herë kokën, i shtyrë ndoshta prej ngërçit pengues të mëdyshjes dhe përballë iu shfaq kështjella. Ajo nga distanca sikur dukej më e plotë. Më duhet ta marr, tha me vete dhe menjëherë e ndjeu se përmendi një të vërtetë: zgjedhja e rrugës përmbante brenda edhe marrjen e kështjellës. Majtas!, murmuriti pas pak dhe qëndroi, uli kokën mbi timon me ballë të puqur pas hartës dhe e kaloi vrikthi nëpër mend gjithë rrugën. Po!, tha pastaj, ngriti prapë kokën dhe foli: Majtas!, bile këtë herë me aq vendosmëri sa tërë fjala doli me zë të lartë, a thua se ashtu po desh të urdhëronte dikë, ndoshta vetë makinën. Majtas do të ishte më i sigurt. Sido që ajo i taktonte si ecje, rrugës së re, uli sytë mbi hartë dhe e ndoqi me vështrim të gjithë vijën e kaltër e dredharaka. Ja, deri këtu... këtu do qëndroj, belbëzoi shurdhët. Në atë vend do ta linte makinën e do të merrte djathtas përmbi udhë gjersa të arrinte te shtrati i përroit. Ia

njihte çdo skutë atij përroi dhe ishte i sigurt që shtrati i tij qe ende i thatë. Sepse nuk kanë filluar shirat, mendoi ndërsa ndiqte me sy gjithë relievin që përvijoheshi në hartë. Të ecte nëpër përroin e thatë ishte gjëja më e sigurt se ai vetë të nxirrte domosdo matanë. Gjithçka sikur u zgjidh më në fund, prandaj ishte e tepërt që të mendonte më për atë çështje.

Aty për aty, i lehtësuar siç ndihej, e palosi me kujdes hartën dhe e futi sërish në xhepin e jashtëm të xhaketës ushtarake. Hapi derën e «xhipsit» dhe doli. Qëndroi një hop duke parë makinën. Ajo ishte e re, — kështu mendoi, — dhe kjo ndjesi kënaqësie e cyti që pavetëdije të zgjaste dorën e ta vendoste mbi kofanon e saj, a thua se kish përpara një kalë të shëndetshëm e jo një send pa shpirt. Por në fund të fundit te ajo makinë qëndronte e varur e gjithë shpresa e tij, prandaj si me kast e lëvizi pëllëmbën e hapur mbi llamarinën e fajkuar për qejf, psherëtiu, e bëri dorën grusht, qëlloi mbi parafangon e majtë aty poshtë kofanos e ashtu i dha fund përhëndetjes me makinën dhe i hoqi udhë vetes përkah qyteti.

U nis për të ngrënë mëngjes e për të hedhur edhe ndonjë gotë konjak.

2.

Në mëngjesin e parë kështjellar, gjithçka që vërente, bile dhe vetë dielli, po i dukej Katerina Pogut se po e shikonte me qesëndi. Kishte dalë nga kazerma aty rreth orës shtatë, por si e çmeritur që ishte e krejt si në jerm, as që mund të mendonte dot diçka konkrete; andaj veç shihte e shihte përreth gurin e vjetër të kalldrëmit që shndriste nga rrezet e diellit me ca trajta të ftohta e që dukej si i lëmyer, a thua se nuk ishte gur, por një lëkurë e madhe prej zvarraniku, kuadrata-kua-

drata, që qe shtrirë tejtejt me kast për t'u tharë në diell. Gurë i shihte syri, gjithandej gurë e një mungesë të plotë gjelbërimiti. Dhe kjo ia ashpëronte vështrimin gjer në bezdi. Se nuk ishte e thënë që syri të gjeante më në fund diçka të blertë për t'u prehur. Ai duhej endur vazhdimisht e paprerë mes gurësh, këtu të zverdhur e aty më tej të nxirë nga përleshja me shekujt: me shiun, me diellin, me thëllimin e me hapin e rëndë të ushtarit — për të qëndruar mandej me dhëmbje nëpër fytyrat e rreshkura e në trupat e halinosur të banorëve aq të veçantë të asaj kështjelle.

E pse duhej të kërkoje që të ishte tjetërsoj? A mund të kish vërtet gjasë që sa të vdekur e të pakallur, një turmë njerëzish të drobitur si këta të mendonin edhe për lule, kur uria i gërryente zgjuar e në gjumë? E pra, aty nuk duhej të kishte jetë, dhe këtë Katerina e pat kuptuar që në fillim, qyshse e pa veten në këtë mjedis, por, tek e mendonte pastaj me qetësi, gjithnjë e më tepër e malconte ideja se kjo ishte pikërisht pika e mbramë nga e cila s'do të mund të ktheheshe dot. Asgjë s'lo të bënte më përpara dhe jeta do të ish një regres i plotë. Ja që kështu vijnë nderur punët dhe del se ti je përpjekur kot. Gjithçka më në fund kish shkuar gand dhe koha as që mendonte fare për kthesë ndryshimesh. Por megjithatë diçka ishte zhvendosur aq sa dhe dielli kishte qesëndisur me gjest. E në të vërtetë kjo është qesëndia ime, vetëm imja, — mendonte Katerina Pogu — që pastaj i ka kaluar diellit. Se ka një Zot, patjetër që ka, ndaj dhe kahet nga ecën koha ndryshojnë papushim. Qeshi për një hop, ngaqë dalëngadalë sikur po i shpërndahej turbullimi. Pse kishte ngecur ashtu në vend e mendja s'i punonte as dhe në atë ditë të mbarsur me shpresë? Po ç'kam kështu sot? pëshpëriti dhe prapë nuk arriti ta kapë sak të gjithë atë që ndodhte. Teprinë e shpresës, atë kacek të madh të mbushulluar me lëng nga fjalët dhe figura e gjallë e një tjetri që do të sakrifikojë për ty; eh, se mos e kemi ngaherë në dorë veten tonë... Megjithatë, ndihem e gëzuar, murmuriti

duke e kredhur vështrimin nëpër karshin e kudondodhur, ashtu si kish bërë gjatë gjithë asaj kohe. Por u kujtua ndërkaq se që prej katër ditësh thua jse s'kishte ngrënë gjë fare, nëse nuk do të përmendje një mollë e një gjysmë gurabije që i kishte dhënë Sara një natë më parë. Prapë s'më hahet, tha dikur dhe vazhdoi baritjen e saj të paqëllimtë me mendjen po te Marku. Po sonte?. pyeti pas pak dhe menjëherë u drodh: ishte e pamundur ta gjente ose ta merrte me mend çfarë pikërisht kishte vendosur të bënte ai tjetri. E pra, gjithçka do të varej prej tij dhe fjala kuptohej se ishte për një ikje të fshehtë. Sidoqoftë kjo pak a shumë ishte e sigurt. Ai do të vinte natën si në legjendat e moçme e do ta rrëmbente nga kjo kështjellë. Në çast qeshi, se ideja e rrëmbimit dhe kështjella i kujtuan kalorësinë: e pale pastaj se sa e sa herë do t'ia thoshin këtë njëri-tjetrit, kur të bënin dashuri, sigurisht; kur të ishin bashkë në dhomën e tyre, në një hotel a në një bujtinë (e ç'rëndësi kishte e gjithë kjo!), veç që të ishin bashkë, eh!, se atëhere gjithçka do të ishte më ndryshe e ky tmerr e kjo frikë as që do të shiheshin më me këtë sy, se harron njeriu, harron shpejt: Harron? O Zot!, tha duke e ndërprerë mendimin e aty për aty i ktheu krahët portës së madhe. Pse shkonte e qëndronte aty shpesh pranë asaj porte? Nejse, për këtë s'mund të mendonte më gjatë, ajo s'pati kohë ngaqë nëpër mend iu vërtit sërish pyetja: ku do të shkojmë? Mos kishte ardhur më në fund edhe për të çasti i arratisë? Si babai... Nuk ka rrugë tjetër, mendoi, por ndërkaq sa nuk u përplas me një plak të rrazbitur që po ngrohej në diell. Ngriti kokën, bëri paksa anash, dhe vazhdoi ecjen gjithë po e bindur se pas pesëmbëdhjetë orësh nuk do të ishte më në atë vend të handrakur ku qe mbledhur gjithë munda dhe hjeke e asaj kohe.

— Një dopio konjak, ju lutem! — i tha Mark Ashta ndërkohë kamerierit.

Sapo kishte hyrë në kafenenë më të mirë të qytetit kur ai, një mesoburrë, iu afrua në çast tryezës së tij.

Siç duket kamerieri e kish njohur: — I Korçës është? — e pyeti pas pak Mark Ashta pa e vështruar në sy, dhe ai me buzëqeshjen e tij profesionale e siguroi ëmbëlsisht me gjest e me një «po» disi të shurdhët: po, po, sikur thosh gjithashtu edhe fytyra e tij, unë ju njoh, ndaj edhe erdha menjëherë; i Korçës është dhe do t'ju vijë shumë shpejt.

Edhe ky e di se çili jam, mendoj Mark Ashta, aty për aty sapo tjetri i ktheu shpinën. Komandanti i Kështjellës, tha, e në çast iu ndez prapë revolta e mbrëmshme. Dhe ai pat menduar se e kish fashitur përfundimisht me planin e tij! Eh!, ishte e pamundur, doradorës që do të kujtonte kështjellën, do t'i ndizej gjaku. Nejse, vazhdoi pas pak duke sjellë në mend sërish kamerierin, ani, le ta dijë se kush jam... shumë mirë që më njeh. Po, po, unë jam, komandanti i kështjellës, veç emrin më mirë do të ma mësosh nesër... Kroi grykën dhe sytë i hodhi nga banaku. Banakieri po mbushte gotën e tij. Nesër, nesër, garson, tha belbët nëpër dhëmbë dhe sikur u labërgua ndërkaq prej ngërçit të behtë.

E nesërmja e përthithte të tërën drejt saj. Mos ishte pikërisht koha e qametit, dita e gjyqit të madh; ç'ishte. Pra, ajo ditë që i vinte po ngrehur në mend, ditë që do vinte me zhurmë, me gjëmime, që do ta dëgjonin të gjithë e secili do të mendonte sipas mënyrës së vet, për atë komandant që kishte marrë arratinë. Kish njerëz që do thonin: i lumtë!, ashtu siç do të kish të tjerë që do ta shanin: tradhëtar!, do t'i thoshin, sepse ashtu do ta quante edhe shteti. Posi!, se duhej të vriste njerëz, vëllezër të tij të një gjuhe që të quhej at-

dhetar i ndershëm. Sa shumë e shumë gjëra janë këto! Por tani le të pinte ca pak konjak për të mbledhur veten. Gjer nga ora 11.00, se mandej do të shkonte edhe një herë te restoranti ku kishte ngrënë mëngjesin, për të tërhequr porosinë që u kishte lënë...

— Urdhëroni!, — u dëgjua sakaq zëri i drojtur i kamarierit.

Mark Ashta nuk lëvizi as kokën, veç uli sytë mbi tryezë dhe aty, pa vëtëm një dorë leshtore që po linte përmbi xhamin e gjelbër të saj gotën e mbushur cit me konjak.

Nuk i foli asnjë fjalë.

Pasi u largua kamarieri, nisi të gjerbë konjak, por mendjen s'e kishte aty. Po thoshte me vete planin që do të zbatonte atë natë. Në fakt ishte hera e katërt kjo që e përsëriste dhe përgjithnjë diçka i kish shtuar atij, e kishte përmirësuar disi, ndaj për çdo fund sikur ishte ndjer më i lehtë e më i sigurt: do të hyj në kështjellë në orën dymbëdhjetë të natës. — Ja kështu e niste ngaherë, e këtu qëndronte pak sepse menjëherë i fanëpsej hyrja e kështjellës bashkë me policin. E pra, si do t'i fliste policit? E, më, njëlloj si mbrëmë! Pastaj vinte gardiani i brendshëm. Afërmendsh disi më e koklavitur puna me të. Por fundja një lloj injoranti ish edhe ai, kështu që s'kish pse të mundohej për të stërholluar ndonjë dredhi kushedi çfarë. Një urdhër e aq. Shko Ali e shih mirë përjashta fjetoreve! Po, po, Aliun do ta çaktonte me shërbim edhe këtë natë. Shih Ali, se mos ka dalë ndonjë prej tyre jashtë... dhe ta sjellësh këtu, dëgjon?... menjëherë këtu tek unë! — Ja, ky ishte urdhëri e vetë mandej do të rrinte në pritje brenda në kolibën e gardianit. Dreqi e mori, ishte po s'ishte komandant! Dhe qeshi për një hop se gjithçka iu duk e kapërcyer, bile mu si e kryer: me gardianin nuk shihte asnjë problem. Po pastaj? A, këtu duhej pak më tepër takt. Do t'i bërtiste Katerinës në sy të policit. Apo s'ishte e bukur ajo! Ç'është ajo thyerje urdhërash! Kërcënim. Mandej një nënqeshje. Po polici? Po, ai ndërkohë do

të kish dalë jashtë kolibes. Pse... po, po, menjëherë do të hynte në rolin e saj edhe Katerina. Dhe kushedi se për sa e sa kohë pastaj do ta kujtonin me njëri-tjetrin teatrin që kishin luajtur për t'ia hedhur një injoranti, një hiçkërkushi, i cili megjithatë duhej gënjyer me takt. Eh, ja, kjo është jeta! Pse, a nuk janë injorantët që po na marrin frymën? Se mos ishte i pakët roli që kishte luajtur deri më tani për të marrë me të mirë eprorët e tij... Ne jse, po pastaj? Do ta nxirrte nga kështjella të lidhur e të shoqëruar me policin e jashtëm, duke filluar kështu vetë aktin final.

Por, sa herë që vinte në këtë pjesë të planit të tij, i kujtohej makina. Gjithçka në fakt do t'i varej «xhi-psit», sepse pa të, arratisja ishte thujse e pamundur. Dhe ishte puna gjer të hipte në të me gjithë Katerinën, se mandej as që do të çante më kokë për mendimin e policëve a të ushtarëve. Mëshoji gazit e ec përpara. Po rruga? Ajo tani ishte vendosur. Majtas, mërmëriti dhe bëri ta nxirrte hartën mbi tavolinë. Ja, përsëri gaboi. E pse ta shihnin me hartë gjithë ata sy që kish përreth? Jo, jo, tha, nuk bën. Tek e fundit s'kish veç një orë që e kish vendosur çështjen e saj: do të merrte majtas.

E pra, gjithë-gjithë bëheshin tri orë udhë. Në orën tre e gjysmë do të jem paraqitur në postën greke për të kërkuar azil politik, tha me vetë për të katërtën herë, dhe prapë, si dhe tri herët e tjera, ndjeu kënaqësinë e gjësë së shpëtuar. Gjithçka ishte përpiluar më së miri.

— Kamarier! — foli pastaj gjithë qejf, — edhe një dopio konjak.

Befas po ndiente neps për alkool. Shumë shpejt e kish tharë dopion e parë, por as që e vrau mendjen fare për këtë, se kamarieri aty për aty i solli tjetrën. Ishte konjak vërtet i mirë. E ngriti gotën e dytë për ta vënë në buzë, por ndërkaq i feksi në mend kujtimi se i duhej më pas të shkonte sërish në restorantin e vetëm, të qytetit. Pat porositur aty disa biftekë — gjithsej katër racione e pak bukë, dy kupa me kos e një shishe

raki — gjithë ushqimin që pat menduar të merrte më vete atë natë. Në fund të fundit — ku i dihej? — rruga ishte gjithmonë rrugë, ajo nuk i përjashton asnjëherë të papriturat.

4.

— Katerinë, — po i thosh ndërkohë Sara shoqes së vet, si shpjegohet kjo Katerinë? Ti sonte thuajse nuk ke fjetur fare, e, për çudi, dukesh më e freskët.

Por Katerina ndenji si në mëdyshje, se nuk donte t'i përgjigjej. Në të vërtetë nuk kish çfarë t'i thosh. Mos më ka parë mbrëmë me Markun?, mendoi flurthi, por shpejt ia largoi vetes këtë dyshim. Buzëqeshi me përdhunë për të fshehur shqetësimin: e pse duhej të dyshonte për shoqen e saj? Ajo që sjellë aq mirë me të, prandaj, nëse vërtet do ta kishte parë, nuk kish arsye pse t'i binte tërthor asaj çështjeje, aq më tepër kur mendohet se njiheshin me njëra-tjetrën qysh në Institutin Femëror të Tiranës, ku kishin studiuar bashkë pesë vjet në të njëjtën klasë. Asnjëherë nuk ishin grindur, kurse sot ajo po i fliste me sinqeritet për atë që shihte. Katerina ndihej krejt e çliruar nga ankthi dhe pezmi i ditës së parë.

Këtë ka shumë mundësi që ta shpreh edhe në fytyrë. mendoi më në fund dhe një dhe e kapi shoqen për bërryli që të ecte tok me të nëpër oborrin e kështjellës.

— Nuk më dhemb më koka si dje, Sara, — tha pastaj, — dhe, të them të drejtën, se ç'kam një si para-ndjënje të mirë...

— Në vesh të Zotit! — iu përgjigj Sara.

Ndërsa Katerina mendoi me vete se, në fund të fundit, ishte e pamundur që t'i thosh më tepër shoqes së saj. Dhe shqyr që nuk po e shihte në sy, se ashtu pastaj ajo do t'ia kish kapur patjetër ndjënjen e keqar-

dhjes që e pat pushtuar për të: ajo i rridhte shquar nga sytë.

Përherë më kanë tradhëtuar sytë, mendoi Katerina Pogu, dhe psherëtiu, sepse nuk dinte si të vepronte: a t'i fliste Markut atë natë edhe për Sarën? E në fakt e kish menduar këtë disa herë gjatë atij mëngjesi, por nuk kishte vendosur dot. Ajo ende s'ishte e sigurt as për vete; gjithçka i mbetej e mjegull se nuk mund ta gjeinte me mend çfarë tamam kish vendosur të bënte Marku, e ndërkohë keqardhja për shoqen e vet sikur e kish kapur për fyti. I dukëj sikur po e tradhëtonte, sikur vetë kishte ikur e atë e kish lënë me të pabesë ndryrë në kështjellën vrastare.

Tek e fundit, mendoi më pas, unë vetë jam në dorë të një tjetri, gjithçka do të varet prej tij e jo prej meje.

5.

Nuk kam asnjë rrugë tjetër, po thosh me vete Mark Ashta në këto çaste, veç asaj të arratisë.

Ishte duke ecur për t'u kthyer rishtas në kështjellë dhe të gjithë udhën po e përshkonte thujse brenda të njëjtit monolog: arratia!

Ajo ishte e rëndë! — ja kjo sikur e kapte me cimbsë brendshmi, prandaj e gjithë arsyeja ishte hedhur me vrull për të vërtetuar se nuk kishte asnjë mundësi tjetër. Në fund të fundit është jeta që tendoset, sa herë që kërcënohet nga vdekja. E ç'kishte bërë e dashura e tij që duhej të vdiste përdhunisht në një kështjellë? Dhe mandej, për më tepër, a duhej të pajtohej ai me këtë gjendje?

Kurrë!, murmuriti me pak zë duke u bindur edhe më se ajo që kishte vendosur ishte e vetmja rrugë me shpëtim, e gjithë të tjerat ishin të paracaktuara të dësh-tonin. Katerinën dhe dashurinë e tij për të nuk mund ta shpëtonte dot veç në atë mënyrë. E pse duhej të

vinin punët pikërisht kështu?, pyeti dikur, ndenji pak e pastaj tha vetëm një fjalë: terror. Por këtë herë e shqiptoi me zë të fortë e gjithë mllef. Ç'ishte ky terror i egër e kujt i shërbente? «Mark, mos harro një gjë, Mark! — i pat thënë para pesë vjetësh një shoku i tij, shkrimtari H.C. — ai ideal që të hedh në luftë, po ka në qendër të vet pushtetin, patjetër që do të ndeshet me natyrën njerëzore». Dhe donte atëkohë edhe një vit që të përfundonte lufta civile. H.C. s'qe bashkuar me asnjërin krah ndërluftues. E pra, ai i pat folur qysh atëherë për natyrën njerëzore, por ky nuk i qe përgjigjur fare. Bindja e tij qe adamantike (kjo kuptohet), veç shoku i tij nuk ishte mjaftuar me kaq. Ishte natë në ato çaste, bënte shumë ftohtë e jashtë binte e binte parreshtur dëborë. Të dy, ulur përballë njëri-tjetrit, bri një oxhaku të ndezur paq, po kuvendonin për të ardhmen. Ndërsa, natyra njerëzore ishte hedhur bum përpara për t'u marrë në konsideratë; por Markut i dukej e largët, inekzistente, një izëm ndoshta që të tërhiqte për efekt kulturor e aq: Frojdi, Jungu, Bergsoni e kushedi se çfarë e çfarë tjetër, veç jo, assesi, në asnjë mënyrë lëvizja me të cilën ai ishte bashkuar në luftë për përmbysje sociale. Përmbysje sociale, pa ndërrim pushteti, s'ka! Por H.C. kishte vazhduar, ai më në fund kishte thënë hapur: «E pra, Mark, po ta këqyrësh me vëmendje lëvizjen tuaj, do të shohësh se atë po e drejtojnë njerëz të dyshimtë e, nëse pastaj do ta shtien në dorë në mënyrë të njëanëshme pushtetin, këtu do të bëhet kërdua».

«Do të bëhet kërdua?», kishte pyetur Mark Ashta me një ton të shqetësuar, kurse H.C. qetë-qetë i qe përgjigjur: «Një masakër e vërtetë!».

Përfundimisht Mark Ashta nuk qe përmbajtur më dhe e kish kundërshtuar ashpër e prerë gjithë duke i rënë për subjektivizëm e gjer dhe për frikë, e ashtu qenë ndarë me njëri-tjetrin për të mos u parë më kurrrë, shkrimtari H.C. u pushkatua që në ditët e para pas ardhjes së pushtetit të ri.

Ja, tamam pushkatimi i tij ishte tronditja e parë që pësova, tha me vete Mark Ashta, si i kish kaluar nëpër mend të gjitha ato çka i kish thënë H.C. në atë natë dimri. Njerëz të dyshimtë, përsëdyti dhe u koll. Masakër, belbëzoi pastaj gjithë duke e vlerësuar si askurrë më parë gjykimin e shokut të vrarë. Bile, ai tjetri i pat thënë pak. Këta janë kriminelë, mummuriti e aty për aty nisi të kujtonte gjithë ato fakte të gjalla që kish parë vetë: shfarosjen e intelektualëve, urdhërat e paligjshme të kryeministrit, të ministrit të brendshëm; pushkatimin e deputetëve të pafajshëm, vrasjet prapa krahëve gjatë luftës civile, pogromet kundër katolikëve e gjithë nacionalistëve në Veri — e ja më në fund dhe ky kamp vdekjeje që i ishte dhënë atij në dorë për t'i gjetur fundin: sa më shpejt që të ishte e mundur!

Nalyra njerëzore, tha prapë nëpër dhëmbë Mark Ashta tek kish hyrë më në fund në udhën dredharake që përfundonte te dera e kështjellës, por tani s'e kishte më mendjen te shoku i tij, po te ajo që parashikonte vetë se do të ndodhte. Punët do të shkonin gjithnjë e më për drejt gjersa më në fund vetë ata krerë do të përfyteshin me njëri-tjetrin. Por pasi të kenë bërë kërdinë e madhe te njeriu i pafajshëm, tha më pas duke ndërur sakaq dorën e majtë për të parë sahatin:

Ora ishte 12.49.

6.

Eja Katerinë të hamë, eja se na kanë mbetur edhe ca ushqime, i thosh si me lutje Sara Katerina Pogut, kur Mark Ashta po hyni në zyrën e tij. Por Katerina nuk pranonte. Boll, Sara! Boll dhe kaq, faleminderit! Asaj s'i hahej në fakt. Veq tjetra nuk ia zgjati se e kapë për krahu dhe e mori pas vetes në fjetore.

Edhe Sara s'kish më tepër se një javë që ish ba-

shkuar me të internuarit e prandaj i kishin mbetur ende ca pak ushqime nga ato që kishite sjellë me vete. Po ku i shkonte mendja për të ngrënë Katerina Pogut! Asaj tani gjithçka i dukej e përkohshme, ndaj, tek e shihte Sarën, ashtu përballë siç e kish përmbi dyshekun e kashitës, mbushej gjithë keqardhje për të.

Kishin përpara djathë. ca bukë, pak gjalpë dhe një çanak me marmalatë.

Unë do iki, mendonte Katerina Pogut, e nesër në mëngjes nuk do të jem më këtu, po kjo? A mund ta ndihmonte atë grua?... Kishin kaluar vajzërinë me njëra-tjetrën — kjo i kujtohej prorre. Por tani ajo tjetra ishte një vejushë, se burri i qe vvarë në luftë. Ef, pse duhej të mendonte kështu! Menjëherë ndjeu një shtypje të brendshme: ishte e pamundur! Secili në fund të fundit kishte jetën e vet. Ikja e saj dhe e Mark Ashtës ishte me rrezik të tepërm, aq sa, po ta mendoje hollë, nuk dihej si do të përfundonte. E pra, si mund të hynte pastaj dhe Sara në këtë kuturisje që ishte nisur të përleshej aq ligisht me vdekjen.

— Ç'ke Katerinë?... Ti po qan — i tha e shqetësuar Sara.

— Asgjë, asgjë të veçantë... E ç'të kem?

— Epo nuk kemi ç'ti bëjmë. Na zuri tani kjo, — tha Sara pas pak, e që të dyja vazhduan të përtypeshin krejt në heshtje.

IV.

1.

Si i kishte vënë mirë e mirë në «xhips» të gjitha sendet që do të merrte me vete: një automatik «tomson», katër karikatorë të mbushur, një çantë shpine me tesha, alkool, pambuk e ca garzë, një shishe me raki si dhe ato pak ushqime që i kishte tërhequr paradreke nga restoranti i qyteut, — Mark Ashta ishte kthyer rish-tas e po rrinte në zyrën e tij, i qetë tani e krejt në terr gjithë duke vështruar kah kështjella. Ora ishte 23.27.

Dhe tridhjetetë minuta kanë mbetur ende, mendo-i tek po e ulte poshtë dorën e majtë dhe sakaq e thit-i me neps cigaren e posandezur, si të donte t'ia shtin-te asaj gjithë padurimin e shqetësuar të atyre çasteve. Nuk kishte as njëzet minuta qëkurse pat kaluar zog-thi nëpër mendje edhe një herë planin e ikjes me idenë e plotësuar se atij nuk mund t'i shtonte më asgjë. Gjith-çka ishte përcaktuar dhe paraparë drejt: rreziku sikur kish një gjasë të largët, tani, të shtyrë tej; andaj pri-tja e minutave të mbrame nuk po e ngacmonte thua-j-se fare. Por sytë ama, nuk po ia ndante kështjellës. Ajo, nga dritarja e zyrës, ashtu e ndriçuar siç që prej var-ganit të dritave, të varura përmbi mure, i ngjasonte krejt një ishulli të përpirë nga flakët. Dikur hyri edhe vetë me mend brenda saj. Qetësia, rënkimet, kolla dhe psherëtimat që kishte dëgjuar një natë më parë iu shfa-qën si të gjalla në kujtesë. Aty, mes tyre, ishte dhe Katerina. Pasi kishin përshkuar rrugë krejt të ndrysh-me, që të dy ishin takuar më në fund në barkun e tra-zuar të një kështjelle. Këtu, murmuriti ndërkaq Mark Ashta, a thua se asisoj po donte t'i mbushte mendjen vetes se në një kohë që përshkëndihej nga ethe-t e tej-

me të pushtetit, dashuria do të haste vazhdimisht në ftohtësinë e ngurtë të ca vendeve të tilla.

Ndërkohë ajo afërmendsh që do të ishte bërë gati e mund të kish dalë bile edhe te guri i saj, ndonëse nuk kishte orë. Me hamendje, sigurisht, se Mark Ashta e dinte që kështjellarët e përcaktonin kohën sipas ndërrimit të rojave. E pra, ajo po priste. Po, a t'i kish rënë më të arratisë?. pyeti ai për një çast, e menjëherë ndjeu siguri: patjetër që e kish menduar ajo edhe arratinë, se në fakt vetë fshhtësia e veprimit të jpte të kuptuar për të. Dhe imagjino, tha pastaj nëpër dhëmbë, erdhi një cak që shqiptari ta shohë atdheun e tij si burg dhe largimin prej tij si ikje nga një vend vdekjeje. O kohë e mbrapshtë që ke ardhur për të sjellë veç vdekje!. . . Diku e kishte lexuar këtë Mark Ashta, por tani s'e kish ndërmend të djerronte për libra: në fund të fundit ajo i kish dalë befaz nga kushedi ç'skutë e kujtesës, por që i përshtatej gjendjes, pra ishte e murtë.

Dikur e hodhi cigaren mbi dysheme dhe filloi të ecë poshtë e lart nëpër dhomën e errët. Sa herë që kujtonte arratinë ndeshje ligsh me kohën, e aty, brenda saj, gjente mandej dhe veten, veprimin e tij për t'i ndihur në ardhje. Por kjo sikur e mekte, ndaj menjëherë shante, mallkonte, shfrynte gjithë duf gjer dhe kundër vetes, e ashtu pastaj vetëhukatej e merite zemër për t'u ngritur ndaj çdo parandjenje të ligë: ajo e priste, dhe ai do ta merite atë natë për ta shpëtuar nga një qerthull vdekjeje. Ata do të iknin më në fund e do ta liron pas një vend ku edhe për shumë kohë ende do të sundonte harrmia e flligësht. Ai vetë ishte hedhur në luftë për ta zhgulur me rrënjë nga këto troje orientalizmin e ndylytë e mesjetar, e ja tani, tek shihte kështjellën e përndritur e si në flakë, ishte i bindur se ai dhe shokët e tij, përkundrazi, padashur e kishin ndihmuar frymën mesjetare që të bëhej më e fuqishme. Se dhuna e shtetit të posaformuar po përdoret vetëm për një qëllim, murmuriti qetë: për të depersonalizuar shoqërinë.

E tmerrshme, tha pas pak dhe u ul në poltronën e vet. Në të vërtetë nuk se ndihej i revoltuar, por, tek mendoi për depersonalizimin e shoqërisë, menjëherë kujtoi krerët e lëvizjes politike që tani po drejtonte shtetin. Shumë prej tyre i njihte nga afër. Krejt të paditur, belbëzoi me psherëtimë gjithë duke menduar për atë fakt të pamohueshëm se njerëzit këtej e tutje do të ishin në duart e tyre. E si mund të drejtojnë ata, mendoi jo pa mbajtur si të ditur që gjithësecili prej tyre i kishte varur shpresat te jugosllavët e te sovjetikët — ata do të na mësojnë! E si mund të ccej përpara me një mendim të tillë — me këshilltarë! — e, ç'ishte më e keqja, me këshilltarë që vinin nga vende të pazhvilluara. Urrejtje ndaj intelektualit! S'kanë ç'na duhen ata: na ndihmojnë miqtë! E cilët janë këta miq? Askush s'e di sak janë a s'janë miq të vërtetë. Mark Ashta dukej sheshit se qe bashkuar me një zogori ujçqerish.

«Ju po e fitoni luftën — i pat thënë një prift katolik — këtë tani e kupton gjithkush, veç me sytë e tu ke për të parë se si do t'ju diskreditojë paqja».

Edhe atë prift e kishte kundërshtuar atëherë Mark Ashta, por me njëfarë droje.

«Jo, mor bir, jo, nuk është ashtu. Ti je në lajthim — i kishte thënë prifti më në fund — ju po fitoni në luftë se këtu jeni në terrenin tuaj: për aq kohë sa gjithçka do të zgjidhet me vrasjen, ju do të shkëlqeni. Por vrasja në paqe të përdhos... Ja, ky do të jetë diskreditimi juaj, se ju nuk do t'i largoheni kurrë vrasjes. Ndaj ik, mor bir, shmangui kësaj rruge e hyr në rrugën e Zotit! Ik prej tyre, se këta do të vrasin pas lufte edhe gra, edhe fëmijë».

Por unë, megjithatë, nuk ika, mendoi Mark Ashta, aty për aty, i pushtuar nga një keqardhje që s'kuptohej për kë ngrihej: kujt i takonte, fatit të tij apo fatit të përgjithshëm? Ndoshta atij të përgjithshmit; sikur kish më tepër gjasë kjo, e vetë pyetja sikur shfaqësonte gjithçka e i çelte edhe më udhë arratisë. E pse duhej të qëndronte në një vend ku ujçqerit ishin lëshuar ?

s'kishin të nginjur mbi prehun e tyre; ata po bënëin ba-
lërdinë; po digjinin libra, po vrisnin intelektualë e po
lëshonin në tërë vendin një frymë të ligë. e cila, po të
jetonte gjatë, do të ishte shumë e shumë herë më e fu-
rishme se ligësia osmane pesëqindvjeçare. Bile kjo josh-
tër që po fryn s'është veç ringjallja e ligësisë osmane.
murmuriti Mark Ashta se e ndjeu paq se duke dalë nga
vetvetja, me ngjyrat fals të shqipëtares e të socializmit.
ajo frymë do të mudohej të bënte atë çka shekujt nuk
kishin mundur ta bënin dot. Uf!, ja bëri, tundi edhe
kokën instinktivisht e u lëshua i gjithi në poltronë. E
pra, unë nesër si tani nuk do të jem më këtu, tha në-
për dhëmbë si të desh të grahte veten me fashin e ikjes.
Në fund të fundit ai nuk do ta shihte më shëmtimin.

Si rrihej më në poltronë, kish dëshirë të ecte në
ato minuta të caktut të fundmë, ndaj u ngrit e filloi të
rravgojë ocejak nëpër terrin e dhomës. Vërtet ashtu që:
idoja e ikjes e lletësonte sa herë që e mendonte gjë-
ndjen e kish lehtësuar vendin. Parandjente diçka të
rëndë, rrëqethëse, që do të ngjiste patjetër në këtë
vend, por ai nuk do të ishte e gjithçka do ta ndiqte
për ta këqyrur së largu. Si i ikur! Mos ndoshta nga fri-
ka? Jo, ai tani që i sigurt: po shtybej në arrati vetëm
nga dashuria për jetën. Eh, këtu prapë kishte diçka,
një diç dyshues: mos duhej, po në shërbim të jetës, të
qëndronte në atdhe. Një vështrim naiv i heroikes. Mark
Ashta, ti je vetë i dytë! Pa ke dhe dashurinë. E ç'mund
të bësh ti në këtë kohë ku po humbon gjithçka me
gjithsej? Asgjë! Zëri yt do të jetë një alarm në shkret-
tëti: Vox clamantis in deserto! Asgjë nuk mund të
bëj: e përgjithshme ishte zhdërbjendur.

Kishte vite që Mark Ashta e shihte jetën si një
luzmë drite që nuk duhej të ishte kurrë e kalfët; kurse
kjo do të varej kryekëput nga vetë njeriu. E pra, tani
që fryma e përgjithshme po përzhurjej e po ndragej do-
ra-dorës, s'mbetej tjetër pos të mendoje për vetjaken.
Duhej shpëtuar vetja! Një e përgjithshme që shpërfill
e nëpërkëmb qenien individuale flet për gjendje pato-

logjike. Patologji grupi! Sëmundje pushteti që do të bëjë përpara me vrasjen. «Vrasja është terreni juaj», i kishte thënë at Shtjefni (kështu quhej prifti). Terreni ynë! Po, po, ai prift e njihte mirë psikologjinë e njerëzve. Siç duket pushteti është ende një cak i lakmuar patetikiisht... Qeshi hidhur dhe psherëtiu. Po ai? As vetë nuk kish shpëtuar prej asaj lakmie. Sa të etur kishin qenë shokët e tij për poste zyrëtare: ministër, drejtor, zëvendësministër, gjeneral! — zienin bisedat e mbrëmjeve nëpër shtëpitë e secilit, e në to kishte marrë pjesë edhe ai. Pastaj psikoza e armikut — po, kjo s'i kish pëlqyer asnjëherë, që në fillim. Mos ndoshta si armik po përndiqej edhe e dashura e tij? Bile, fryma që vinte së lartmi, nga rrethet kryesore të pushtetit, të cyste për një qëndrim sa më të egër ndaj kundërshtarit. Për të harruar veten, sigurisht. Se ne më në fund harruam që ishim njerëz e kishim të bënim me njerëz. Edhe unë e kam pasë harruar këtë gjë, ndërsa po kuptohet sheshit që kjo do të jetë deviza e përhershme e regjimit: të mbulohet me tym vdekja duke folur vazhdimisht për të përgjithshmen, në mënyrë që individi të jetë krejt i pambrojtur e në mëshirë të atij që mban skeptrin në emër të së përgjithshmes.

Prandaj koha po i blatonte një dhuratë të emuar, preziosa: ky qe casti për vete e për tjetrën që ishte më në rrezik por ky ama asses i nuk mund të ishte një short që e hidte nga kahja e perëndisë më tutje për ta kursver në një katastrofë të përgjithshme. Përkundrazi, murmuriti duke ndezur sërish një cigare: përkundrazi përsëdviti më thekshëm tek nxirrte tymin e duharit nga mushkëritë — ky është një rrisik i ndër-marrë në ndihmë të jetës.

Kish fituar një luftë, por në atë fitore kish varur si në cengel vetë jetën e tij. Gjithmonë do të ketë nush-tet dhe tendencë nierëzore në drejt tii. Këtë ndoshta e kish ditur që në fillim të herës, në fakt, pra, duhej të ishte kuituar për atë tjetrën: kuit i përket pushteti? Njeriut të egër e të paditur! Ja laithimi! Pse a nuk kishte qenë historia e gjitha një shëmbëlltë e faktike e

pushtetit apo e skeptrit të njeriut të sëmurë? Si mund të harrohej kjo që është abecejja e historisë? Pasioni, u përgjigj qetë e me pak zë Mark Ashta... Pasioni të bën të harrosh e të biesh gjer në atë pikë sa t'i shërbesh si vrasës një injoranti si ministri im. I erdhi prapë për të qeshur, ministri im, përsëriti dhe qeshi me të madhe, por hidhur se e kuptonte që, ngado që ta sillte, veten e gjente që e gjente përherë në një pikë sa qesharake aq dhe të ligë. E kujtoi sërish Katerinën; mandej edhe ikjen -- tundi kokën dhe vështroi prapë sahatin: ora ishte 23.53.

Jam tamam në kohë, mendoj e menjëherë e flaku përdhe me vërtimë atë bisht cigareje që mbante ende të ndezur nëpër gishtërinjtë e dorës së djathtë. E shkeli me këmbë dhe aty për aty bëri kah dera.

Ky ishte ndoshta i fundit bisht cigareje që e shkeli për ta shuar në dyshemenë e zyrës së tij strofull.

2.

Erdhi tamam koha, tha me vete edhe Katerina Pogut pas pak çastesh, sepse dëgjoi hapat e ushtarëve që ecnin nëpër muret e kështjellës: kishte filluar lëvizja e ndërresës së mesit të natës.

E pra, duhej dalë nga fjetorja. Qetësi. Gra e fëmijë bashkë kishin rënë nëpër shtretër e po flinin. Hodhi një vështrim te vendi i Sarës aty, tre shtetër më tej. Edhe ajo po flinte. Psherëtiu. Dësh t'i afrohej se diçka e shtynte së brendshmi që ta takonte, por ishte e pamundur. Kështu që ajo do të mësonte për ikjen e saj njëloj si gjithë të tjerët. Pikërisht kjo i rëndonte Katerina Pogut si tradhëti. Ah!, ia bëri, tundi kokën dhe në çast një lëmsh i zuri grykën. Ndaaah! dëgjoi sakaq zërin e ushtarit që priste ndërresën, dhe sikur u përmend. Tani ora ishte plot dymbëdhjetë, ndaj ajo duhej të dilte. Mori shpejt e shpejt me vete të gjitha fotografitë që kish aty, veshi një triko bezhë të nxjerrë nergut për atë natë, dhe s'kaloi pak e u gjend jashtë kazerimës.

Tani mendonte veç për Mark Ashtën.

3.

Kurse Mark Ashta sapo e kishte lënë oberrin e ndërtesës njëkatëshe të zyrave të komandës e po ecte në rrugë drejt portës së madhe të kështjellës. Ndihej i lëri veprim. Njëloj siç i kish takuar ndoca herë në luftë. Nuk po mendonte për asnjë gjë tjetër por për planin që e kish detajuar përimtësisht prorre gjatë gjithë ditës. Dhe ishte plot besim në vetvetë, se nuk e kishte për herë të parë aksionin. Por gjithmonë pat qenë i matur para tij e mandej, si kishte hedhur çapin e parë, kish menduar vetëm për të — ky qe dhe kyçi i suksesit të ngahershëm: asnjë dështim e mbi të gjitha një aurecolë prej luftëtari trim, që i kishte dhënë emër.

E ja, ishte pikërisht në çastin kur do të hidhte çapin nismëtar të aksionit më të rëndësishëm: do të rrembente të dashurën nga një kështjellë. Por këtë tani e mendonte tjetërsoj. Kishte çaste kur i dukej se po shkonte me vrull për të rivendosur me forcë një të drejtë të tij të shkelur padrejtësisht nga të tjerët.

— Hape derën, — i tha policit që ndërkohë kishte dalë nga kolibja e po rrinte në drejtqëndrim gatitu para tij.

Ishte përsëri polici i mbrëmshëm, andaj po njëloj si një natë më parë u kthye nga dera e me nxit iu avit asaj. Kudo qetësi, por, ndërsa po dëgjoheshin trokëllimat e drynave përmbi llamarinën e ndryshkur, Mark Ashtës iu dha dhe ktheu kokën pas. Diç deshi të shihte. Një ditë të papërcaktuar mirë: mos ndoshta kishte dikë, ndonjë tjetër mbrapa që e ndiqte?! Jo, jo, gjithëka sikur po lidhej më tepër me makinën. A ishte aty «xhipsis» i tij? Thuajse në çast do ta kishte përpirë dheu! Por ajo qe aty, në vendin e saj: aty ku e kishte lënë dhe pak çaste më parë kur kish dalë nga zyra. E heshtur që po priste. Ishte i vetmi mjet shpëtimi, prandaj sic duket mendja e tij po e kërkonte pa e menduar paraprakisht!

me fjalë. Veç në të vërtetë ama, sikur nuk i pëlqeu hiç ky gjest i tij krejt i pamatur, dhe për këtë shkak ia gjeti kundrapërgjigjen aty për aty:

— Duhet gjetur ca dryna të rinj. — i tha policit prerë, në një kohë që ishte shumë pranë tij.

A ishte apo s'ishte komandanti i asaj kështjelle, ta hajë dreqi, që ta hajë! Ai edhe gjumin e natës po e prishte për kontrollin, se ishin armiq të gjithë ata njerëz të ndryrë aty brenda e jo ca persona dosido.

— Patjetër, shoku komandant! — iu gjegj tjetri menjëherë, e. tek i kishte zhbllokuar më në fund të dy drynat. vazhdoi: — unë për këtë i kam raportuar sot në mëngjes vetë zëvendëskomandantit, shokut Vangjel.

— Shumë mirë ke bërë! — i tha Mark Ashta me të njëjtin ton, por, tek mendonte që të mos e zgjaste më shumë bisedën me të, mendja shkoi e i qëndroi për një cast te zëvendësi i tij. Ai flinte në qytet, se kishte ardhur aty me gjithë familjen. Hajt pa ia thuaj nesër edhe një herë zëvendëskomandantit, shokut Vangjel, tha vet-mevete me një qesëndi që i pëlqeu, gjithë duke filluar ndërkaq ecjen për t'u futur në kështjellë, se tani ishte hapur dera e polici sërish po qëndronte gatitu.

Një, dy, tre hapa pas derës bashkë me brazmin e zvargur të rimbylljes së saj e, ndërsa që mbrapa po dëgjohej përsëri krikëllima e drynave përmbi llamarinë, ai u gjet ballas me gardianin e brendshëm.

Kish dalë nga kolibja e tij i tromaksur gardiani, aq sa as për t'u mbërthyer s'kish arritur dot e kapelen nuk e kishte fare në kokë. Nga sytë kuptohej se kish qenë në gjumë.

Paska qenë fjetur ky morhum, mendoi me vete Mark Ashta e aty për aty shtoi me zë:

— Si paska dalë kështu, o Ali! — Toni i tij këtë radhë ishte miqësor e krejt i ulur. Kurse Aliu menjëherë u kujtua: u mbërthye shpejt e shpejt dhe dorën e majtë e çoi te koka. Kapelia. Kishte harruar dhe kapelen!

— S'ka gjë, Ali, s'ka gjë. — ndërhyri Mark Ashta, prapë me të njëjtin ton si për ta qetësuar tjetrin. — Por

ki pak kujdes. — vazhdoi. — sidomos natën.

— Si urdhëron!... shoku komandant. — u përgjigj ai, dhe sytë i feksën nga mirënjohja. Kishte marrëdhënie të mira me komandantin dhe kjo s'ishte pak. Ku drejtin e gjeti ashtu në atë shrrëgullim të plotë! «S'ka gjë, Ali, s'ka gjë... dukej sikur vazhdonte t'i thosh komandanti tek e shihte aty përballë e pa folur. Po tani?»

— Dhe tani, shko e vir kapelen. Ali, dhe bjeri një herë qark të dyja kazermave. — ndërhyri Mark Ashta. — Dhe shih mirë se urdhëri është i prerë: askush nuk duhet të dalë nga fjetoret pas orës tetë të mbrëmjes. Nëse pastaj gjen jashtë ndokënd, mos i bërtit që të bësa zhurmë, po menjëherë ma sill këtu... ja aty... se do të pres te kolibja jote.

— Si urdhëron, shoku komandant! — tha përsëri polici, u kthye menjëherë, hyri me një frymë në kolibe, vuri kapën në kokë dhe gjithë zell u nis për të përmbushur urdhërin e komandantit.

Ashta sakaq pa sahatin: ora ishte 24.00.

4.

Tani hyri brenda, tha vetmevete Katerina Pogu posa që dëgjoi thellë, por qartë, brazmin që lëshoi dera e hekurt e kështjellës: të dyja herët, edhe kur u hap, edhe kur u mbyll. Se nuk ka kush të jetë tjetërkush në këtë orë, vijoi më pas e aty për aty ndjeu t'i shtohet shqetësimi. Filloi të dridhej. Nuk kishte më tepër se dy a tri minuta që po rrinte te guri, tamam sipas fjalës së tij. Është lik koha por duhet të vijë polici, murmuriti dhe të gjithë vëmendjen e mprehu të përqëndruar te shtegu ku kish dalë Mark Ashta një natë më parë.

5.

Fiks dymbëdhjetë, tha me vete Mark Ashta tek po hynte në koliben e gardianit. Në fakt ai gjithmonë e kish

parë si të mistershme orën 24.00: krejt si një pikë tranzitore që ngaherë e mbart me vetë të vetmin neutralitet kohor të shprehur me ditë. Ai pra, thellë-thellë, e mendonte tamam si një çast vdekjeje, se, pa dyshim, mu në mesin e atij caku të mbramë gjendet përditë një grimë kohe që prafton duke shkarë; atë nuk mund ta kapë asnjë lloj instrumenti matës ngaqë qëndron, si dritë ndoshta, midis dy kutijsh — atij të fundit të njerës ditë, dhe të fillimit të ditës tjetër. Ai hop tejet i shkurtër, pra nuk i përket asnjërës ditë: as asaj që ikën, dhe as asaj që vjen. I askujt... Por këtë natë Mark Ashta s'kishte më kohë që të mendonte kaq gjatë për neutralitetin e mistershëm, madje për të tani sikur kishte ndaluar vetë koha. ajo kish ngrirë e nuk bënte më dot çap përpara ose, si të thuash, më mirë do të ishte ta mendoje më në fund si të njesuar me ecjen e policit gardian, vetëm me të. — a do ta sillte vallë ai Katerina Pogun? Në të kundërt, i gjithë plani do të prishej. Brr! Menjëherë ndjeu droje se nuk e kish menduar këtë lloj gjase: po sikur t'i shpëtonte syrit të policit? Po sikur të mos kish dalë fare ajo? Çdo gjë mund të ndodhte! Atëherë duhej pritur nata tjetër. Jo, jo, koha s'pret, o sonte, o kurrë! Do detyrohem të shkoj vetë pastaj... Edhe gjumi s'mund të përjashtohet në një vend lodhjeje. Katerina Pogun mund ta kishte kapluar gjumi — atëhere gjithëka do të prishej...

6.

Po sikur ta kenë hequr Markun?, mendonte ndër-kaq gjithë frikë Katerina Pogun. Mos na kanë parë mbrëmë... Atëhere çdo gjë do të meritte fund. E tmerrshme!, belbëzoj, por sytë nuk i shqiste për asnjë çast nga shtegu ku prishte të shihte ardhjen e gardianit. Ajo e kish dëgjuar mirë krismën e zgjatur të derës! Jo, jo, ai kish

hyrë, se nuk kish kush të ish tjetër veç tij në këtë orë të vonë. Bile fikis më dymbëdhjetë! Prandaj gardiani mu sikur kishte ardhur.

Mu sikur ka ardhur, përsëdyti e në moment thujse i pushoi zemra, kaq u tremb tek dëgjoji befas trokitjen pas truallit të gurtë të një çapi që po afrohej: gup... gup... gup... njëlloj si një natë më parë, por jo i ngjashëm me hapin e mbrëmshëm. Ishte një hap krejt tjetër. Qe disi më i shpejtë dhe i shrrëgullt. Ai mu sikur hiqej bran dhe shqeponte: «E di, i dashur, që hapat e njeriut janë krejt si zëri i tij?», kujtoi sak me mend atë cka i kishte thënë Markut para disa vjetësh. Sesi i erdhi me gjithë atë flug në mendje kjo shprehje në ato çaste aq të tensionuara, nuk pati mundësi ta mendonte ngaqë aty për aty, silueta e policit ia behu te shtegu. Ai po ecte i shkujdesur, i shpërqëndruar, krejt si ai që bën një punë angari; prandaj që me siguri nuk do ta kishte vënë re, po të mos ishte lëvizja me kast e Katerinës që ia lehtësoi këtë. Ajo luajti nga vendi për të bërë zhurmë, në mënyrë që t'i tërhiqte vëmendjen.

— Ç'bën këtu, moj ti, në këtë orë. Është mesnatë... S'e di rregulloren, a? — polici foli si në mëdyshje.

Ndërkohë Katerina Pogu ishte qasur pranë tij, pa fjalë e me një drojë disi të shtirur.

— A, a, qenke ti! — vijoi polici. — Po, po, të kam parë sot pasdite me gjithë atë tjetrën... Jeni të ra ju këtu, që të dyja... Po s'ka më qejfe tani. Ikën qejfet... a, a, harroji ato, se je në kështjellën e armiqve këtu... Jo more!, na dashke të ric natën jashtë, ë? Mos, po na ishe ulur dhe në atë gropë të errët aty, pale... Hajde tani, përpara!... se do të dalë në raport...

Në raport, përsëriti me vete Katerina Pogu, ndërsa po labërgohej nga ai ngërç dyshimi që e kishte kapur. I erdhi për të qeshur. Raport, belbëzojë prapë me vete duke ecur pas gardianit, e në çast e ndjeu më në fund se tani kishte filluar gjithë sa kish pritur tërë atë ditë. Menjëherë mendjen e çoi te Mark Ashta. E përfytyroi atë te kolibja e policit, në pritje. Psherëtiu, se nuk dinte ç'të bënte.

Pas pak që të dy dolën te sheshi i kështjellës, e që aty tani shquhej mirë kolibja e vogël. Kuptohej ndërkaq se po ecinin përdrejt saj. Gjatë gjithë asaj dite e kishte parë kolibën me syrin e atij detarit që s'ia ndan për asnjë çast vështrimin farit që i tregon tokën në një det të trazuar. Por e uli kokën për një çast dhe vështrimi iu tref mes hapave të gemitë të policit: a thua se shkoi e u ngatërrua aty për t'i dhënë me vete, bashkë me ikjen, edhe një shenjë tjetër përcudnimi nga ajo kështjellë. E gjithë sarka e këtij injoranai qenka e shëmtuar, mendoi, por më në fund e hoqi mendjen prej tij dhe vështrimin e hodhi sërish te kolibja.

Qenka e bukur, qenia, mendonte sakaq gardiani, se kur e pashë sot pasdite nuk m'u duk kaq po kaq e pashme... E megjithatë, një kuçkë është, armike, nga ato bishtdredhurat që çalltisnin Evropit.

— Shiko, moj, rregulloju! — iu drejtua pastaj Katerinës duke u kthyer ndaj saj. — Kopsite dhe atë triko që ke veshur se do të dalë në raport te komandanti... te komandanti i madh, kupton?... Dhe të sillesh mirë e të riqë kokëulur ati... se nuk je në Evropë këtu... dëgjon?

7.

Edhe Mark Ashta i pa të dy, njeri pas tjetrit, nga dritarja e kolibes, posa ata dolën në krye të sheshit, dhe po i ndiqte me vëmendje tek ecinin përdrejt tij. Pjesa e parë e planit po përmbushej sipas parashikimit. Por tani e mbrapa duhej të tregohej ca gjakftohtë gjersa ta nxirrte Katerinën nga kështjella, se mandej gjithëka do t'i bëhej barrë «xhipsisit». Makinës së tij me motor fringo të ri. Po, po, ajo do të ecte sonte si flutur! As vetë nuk po e kuptonte se si u kap befaz nga një ndjenjë e re besimi. Ndoshta ngaqë pa Katerinën, ndoshta-ndoshta

ngaqë kujtoi makinën, pastaj natën dhe kufirin që qe aq afër! E pra, nuk parashihte asujë pengesë. Do ta lidh. tha dikur vetmevete, e të lidhur do ta nxjerr jashtë. Të dy këta policë janë budallenj. . . njeri më hajvan se tjetri.

8.

Ndërkohë polici dhe Katerina s'ishin më tepër se tre apo katër hapa larg kolibes.

— Dhe tani qëndro këtu e prit sa të vij unë, — i tha gardiani Katerinës, dhe e la aty, sa një dhe u fut në kolibe.

Por pas pak doli sërish dhe me të shpejtë iu drejtua Katerinës:

— Hajde! — i tha. Ai tani fliste me një tjetër lloj zëri. — Hajde! — përsëdyti duke i bërë shenjë me dorë.

Por Katerina s'priti më gjatë e as që po e dëgjonte fare gardianin. Ajo bëri përpara me një hap të shpejtë. Shtyu derën e kolibes dhe e pa veten ballas me Mark Ashtën.

Heshtje për një çast. Pastaj:

— Ali! — briti Mark Ashta.

Në çast polici u dha te porta:

— Urdhëroni, shoku komandant!

— Dil, Ali, dil në kontroll. . . Vazhdo kontrollin, Ali, e pastaj eja që ta marrësh prapë këtë. . .

— Si urdhëron, shoku komandant! — tha rishtas polici dhe u largua menjëherë.

Kurse Mark Ashta aty për aty u ngrit nga karrigia ku qe ulur, shtyu derën e kolibes dhe iu avit Katerinës:

— Se mos ke frikë, — i tha me atë qesëndinë karakteristike të dashnorëve, atëherë kur e kishte rrokur për bëli dhe e kishte afruar ndaj vetes.

— Jo. — iu përgjigj ajo qetë-qetë e me një buzëqeshje të lehtë. Priti.

— Sonte do të ikim, — vazhdoi Mark Ashta. — Jashtë na pret makina. Pas tri orësh do të jemi në Greqi... Ja..., këtë kam menduar.

Ajo përsëri qeshi... Ndenji dhe pak pa folur, pastaj shtoi:

— Kot më pyet, Mark. Unë për ty kam ndenjur këtu... ti këtë e di mirë tani.

— Po, — tha Marku dhe e pushtoi duke e mbështetur aty në qoshe të kolibes.

9.

Është e bukur qenia... është e bukur, përsëriste me vete gardiani tek ecte nëpër sheshin e kalldrëmtë të kështjellës, pa e hequr mendjen nga ata të dy që kishte lënë në koliben e tij. Ama, edhe ai s'është i pakët, tha dikur gjithë duke kujtuar me gëzim faktin që vetë komandanti i kishte premtuar atë mëngjes se do të bënte gjithçka sa mundej për ta transferuar në Vlorë. Dhe e bën ai, murmuriste polici, ou, i shkon fjala atij... e tani le të bëjë qejf me atë kuçkë... e pra, unë ia gjeta... po duhet ta mbyllësh gojën Ali, dëgjon?... ta mbyllësh atë gojë, se ti flet ca si shumë, mbarë e prapë... se ke fëmijë Ali, e të duhet të vesh në Vlorë.

10.

— Po mirë atëherë, ç'jemi duke pritur akoma, Mark? — tha Katerina ngadalë me buzë thujse të çikun pas fytyrës së tij.

— Ja, sa të vijë prapë polici, — iu përgjigj Mark Ashta dhe e shtrëngoi në gjoksin e tij. Ndenji dhe pak caste ashtu, mandej e lëshoi dhe doli nga kolibja.

Ndihej i gëzuar. Megjithatë në këto momente duhet të jem tepër i kujdesshëm në të gjitha veprimet, mendoj. Për nxjerrjen e Katerinës jashtë kështjelle nuk parashihte më asnjë lloj vështirësie; por desh ama që të rregullonte punën asisoj që askush nga policët të mos kishte mundësi të denonconte për ikjen e tij gjer në mëngjesin e ardhshëm. E në rast, se do t'ia arrinte kësaj, ikja do të ishte e sigurt. Pastaj, kur ta marrë vesh ministri, murmuriti, unë do të jem në Greqi. E pra, duhej neutralizuar polici i jashtëm; dhe ja, deri tani s'e kishte menduar fare këtë e nuk e kish parë me interes çështjen e denoncimit, ngaqë, siç duket, prej asaj që makinën e kishte të re, ishte natë dhe kufiri për fat që mu aty pranë. Jo, jo, duhej neutralizuar polici i jashtëm, se sa për Aliun, ai do të qëndronte në kështjellë e çelësat e portës së madhe i kishte ai i jashtëm.

Atëherë do ta lidh në zyrën time, tha aty për aty, dhe ia bëri me dorë Aliut. Po, po, do ta lidh aty e do ta kyç brenda, tha prapë me vete gjithë duke u bindur edhe më se ai ishte veprimi më i arsyeshëm. Prandaj për ikjen e tij asgjë nuk do të dihej gjer në mëngjes.

— Ali, — tha pastaj me një ton të rreptë, — ku i ke hekurat?

— Atje, shoku komandant, në zyrën time! — Ai tregoi me dorë nga kolibja.

Mark Ashtës i erdhi për të qeshur kur dëgjoi fjalën zyrë, por nuk e dha veten.

— Mirë, — i tha prapë rreptë, — lidhe atë grua se do ta nxjerr jashtë. Ne kemi muaj që po e kërkojmë, e kjo na qenka futur këtu!

Mbas ca çastesh nisi të dëgjohet krikëllima e hekurave që vidhoseshin për të shtrënguar duart e Katerina Pogut, dhe Mark Ashta befas ndjeu një komb që iu lidh në gjoks. Le të durojë pak, tha me vete pastaj, se nuk kemi ç'të bëjmë. Por e dinte ama se prangat që po lidhnin duart e saj ishin nga ato gjermanet që kishin mbetur nga koha e luftës.

— Ec përpara! — u dëgjua pas pak zëri i Aliut, e që të dy dolën nga kolibja.

Mark Ashta nuk lëvizi nga vendi. Kish qëndruar midis portës së madhe të kështjellës dhe kolibes së policit dhe kur e pa se ata u afruan, iu drejtua Katerinës me një ton prej komandanti:

— Do të dalim jashtë, aty, në zyrën time, se më duhet t'ju marr në pyetje për çka biseduam... por këtu, brenda kështjellës, nuk kemi makinë shkrimi.

Aliu mbeti si i ndërkrjer. S'po kuptonte gjë-fare. Disi anormale po i dukej gjithë kjo zallahi nate, por nuk i jepte dot dum. Pyetje, makinë shkrimi, zyra e komandantit, një grua e bukur; por edhe një shtrat kishte komandanti në zyrë — mos! — jo, jo, do ta pyesë vërtet... një grua është kjo... po komandanti?... Ruajna zot! Asgjë, asgjë. Eh...

Kurse Katerina Pogu qetë-qetë nisi të ecë pas Mark Ashtës, i cili ndërkaq kish mbërritur pranë derës e po i fliste që aty policit të jashtëm:

— Hape! — i tha dhe polici menjëherë iu vu zhbllokimit të drynave.

Pas pak dera u hap.

— Ecë përpara! — iu drejtua më rreptë Mark Ashta Katerinës së lidhur, e ajo prapë iu bind në një mënyrë të çuditshme që binte në sy.

E heshtur e aspak e tronditur Katerina Pogu e la policin në vendin e vet, i kaloi Ashtës mu ngjitur dhe me kokën lart bëri për kah dera. Ruajna Zot!, tha prapë me vete gardian Aliu, tek e shihte atë me fytyrë të çelur. Epó që është një bishtdredhur kjo, duket sheshit, por komandantit ç'i ka shkrepur me të. Ej, natë e keqe kjo. Shih, shih, edhe ky sikur qeshi kur i shkoi pranë. Ç'po bëhet kështu sonte!

Në të vërtetë gardiani diçka kishte pikasur. E pra, sikur nuk qenë të natyrshme ato lëvizje, veç jo të dyshimta. Në fakt ata ishin në re, po luanin teatër për t'ia hedhur dy policëve, njeri më injorant se tjetri, por, si doqoftë, prapë policë ishin, ndaj formalitetet duheshin kryer me përpikmëri. Po, po, formalitete janë i tha Mark Ashta dikur.

Të dy kishin dalë jashtë kështjellës.

— Ndal! — urdhëroi prerë Mark Ashta, dhe Katerina qëndroi në vend.

Polici i jashtëm ndërkohë po bllokonte rishtas drynat e derës, por kur pa se komandanti me të internuarën e lidhur ndaluan e nuk po bënë më përpara, vetvetiu e kuptoi se ishte fjala për të, ndaj shpejtoi:

— Polic! — i tha Mark Ashta — merre këtë grua dhe kështu të lidhur, çoje në zyrën time. Na dhe çelësin. Por mos e zgjidh... Prit atje, me gjithë të, derisa të vij unë. — Zëri i tij ishte i ngritur me kast, siç duket desh që ta dëgjonte mirë edhe Aliu që me siguri po përgjonte pas dëre.

— Si urdhëron! — u përgjigj menjëherë polici; e ndërkaq iu afrua Katerinës dhe me gjithë të mori udhën për te ndërtesa njëkatëshe e komandës.

Dhe unë s'di se ç'bëj!, tha me vete Mark Ashta gjithë duke ecur në drejtim të makinës. Këmbët po e çonin vetë aty në një kohë kur s'kish menduar fare për të. E ku të shkonte gjetkë! Jo, jo, ai ishte i vetmi vend i sigurt, e sakaq i duhej pak kohë, duhej fituar kohë; a s'e kish menduar si të rëndësishme, bile të domosdoshme neutralizimin e policit të jashtëm?

Hyri në «xhips», u mbështet me gjoksin përmbi timon, dhe priti. Totus mundus agit histrionem — bëhëzoi duke psherëtirë. Asnjëherë nuk i ishte dukur kaq shprehëse kjo maksimë latine. Mos ndoshtë gjithçka ishte një lojë; një lojë e madhe për t'ia hedhur dikujt! E pra, policëve ua kishte hedhur paq e tani s'i mbetej veç dhe pak gjë, një lidhje e aq. Po pse sikur diçka po e pengonte? Jo, jo, ja dhe pak, tha me vete, me vështrim të hedhur te dritarja e zyrës së tij. Befas ajo feksi nga drita. Domethënë ata hynë në zyrë. Vërt. Aty për aty i dalloi me radhë të dyja kokat tek lëviznin nëpër dhomë. Edhe pak, mendoj sërish dhe dorën, pa kuptuar, e çoi te vendi i revoles. Nuk ka nevojë për më tepër, tha pas pak, edhe një revolver është shumë për atë hajvan. Bile ai ishte i sigurt se nuk do të kish nevojë fare për

të. E si mund të më kundërshtojë ai rozzo!, murmuriti gjithë duke menduar për lidhjen e tij. Do ta lidhte pa poltronës, por me se? Menjëherë mendja i shkoi hopthi te një copë litar varur aty në gozhdë për anash lavamanit. Se ç'duhej ai litar në atë vend s'e kish kuptuar, por ja që tani do t'i hynte në punë. Për të lidhur policin popullor. tha nëpër dhëmbë dhe qeshi. Ngriti dorën dhe vështrroi sahatin:

Ora ishte 00.32.

11.

E ku vajti kështu, po mendonte sakaq Katerina Poggu, ulur siç qe në njerën nga karriget e verdha të zyrës. Minutat po i dukeshin si ditë. Pse s'erdhi edhe ai me ne?, pyeti më pas, por s'arriti të mendojë për këtë ngaqë befafas u dëgjua jehonshëm përplasja e thekshme e derës së «xhipsit» që u mbyll me forcë. Erdhi, mendoi flurthi e në çast pastaj ndjeu një si rrënoqethje të lehtë, që i nisi nga pulpat e ia përshkoi të gjithë trupin. Mori frymë thellë dhe u kapërdi si me zor. Paska shkuar për të kontrolluar makinën, mendoi dhe bëri të lëvizë duart se harroi që ato ia kishin lidhur pas shpine. I dhembën, por nuk e dha veten. Ja dhe ca pak çaste! Psherëtiu pastaj dhe qëndroi në beh për të dëgjuar hapat e Mark Ashtës. Ai tani sigurisht që ishte nisur për të ardhur aty.

Ndërsa policit që e shoqëronte qyshse kishin hyrë në atë zyrë, nuk ia kishte hedhur sytë fare. Ai ndërkohë kish zënë vend e po rrinte në këmbë përballë saj, i mbështetur pas parvazit të dritares.

Befafas u kujtua edhe për të...

Ai lëvizi nga vendi. Siç duket për të qëndruar më drejt. E pra me siguri e kish parë nga dritarja ku qe hijen e Mark Ashtës tek lëvizte nëpër oborr, se nuk kaluan

veç ca çaste të paka dhe hapat e tij u dëgjuan në korridor. Një hap i shpejtë, i prerë: gup, gup, gup, por gjithsesi i Ashtës, që Katerina e njohu menjëherë.

Erdhi, tha ajo me vete, dhe prapë bëri të luajë duart e prapë i gjeti të lidhura. O Zot!, murmuriti thellë vetes sakaq dhe në sekondë pastaj dëgjoi nga pas hapjen gjithë vrull të derës e menjëherë dhe zërin e Mark Ashtës, një zë tamam të rreptë prej mashkulli që tha:

— Mos bëj asnjë lëvizje!

Ai kishte hyrë blic në dhomë dhe Katerina Pogu mandej e pa se ishte me kobure në dorë.

— Asnjë lëvizje!. — përsëdyti Ashta, por ndërkaq ishte shumë pranë policit, aq sa zgjati dorën dhe e çarmatosi: ia mori revolverin duke ia hequr nga këllëfi, sikur ai të ishte një statujë pa jetë e jo një njeri i gjallë.

Polici në fakt kish shtangur krejt e nuk po kuptonte dot asgjë. Kurse Katerina Pogu po priste.

Atëhere Ashta u zmbraps dy-tre hapa përdrejt Katerinës që ndërkohë ishte ngritur në këmbë, futi revolen e policit në xhepin e xhaketës, dhe filloi ta zgjidhë. Polici vazhdonte të qëndronte si statujë.

— Mos lëviz! — i briti prapë Ashta, por pa asnjë shkak se atij as që i shkonte në mend të lëvizte.

Pastaj, me prangat e Katerinës në dorë iu afrua sërisht policit, por pa revole se atë tani ia kishte lënë në dorë Katerinës, e cila sikur u tremb në fillim, por nuk refuzoi. E rëndë iu duk dhe e frikshme, sa dhe gishtin s'pati që s'pati guxim t'ia vinte këmbëzës.

— Duart pas! — e urdhëroi Ashta menjëherë dhe tjetri iu bind verbazi pa shqiptuar asnjë fjalë.

E lidhi mirë e mirë e mandej i bëri shenjë që të ulej te poltrona e tij. Mos ishte pak si tepër kjo; ai, një copë polic, të ulej në krye të vendit!

— Po, po, aty, — i tha qetë-qetë Mark Ashta tek e pikasi hezitimin e tij — në poltronën time.

Dhe ai u ul. Fytyra i qe mbuluar nga djersët. Por Ashta qëndroi. Diçka i mungonte. Ja, tha pastaj me vete, kam harruar litarin. Aty qëndro, i tha policit e, në ecje

e sipër, iu drejtua dhe Katerinës: prit pak, se erdha!, i tha dhe doli në korridor.

Pesë, gjashtë, shtatë sekonda...

— Eja, Katerinë, shpejt! — foli Ashta posa që hyri në dhomë me një ndortë dymetroshe të linjtë në duar.

Iu qas policit dhe filloi ta lidhë me të për poltrone. Ç'e do, të shpëtoi ky rast i mirë nga dora, o polic i ngratë!, mendonte sakaq Mark Ashta; se po të më kishe vrrarë, me siguri që do të shpalleshe hero si Spiro Koteja. Qëshi.

— Katerinë! — tha pas pak, — një shami të lutem... Ja, ja, — vazhdoi, se e pa që ajo kish mbetur si e hutuar — atje në sirtarin e djathtë të tavolinës janë shamitë e mia. Shpejt!

Dhe Katerina s'vonoi, por në çast e hapi sirtarin dhe i zgjati jo një, por dy shami që mori prej andej: se nuk po i binte fare në të se për çfarë e donte tjetri shaminë.

— Hape gojën! — i tha pastaj policit e ky prapë iu bind si gjithë asaj nate.

Menjëherë i rراسi thellë në gojë njëren nga shamitë, u zmbrops nja dy hapa, e pa ashtu të lidhur në poltronë, mori frymë thellë që të ngopej me ajër dhe: shpejt! i tha Katerinës përsëri, ashtu si edhe herët e tjera që i ishte drejtuar me atë fjalë, krejt pa lidhje të drejtpërdrejtë, por që kuptohej më në fund se kishte të bënte me ikjen.

Në çast u gjend pranë saj; ia mori revolen që ajo vazhdonte ta mbante në dorë si një copë dru dhe, pasi e kapi nga bërryli: shpejt! i tha prapë dhe e tërhoqi pas vetes.

— Çdo gjë është në rregull, e dashur, — i tha me pak zë në terrin e korridorit disa çaste pasi kishte kyçur derën e zyrës; se tani Mark Ashta nuk parashihte më asnjë pengesë. I lehtësuar e tërhoqi pranë, e puthi lehtë e në vesh i pëshpëriti: — shpëtuam, Katerinë!

Shumë shpejt u gjendën te pragu i godinës. Por edhe oborri duhej kaluar me kujdes, se ishte mirë që të mos e pikaste ikjen e tyre as ushtari i vetëm që mund t'i

shihte në ato çaste: ai që ishte me shërbim e ruante përmbi portën e kështjellës. Dale, — mendoi Ashta tek po rrinte bashkë me Katerinën mbështetur pas derës së jashtme. — rojat ndërrohen në orën katër... vështroi edhe një herë sahatin: ora ishte 00.43. Asgjë, tha pastaj me vete: se deri në orën katër do të ketë marrë fund gjithçka. Prandaj lipsej që ai ushtar i mbiportës të mos kish mundësi të shihte sa veta do të hipnin në «xhips», që të mendonte pastaj se me të kish ikur vetëm Marku, ose kushedi ndofta ndonjë tjetër. Po, po, kjo do të kishte qenë feja vetë. Gjer në orën katër, kur të vinte puna për t'i folur policit të jashtëm, gjithçka do të kishte përfunduar.

— Prit dhe pak, — i tha Katerinës se iu duk sikur lëvizi.

Po vazhdonte të shihte nga ushtari. Ja, tani ai po ecte drejt vendrojes — domethënë u kish kthyer shpinën.

— Shpejt, Katerinë! — tha Ashta menjëherë, dhe e kapi nga dora.

Ai përpara e ajo pak më pas, të dy bashkë i përshkuan me një frymë do njëzet metra që u duhej të bënin deri te makina.

Mandej, në të gjithë atë mjedis kështjellor u dëgjua uturima e motorit të ndezur që po e shtynte makinën drejt qytetit. Ora ishte 00.45.

12.

Iku komandanti, mendoi, sakaq, gardiani i brendshëm i kështjellës, ulur në koliben e tij, tek dëgjoi zhurmën e motorit të «xhipsit». Ç'është sonte kështu?, pyeti me pak shqetësim. por shpejt e mblodhi veten. Ç'të duhet ty, Ali, tha pastaj. Mbylle gojën Ali, se të mëdhenjtë i dinë vetë punët e tyre...

V.

1.

E nesërmja gdhui qetë, si ngaherë, uniformisht në të gjithë hapësirën e shtetit, e njerëzit të përgjumur siç qenë dëgjonin këndezët, dëgjonin zilet e orëve, dëgjonin këmbanat e kishave e çoheshin për të filluar ditën. Njëlloj, po kështu, edhe banorët e qytetit jugor nuk e kishin prishur terezinë më parë se të gdhinte, ndonëse aty rreth orës 01.00 një «xhips», si i tërbuar, kishte çarë zhurmën mespërmes qytetit të tyre. Në të vërtetë atë uturimë e pat dëgjuar vetëm fallxhorja plakë Hane Egjiri. Dhe: «Bretku!», kishte mallkuar ajo e shtrirë siç kish qenë në errësirën xëc të dhomës së saj të vogël, se në të katër vjetët e fundit qe mësuar me zhurmën e ca makinave të tilla, që bridhnin netëve për të mbartur të arrestuarit. «Ngrënçi kokën tuaj!», kishte thënë më pas e qe kthyer në krahun tjetër mes rënkimesh, nga ato të zakonshmet e saj, që e mbushnin dhomën për çdo natë.

Por në Ministrinë e Brendshme u ngrit tensioni që në orët e para të mëngjesit. Në radiogramin që i drejtohej ministrit thuhej:

«Komandanti i të internuarve në kështjellën e jugut. Mark Ashta, pasi ka marrë me vete dhe të internuarën Katerina Pogu, është larguar me «xhipsin» e tij në drejtim të kufirit grek. Rrëmbimi i të internuarës dhe akti i ikjes ka ndodhur pak pas mesit të natës».

Menjëherë u dha urdhëri për gjendje alarmi në të gjithë atë zonë kufitare: u përforcua kufiri me trupa vullnetare, u gjet vendi ku qe lënë «xhipsi», u identifikuan gjurmët e, pas tyre, u përcaktua menjëherë dhe drejtimi nga kishin marrë të ikurit. Por ajo që i qetësoi në fund krerët e Ministrisë së Brendshme ishte, pa dyshim, fakti i sigurt se në vijën kufitare kishte njëzetekatër orë që s'ishte konstatuar asnjë lloj shkeljeje.

Domethënë të ikurit ndodheshin ende në tokën shqiptare.

2.

— E dua patjetër të gjallë atë qen, — i tha ministri i brendshëm zëvendësministrit R., ashtu siç qe në këmbë përballë tij, disa çaste para se ky i fundit të merrte udhën për në Jug, ngaqë do ta udhëhiqte vetë operacionin për ndjekjen dhe kapjen e Mark Ashtës.

Por R. nuk i përgjigjej, ai e shihte veç në sy ministrin e vet dhe, nga mënyra se si kish qëndruar para tij — gatitu sigurisht — nga xhestet krejt të ndrydhura që bëri tek iku (një përkulje e lehtë e kokës, një sprapsje disa hapash gjer te dera duke qëndruar gjithmonë me fytyrë nga ministri), si dhe ajo: «ditën e mirë, shoku ministër!», që e shprehu përunjesisht e me ton të veçantë, kuptohej sheshit se me ç'seriozitet e kishte marrë detyrën speciale që po i ngarkonin atë mëngjes që në orën 07.30.

Në të vërtetë, ai s'e kishte dashur kurrë Mark Ashtën, asnjëherë, dhe po të ishte vetëm në dorë të tij, Ashta s'do të vinte dot këmbë në Ministrinë e Brendshme. Po ç't'i bënte ministrit! Ah, që s'më dëgjoji. Ç'ne, atij i kishte hedhur trutë e gomarit ky birbo dhe ja, tani ia bëri proçkën. Ndaj duhej shkuar sa më parë në qytetthin e jugut.

— Sofo! — i foli shoferit, — shpejt Sofo se nuk na pret puna... duhet të ecësh sa më shpejt që të jetë e mundur.

Pastaj prapë filloi të mendojë për ngjarjen.

Ishte e bukur ajo kuçkë, tha dëgjues gjithë duke kujtuar sakaq fotografinë e Katerina Pogut ashtu siç e kishte parë mbi tryezën e ministrit. Katerina Pogut. A ta kishte njohur qysh më parë Ashta atë grua të bukur? Një dashuri e vjetër, ndoshta, që ne s'e kemi ditur. E ku mund t'i dish mirë rrënjët e ndoca njerëzve të tillë! Eh! Psherëtiu dhe sërish mendja i shkoi te fotografia e gruas së bukur. E pra ka burra që flenë me gra të tilla. Dhe s'kanë hedhur një pushkë në luftë! Nejse, Mark Ashta, ç'është e vërteta, kishte luftuar. Ia mori mendtë ajo grua. Aq e bukur sa ishte ajo, çdo gjë mund të ndodhte. Po tani, ama, po të kapej, Ashta do të përfundonte në litar për tradhëti të lartë.

— Shpejt, Sofo, shpejt! — i briti edhe një herë shoferit, — se nuk na pret koha, dëgjon?

Shoferi përsëri nuk iu përgjigj.

Eh, Mark Ashta, Mark Ashta — tha më pas tek vuri re që makina nisi të ecte pak më shpejt — e dija se ti nuk do të qëndroje dot gjatë me ne. Dhe ndaloi, a thua se donte ashtu që atë mendim të shprehur t'ia transmetonte lëvizjes së makinës. Po, po, tha pastaj, e dija që ç'ke me të. Eh, sa herë kish dyshuar ai te Ashta!, se nuk qenë të pakta rastet kur qe ndeshur me të. Dhe nuk se s'e kish parë si njeri të ditur, jo, përkundrazi, pikërisht për këtë e urrente. Vetë R. s'kishte qenë më tepër se një fshatar me katër klasë. Por në luftë ishte dalluar. Komandant brigade, e pra, s'ishte pak. Edhe Mark Ashta ishte treguar trim në luftë, por ai s'ishte i klasës. E si mund të kishte besim te një intelektual që e kishte mbaruar shkollën në Perëndim. Ja, kjo ishte pika e dobët. Kurrë nuk duhej të thirreshin në pushtet intelektualët. Kurrë!, se kjo pastaj do të jetë vdekja jonë. Ata s'na duan, ata na përbuzin, por ne jemi në pushtetin tonë, andaj duhet t'u tregojmë vendin. E ç'ishim ne? Ca fsha-

tarë që ishim mësuar të flinim nëpër rrogozë, kurse tani i kemi të gjitha, gjithçka që na duhet: vila kemi, vetura kemi, rroga të mira kemi. Po ky? Ja ca birbo si ky na përbuzin. Dhe në Ministrinë e Brendshme ai e dinte se të gjithë e shihnin me dyshim Ashtën. Tek e fundit kishin të drejtë: ç'duhej ai në Ministrinë e Brendshme, kur dihej që studimet i pat kryer për histori. Dhe ku pa, në Itali. Hajde mendje, hajde!, murmuriti nëpër dhembë dhe mori frymë thellë, se në ato çaste kishte ndier së brendshmi një si shuk kënaqësie: gjithçka do të shkonte për mirë.

E pra, pak e nga pak çështja do të sqarohet. Përditë e më tepër po provohej se intelektualët ishte e pamundur që t'i qëndronin besnikë deri në fund revolucionit. Prandaj ai dhe shokët e tij të klasës duhej të bashkoheshin: patjetër, tamam si një trup, për të mos lejuar kurrë që lart, në udhëheqjen e partisë të penetronin intelektualë. «Intelektualëve duhet t'u bëhet jeta e padurueshme» i kishte thënë atij ministri i brendshëm para disa ditësh; dhe atëhere R. menjëherë e kishte kuptuar sak që lufta kundër tyre ishte nderur e ashpër sidomos aty lart, në gjirin e të mëdhenjve, ku dita-ditës po forcohej pozita e ministrit të brendshëm. E në fund të fundit çelësat e pushtetit i kemi ne, murmuriti duke luajtur nga vendi si i revoltuar, prandaj në mund të shfarosim me gjithsej këdo, cilin të duam; se tani po shihet qartë që hija e dyshimit po shpërhapet në të gjithë vendin. Asnjë përveç nesh, punonjësve të Ministrisë së Brendshme, nuk do të jetë i sigurt.

Por, megjithkëtë, ngjarja e Mark Ashtës, kur e mendonte thellë-thellë i lentonte një si bezdi, një tis shqetësues që kishte frikë ta çante. Kush e kishte emruar Ashtën, në atë detyrë aq të rëndësishme? Ja, pikërisht kjo nuk i pëlqente, se e dinte mirë që Mark Ashta ish caktuar në atë vend me këmbënguljen e ministrit të brendshëm. Eh!, psherëtiu dikur, e dija unë, mendoi pastaj, e dija mirë që ai maskara e kishte bërë për vete ministrin. Dhe ja, tani u bë yneri që prisja. Po ministri?

Eh! Në të vërtetë te ministri i tij e te askush tjetër i kishte mbështetur R. të gjitha shpresat. Atë e do partia. E duam ne. E duam jugosllavët, mendoj... se është i klasës, tha dhe prapë psherëtiu, megjithëse aty për aty ia arriti që t'ia mbushë mendjen vetes se asgjë asnjë forcë s'mund që s'mund ta lëkundte dot pozitën e ministrit të brendshëm; se duhej ushtruar dhunë e pamëshirshme kundër intelektualëve — dhe të gjitha këto i dinte mirë ministri i tij. Prandaj duhej zënë me çdo kusht ai maskara... Mark Ashta.

Befas ngriti dorën dhe vështroi sahatin: ora ishte 08.20. Sipas shoferit i duhej dhe një orë udhë; një orë e gjysmë ndoshta. Filloi të dremisë.

3.

Kurse Mark Ashta dhe Katerina Pogu, të ikurit e asaj nate, prej tre orësh po rrinin të fshehur në një shpellë, se iu shkoi gjithçka ters e shtrembër dhe ndaj nuk e kaptuan dot kufirin. Por vendi ku qenë fshehur ishte i sigurt; për këtë kish besim të patundur Ashta. Dhe aty do të kalonin të gjithë ditën, që të tentonin sërish natën e pritëshme, ngase ditën ishte e pamundur të lëvizje. Eh, gjithë ato orë nate u kishin shkuar gand, gjithë ajo avancë pastaj! Ja, këtë s'ia falte vetes Mark Ashta, se faji kishte qenë i tij. Ai nxitimi i motivuar përgjysmë u kish kushtuar shtrenjtë, ndonëse Ashta e njihte vendin. Bile do të kishte qenë më mirë po që se nuk do ta kish njohur aq mirë. Lakmova tepër nga besimi i madh që kisha te njohja ime, mendonte prore Ashta dhe i kthehej gjithaq tërë asaj që kishte kryer si veprim atë natë: rrëmbimi i Katerinës nga kështjella (një veprim i përkryer ky), pastaj ecja e tërbuar e «xhipsit», ai shkiste dhe bënte përpara si i gëzuar (jo, jo, ishte meritë ime, e ngara si asnjë herë tjetër mbrëmë!) dhe bra-

ktisja e makinës ishte bërë tamam aty ku duhej, s'kishte vend më të përshtatshëm se ai: asnjë vonesë udhës gjer te ajo pikë e caktuar qysh më parë, por aty u shfaq dilema. — Eh, e pse ndërrova mendje! — e pra, pse?: ngaqë duhej të ecte nëpër shtratin e thatë të përroit. Kështu e pat menduar ikjen tërë ditën, veç aty, kur i erdhi çasti, ndërroi mendje. — Kështu është kur të shtyn djalli! — se, ndoshta për këtë kish të drejtë: ç'ishte ai çast i përvjedhur që ia mori mendjen për të ndërruar udhë! Jo, jo, atij në fakt i ishte dukur më e lehtë rruga e kodrës se sa e përroit. Shtrati i tij ishte gjithë gurë, një karsh i keq, që do ta lodhte Katerinën. E ku mund të ecë dot një grua nëpër gjithë ato gurë! Prandaj pra e la përroit e mori udhën e kodrës. Eh, sa herë e kishte përshkuar gjatë luftës me këmbë atë kodër! Vërtet rruga zgjatej një gjysmë ore, por kohë kishte boll e ndjekja ende nuk pat nisur. Ndaj menjëherë mori nga kodra, të ngjitej aty në majë të saj me gjithë Katerinën e mandej të varej lingthi teposhtë faqes tjetër, që ai e dinte se ish një shkurrishte e ndarë në mes nga kufiri i dy shteteve. — Eh, si harrova që ishin dy kodra varg! — S'ia faltte vetes! Megjithse shpella ku rrinin ishte një vend i sigurt. E pra, i ishte ngjitur asaj kodrës tjetër; dhe ecë e ecë e shkurriste s'po shihte. Dhe ora ikte; gjer-sa më në fund një vijë uji e kishte sjellë në vete. Jo ai po ecte mbi një kodër tjetër. Se dhe makinën nuk e kishte lënë tamam aty ku duhej. Natë. Errësira ndoshta! Megjithatë, gabimi ishte bërë: që nga ajo kodër kufiri largonej. Atëherë pa sahatin: ora ishte 02.50. Katerina s'fliste. Për të dalë matanë ishte krejt e pamundur. Duhej më tepër nga tri orë. Do t'i kapte dita duke ecur. Jo, jo, iu duhej të gjenin një vend për t'u fshehur, se përndryshe do të ishin të humbur. Ku të futej për të prituri natën tjetër? — Më shpëtoi kjo shpellë! — se, aty për aty, menjëherë iu kujtua. Dhe s'ishte larg. Duhet të hynte në shtratin e përroit që kishte lënë pas, që aty mandej, duke ecur gjithë-gjithë dhe disa minuta, pesëmbëdhjetë ndofta, të strehoheshin te ajo shpellë. Eh, si e

kish kapur prapë Katerinën nga dora dhe qe kthyer mbrapsht nëpër errësirë. — Vetëm kjo errësirë pus e zezë paskësh qenë e liga pengesa ime në këtë kuturi! — Por Katerina ecte njëlloj si ai, edhe kur hynë më në fund nëpër shtratin e thatë të përroit, donte ende dhe treçerek ore që të zbardhte. — Më shpëtove, o plak, Ti më shpëtove, o Nikollë! — një bari ai, një çoban gjithsesi i këtyre anëve që ia kish treguar atë skuqë aq të vetmuar. Dhe tani ishte i sigurt se askush nga ndjekësit e tij nuk e dinte atë vend. Askush. Bile as nga vendësit. Çobani ishte nomad, dhe shpella ishte e zënë për mrekulli mu si me një derë guri, të bërë me dorë tamam për të.

Kur hynë në shpellë ora kish qenë 04.13.

4.

Në mëngjesin e asaj të marte të internuarit u zgjuan nën britmat e marra të policëve që si tufë kishin hyrë në kështjellë e vargonin poshtë e lart sheshit të saj. Fishkëllimat e zgjatura të bilbilëve të ngjethnin mishtë, por asgjë e saktë nuk kuptohej. Ç'të kishte ndodhur vullë?, ndaj. ç'ishte në fakt gjithë ajo kanosje kërcënuese, askush nuk po i jepte dum.

Ndërkohë ishte dhënë urdhër i prerë që asnjë prej tyre të mos dilte nga fjetoret, madje, që të mos ndahej as ushqimi i mëngjesit, buka, një bukë thatë që u jepej për mëngjes, një fetë e hollë që u duhej sa për të mbajtur frymën gjallë.

Por ndërkaq, asnjë tjetër përveç Sarës nuk ishte në gjendje që të bënte një lidhje midis tërbimit policor në kështjellë dhe mungesës së Katerina Pogut. Shtrati i saj i zbrazët, pa njeri, dhe krejt i pacënuar, tregonte se ajo nuk ishte shtrirë fare atë natë. Dhe Sarën, për këtë, që në fillim e sëmboi një ndjenjë e brendshme alarmi. Ku

nuk i shkonte mendja. Natyrisht, gjithmonë për keq — se mos mund të mendoje më ndryshe në atë vend! — ngaqë në të gjitha versionet e ngritura një diç i lig i dilte përpara dhe ngaherë bënte ç'bënte dhe e shtynte nga mendja: mos e kanë vrarë?, pyeste një herë vetmevete, por shpejt shqitej prej tij — pu, pu, ruajna Zot! — jo, kjo s'mund të qëndronte! Mos ka dashur ta përdhunojë ndonjë polic a ndonjë oficer?, shtonte mandej, përsëri më përdreq, dhe kjo e rrënqethte dhe e akullonte në të gjithë trupin, bile dhe lëkurën e kokës ia morniconte, se siç dukej i qëllonte me gjasë deri aty sa me flokë krejt të ngreshtë lëshohej për të thënë: mos!, e t'i lutej rish-tas Zotit që të harrohej. Jo! S'ka mundësi. E kush do t'i ruante nga përdhuna në atë vend aq të keq! E pra, ku është? Ku të këtë shkuar? Mos e kanë vrarë ushtarët që nga muri?, jo, askush nuk kishte dëgjuar ndonjë krim-sme atë natë, madje as plaka Sado që s'flinte gjithë na-tën nuk e thoshte atë. «Jo, moj bijë, jo, — i tha ajo — asnjë krimë nuk kam dëgjuar sonte: por dera e madhe e kështjellës është hapur dy herë». Dhe këtë e kishte dëgjuar mirë plaka Sado. Aq e bukur sa Katerina! Ru-ajna Zot, belbëzonte prerë Sara, se çdo gjë mund të ndo-dhte me të, çdo gjë mund të kish ndodhur në atë vor-bull aq të madh të lakmisë mashkullore. Po ku është tani, xhanëm? Ja, këtu ngecte gjithçka. Porta e hapur dy he-rë. Po pse ta kenë marrë vallë? Do ta kenë gjetur te gu-ri. Ja rasti për ta marrë! Vetëm kaq? Jo, kishte edhe më, se nuk i dihej kush që ai. Ndoshta e kanë gjetur te ai palo gur ku ajo kish dëshirë të qëndronte rëndom, ditën e natën.

Eh!, psherëtiu Sara më në fund — i thashë çosa he-rë të mos dilte natën te ai gur i nëmur, po ku dëgjonte ajo. Dhe nga vajta pastaj e u shtriva mbrëmë... dhe fjeta si e vdekur, pale. Ah, Katerinë, Katerinë!... në gji-thë këtë që po ndodh sot këtu, ti do të jesh brenda pa-tjetër.

— Sara, ku e ke Katerinën? — e pyeti ndërkaq gji-thë shqetësim, por me zë të ulët, një grua që flinte ngji-

tur me Katerina Pogun. Ishin njohur të dyja me të, dhe kishin shkëmbyer edhe ndonjë fjalë.

— S'di gjë fare, moj Evë... nuk di ç'të them, — iu përgjigj Sara, por biseda s'ishkoi dot më tej, se befás krisi dera e kazermës dhe menjëherë u futën brenda dy oficerë dhe disa policë.

U printe zëvendëskomandanti.

Në fjetore ndaloi çdo zhurmë dhe të gjitha gratë e hodhën vështrimin nga të porsaardhurit.

— Ku e ka shtratin e internuara Katerina Pogut, — pyeti në çast zëvendëskomandanti me një ton kërcënues.

Me vetulla të vrugëta e me sy të shpërndara nëpër fjetore, ai të kujtonte njeriun e ekzaltuar për revansh.

— Ja, ky është shtrati i saj — foli sakaq gruaja që kryente detyrën e pastrueses në fjetore, duke treguar gjithaq me dorë vendin e Katerina Pogut.

Të dy oficerët e, pas tyre edhe katër policë u shkëputën nga grumbulli që kishte zënë derën e kazermës dhe iu avitën shtratit. Zëvendëskomandanti kishte futur duart ndër xhepa dhe gjithë mllef nuk ia ndante sytë vendit bosh të Katerina Pogut. Ndenji dhe ç'pak çaste ashtu në heshtje e mandej u dha shenjë me kokë të katër policëve që kish përkrah. Dhe ata s'pritën më gjatë por, dy në njërin krah të dyshekut, e dy në krahun tjetër u ngjitën menjëherë mbi atë si skelë të gjatë dërrase ku shtriheshin në radhë të gjithë shtretërit e fjetores. Filluan nga kontrolli. Përmbysën dyshekun e kashtës, pastaj hapën valixhen e teshave, borsën e dorës, një boçe me tasha të palara, dhe shpalosën batarájet (tri gjithsej), ca rrecka më mirë të thuasht, që të vinte ndohtë t'i shihje e jo më t'i përdorje për të fjetur.

Menjëherë u formua aty një pìrg sendesh: disa fustane, një palë këpucë, dy xhaketa, dy triko leshi, tri këmishë, të linjta grash, një sapun, disa shami duarsh, një pasqyrë, furça e dhëmbëve, bashkë me tubetin e pastës larëse, një gërshtë thonjsh dhe dy letra të pa-

losura korrrespondence, të cilat njëri nga policët i mori e pa i hapur ia zgjati zëvendëskomandantit.

Të gjitha grate po rrinin si të shastisura gjithë duke parë me drojë kontrollin që bëhej në shtratin e Katerina Pogut. Ç'të ketë ndodhur?, pyesnin sytë e tyre brenda asaj fashe habie e frike që kish pushuar kazermën: si ishte e mundur të mos kuptonin ata njerëz që në një valixhe teshash s'ishihej dot një grua? Po pse duhej vrarë mendja aq shumë për logjikën e policit! Në fund të fundit, prapë diçka kishte ndodhur me atë grua. E kush e njihte cila ish!

— Mjaft! — urdhëroi befas zëvendëskomandanti, dhe policët e lanë punën.

Pastaj, pa lënë asnjë fjalë, i gjithë grupi i autoriteteve, në rresht, njëri pas tjetrit, doli nga kazerma.

Ç'të ketë ngjarë me Katerinën?, po pyeste me vete Sara, me mendje krejt të ngrirë, kur që poshtë dritares që kishte në krah nga jashtë, dëgjoi zërin e zëvendëskomandantit:

— Diçka kisha pikasur, — po i thosh ai dikujt që kish pranë, ndoshta atij nëntogerit që ishte me të — ja, para dy ditësh gjatë thirrjes së emrave... por gjithçka më ngërmonte vetëm si një dyshim i largët që mbetej për t'u sqaruar.

Po, po, ishte tamam zëri i atij që vazhdoi apelin atë ditë!... që u shua dalëngadalë.

A thua të jetë ngatërruar vërtet me komandantin?, pyeti vetmevete Sara, aty për aty, me një mëdyshje që sikur e mpinte e nuk e linte që të bënte çap përpara në hyllinë që i kish hapur befas ajo pyetje aq e shpejtë: ku duk vërtet një mendim i guximshëm. A mund të kish gjasë një ndodhi e tillë?

Qëndroi për një hóp krejt si e shtangur brenda një mendimi të ngelur, duke përcjellë qetë nëpër vete edhe një herë fjalët që posa kish dëgjuar nga goja e zëvendëskomandantit. E pra, ato ishin të qarta. Në apel, tha më pas e në çast e rindërtoi paq të gjithë skenën. Po, në të vërtetë ashtu ishte: ajo nuk qe ngritur menjëherë.

Kjo i kujtohej mjaft mirë. Edhe në kazermë po ashtu. Sa e prishur që ishte në fytyrë! Ka shumë mundësi të kenë qenë të njohur qysh më parë, mendoi dhe në çast iu lentua bindja se shoqja e vet kishte ikur bashkë me komandantin. Edhe gëzimi i Katerinës gjatë gjithë ditës së djeshme fliste prapë për këto. Ajo, siç duket, priste. Sa burrë i pashëm! O Zot!, tha pastaj shurdhët nëpër dhëmbë e sikur iu netua e gjithë pamja. Qëndroi dhe ca e mandej murmuriti me pak zë:

— Ruaji, o Zot, nga çdo e keqe!

5.

Sa është ora. Mark?, pyeti qetë Katerina në terrin e këndshëm të shpellës. Asaj tani kish filluar t'i pëlqente ajo prehje aq e çuditshme në atë vend krejt të skuqar. Nëntë e gjysmë, iu përgjigj tjetri gjithë duke e lurtuar nga flokët. Po e mbante sakaq në prehër dhe sytë nuk ia ndante për asnjë çast. Nuk dinte çfarë t'i thosh më tepër, ndaj vështrimi e ngopte. Gjithë ata vite të gjatë në ndarje tani i dukeshin si të mos kishin qenë fare. Dhe vërtet, a kish pasur një ndarje aq të gjatë? Tek e fundit fare kot. Dikush, pra, nuk e linte jetën të rridhte qetë dhe kjo s'ishte e pakët. Veç gjithçka tani sikur qe ndrequr, dhe që nga ajo shpellë do të kërkonin edhe një herë t'i thërrisnin Zotit. Ai do të na dëgjojë. Por unë ka kohë tani që s'besoj te Zoti! Po kush veç tij mund ta ketë pikturuar këtë fytyrë? E bukur. Dhe vazhdonte t'ia lëmonte flokët.

Eh, psherëtiu pas pak Katerina, ndenji dhe ca si në mëdyshje e mandej shtoi:

— Kushedi ç'mendon Sara në këtë çast!

— Cila është kjo? — e pyeti Ashta mu pranë veshit.

Eh, e si mund t'ia shpjegonte ajo! Megjithatë de-

risa e zuri ngoje i duhej të tregonte për të. Ndaj filloi të flishte, ashtu, tamam siç kishte rrjedhur nëpër vite me qesia e saj me Sarën; që në shkollë, sigurisht. Pastaj si kishte mbetur e ve nga lufta e si ishin takuar bashkë në atë vend vdekjeje. Bile, edhe për një flirt që kishte pasur Sara kur ishte në maturë ajo i rrëzoi Mark Ashtas, dhe ai e dëgjonte gjithë kënaqësi. Por s'ishte tarrë këtu qëllimi, gjatë naoshta ishte shqetësimi, se ajo tani që e shihte veten të shpëtuar e mendonte atë tjetër si të numbur. Mund ta kishte shpëtuar edhe atë, ta kish marrë me vete, se edhe ajo jashtë e kishte edhe babanë, edhe vëllanë; eh, që s'i tha Markut që atë natë, po si? Jo, jo, s'ishte e mundur, ndaj Katerina zgjatej e zgjatej për të ardhur te fundi; ja, tani e kam lënë atë të mëshirë të fatit ndryrë në kështjellën tënde, Mark...

— Ashtu? — i tha Ashta duke qeshur me një ngazëllim të dukshëm, — në kështjellën time, ë?

Katerina Pogu s'luajti vendit.

— Pse, i dashur, a nuk ishte ti deri mbrëmje komandanti i asaj kështjelle? — Aty për aty, posa që mbartoi pyetjen e saj, ia ngjiti buzët në qalë. Ato digjnin si jezull.

— Po, po, — iu përgjigj Marku me një zë pak si të këngëzuar, gjithë duke e shtrënguar pas gjoksit, se ai vërtet kishte qenë komandant në atë vend shprishës. Dhe për sa kohë vallë do të kujtohej qenia e tij si komandant i saj! Ashiq, gjithçka tani do të përqëndrohej te ikja — ja, këtu do të zinte fill gojëdhana që pastaj do t'u ngjitej maleve të veriut: jo, Mark Ashta sidokudo mbeti njeri i ndershëm. Ai nuk vrau kënd nga ata, tërë ata mjeranë të pafajshëm... pleq të kukëzuar shumë prej tyre, gra, fëmijë që prisnin vdekjen... se ai iku bashkë me të dashurën e tij.

— Jo, Katerinë, jo, hiç të mos të të mbetet nakël, asnjë tjetër nuk mund të merrnim dot. Ti e pe vetë që unë me gjithë atë mund mezi të nxorra edhe ty. Dy gra, jo, jo, sado budallenj, atë nuk do ta hante asnjëri nga policët.

Dhe Katerina sikur u qetësua disi pas kësaj, sa the-

llë në vetëdije ndoshta këtë kish pritur prej tij.

Ndenji pak e mandej tha:

— Si mendon ti Mark, a do ta gjykojë edhe Sara kështu këtë çështje?

— Patjetër, e dashur, patjetër, — iu gjegj Mark Ashta — se tani atje ka filluar britma dhe kërcëp.

6.

Ndërkohë zëvendësministrin e brendshëm që po udhëtonte në drejtim të kështjellës së jugut e kishte kapluar më në fund gjumi. Dremi pak e zgjohu, pyeti shoferin për vendin ku ndodheshin e dremi prapë, dhe kësaj disa herë gjersa ra në gjumë, por në një gjumë të trazuar ama e i futur gjithaq në hullinë e një ëndërrë të shqetësuar. Po i bëhej sikur ishte duke u ngjitur me mund në shpatin e pjerrët të një kodre të zhveshur, por tërë llom e baltë, një laturi e përnjëmendtë. Më pas erdhi një përpjekje me armë; krisma me një zhurmë tepër therëse, a thua se kërcësinin ashtu xhama që thvëheshin, gjersa iu plandos gjithë forcë mu përpara këmbëve kufoma e një të vrari. Fytyra e saj që e mbuluar krejt me gjak të mpiksur, po prapë miset i dalloheshin qartë. Ai e njohu menjëherë: e paskan vrapë Mark Ashtën, tha me vete, por për çudi nuk qëndroi fare të merrej me të — diçka tjetër kërkonte, ndaj ecte e ecte për t'u ngjitur majë kodrës, aty, aty ndoshta do ta shihte më në fund atë që kërkonte: një femër, që siç duket, kish dalë nga fotografia e i qe lëshuar asaj kodre të përbaltur aq ligisht — si vallë, me ç'forcë shkolitëse kish dalë ajo grua e bukur nga një fotografi, të cilën ai e kish parë përmbi tryezën e ministrit të tij? Po ku ishte vallë? Ajo shfaqej e zhdukej, lëvizte si e gjallë pastaj ngrinte sërish në një copë letër. Dhe ai prandaj ecte dhe ecte e kërkonte rreth e rreth me sy që

të gjente një femër — atë, dashnoren e Mark Ashtës. Ah, ishte e bukur ajo!, dhe zëvendësministri i brendshëm, si i hamgjitur, nuk ia kishte ndarë sytë fotografisë së saj për gjithë ato çaste, gjersa vetë ministri ia kishte marrë nga dora dhe e kishte lënë ashtu me luvgjinë⁽¹⁾ e tij plot epsh. Po ku është tani? Ajo dukej ndokur si lpe a si shkumë e menjëherë zhdukej, ndërsa ai ngarendte në një llokaçitje plot mund, por megjithatë, vazhdimisht bënte përpara ndonëse shputat e këmbëve i digjinin nga një ndezulli e padurueshme. Dhe ja, e pa tamam të gjallë më në fund: me atë veshje, me ata sy, me atë fytyrë që rëndte me vrap si e lebetitur se nuk donte t'i jepej atij. Ndaaluu moj!, por zëri sikur nuk dilte dot, se nuk e linte ajo si luzmë tronditëse që fajkonte prej kofshëve të saj e që spikatte shquar me vijat e lakuara të tyre, dalë nga një fustan i shkurtër e aq i hollë si tyl i kaltër, që kishte nëpër trup. Ndaaluu moj! — por prapë nuk e dëgjoi dot zërin e vet, megjithëse ndërkaq po fugonte në një rrafshullë krejt të thatë kësaj here. Por Katerina Pogru nuk qëndronte. Dhe aq pranë sa e kish tani! Megjithatë s'mundej se ajo shkiste e çante ngaherë përpara... gjersa e pa më në fund tek qëndroi e se si zuri vend përmbi një trung të thatë. Dhe iu afrua gjithë shpresë për ta përfshirë në krahët e tij, por ajo në çast e shtyu fort me të dyja duart e ai u gremis teposhtë në një rrëzimë.

I tromaksur për vdekje, hapi sytë, por shumë pranë dalloj menjëherë fytyrën e shoferit të tij që po i thosh:

— Zgjohuni, shoku zëvendës, se mbërritëm!

Makina ndërkohë, një «Hudson» amerikan, kish qëndruar mu përpara portës së kështjellës dhe zëvendësministri i brendshëm për të parën herë po e shihte nga aq pranë atë kështjellë, ndonëse në fakt ishte pikërisht ai që kishte ngulmuar për mbylljen e të internuarve aty.

Ora ishte 10.21.

---

(1) luvgji -- babëzi

Në këtë kohë, ministri i brendshëm, rrinte ulur në tryezën e zyrës së tij dhe priste me shqetësim lajme për të ikurit. Një mbledhje me drejtorët e ministrisë që kishte qenë e paravendosur për t'u zhvilluar atë ditë në ora nëntë, u shty, tamam pse mendja i rrinte ngritur e nuk mund të përqëndrohej dot në asnjë lloj pune.

Në orën 09.33 kishte marrë këtë njoftim:

— «Të dy të ikurit s'kanë kaluar dot. Që në orën gjashtë të mëngjesit kemi rënë në gjurmët, e tyre që ngjiten deri në majë të «Kodrës së Thatë» e nuk bëjnë asnjë çap më tej. Kuptohet se të ikurit diku janë fshehur. Qeni nuk shkon më tej se kodra në fjalë».

Asgjë, kish menduar me vete ministri si kishte lexuar shënimin. Ishin po ato që i kishin thënë që në mëngjes. Ndaj tani kishte gati një orë që vërtitej me mend rreth asaj enigme. As i vdekur, as i gjallë. Po kishte mundësi të ndodhte kështu? Mirë që nuk paska ikur, po ku është atëherë? Eh, Mark, tha dikur nëpër dhëmbë, s'ta pata borxh(!) Pse i duhej dhënë Ashtës gjithë ai besim? Jo, jo, mendoj pas pak, nuk ka forcë t'i sjellë në udhë të mbarë këta intelektualë që kanë studiuar nëpër Evropë, prandaj asnjë mëshirë kundrejt tyre, asnjë mëshirë! Ata duhen shfarosur, tha gjithë mllëf më në fund dhe u ngrit nga vendi për të ecur nëpër dhomë. Sa nuk shkumonte nga inati. Çështja e Mark Ashtës e kishte shtyrë të mendonte në hullinë e vjetër, në atë plan që ai e quante revolucion të pastër socialist. Ata duhen zhdukur të gjithë, vazhdoi, sepse përndryshe gjithçka do të ishte krejt e kotë: pushteti ynë do të degjëneronte. Dhe ndenji mandej për një hop. Kështu i ndodhte gjithmonë kur përmendte pushtetin. Se ç'ndiente një si trallimë që e hutonte. Ngaqë, siç duket, thellë-thellë, as vetë nuk e kishte mirë të qartë çfarë do të bënin me pushtetin që kishin fituar. Do të na ndihmojnë në miqtë! — përgjigjej prerë ministri për çdo rast që e

pushtonte turbullira e pushtetit, dhe ashtu pastaj qetohesh dhe e merrte sërish veten. Edhe në këto çaste, tek përmendi pushtetin, mendja vrikthi i shkoi te miqtë. U qetësua disi. Por duhej kapur Mark Ashta me çdo kusht. Duhet shfarosur, përsëriti edhe një herë me zë, si për t'i dhënë zemër vetes, dhe me flug iu afrua telefonit. Formoi shpejt e shpejt numrin që i duhej dhe pa ia zgjatur, i dha folësit këtë urdhër:

— Ta dini mirë që të gjithë e ta mbani vath në vesh, se unë Mark Ashtën dhe Katerina Pogun i dua të gjallë, të kapur brenda ditës së sotme... Kuptuat? Ky është urdhër i prerë... gjurmë, gjurmë; ç'janë këto gjurmë! Me gjurmë të merreni ju, mua më duhen të ikurit e jo gjurmët e tyre... kuptuat? Urdhër i prerë ky, e përsëris: që të dy i dua të gjallë!

Sidomos atë grua, tha me vete tek po ulte dorëzën e telefonit. Mezi e kishte shtënë në dorë atë palo grua pas katër vjetësh. Solli zogthi nëpër mend fotografinë e saj. Ishte e bukur. Siç duket, këtu paskësh qenë e keqja. Dhe nuk e kishin informuar për këtë. Me atë bukuri do ta ketë magjepsur atë... atë maskara, murmuriti, që tani befasi ia kishte prishur të gjithë planin. Kishte katër vjet që dita me ditë mezi ç'priste kapjen e saj dhe ja, pikërisht atëherë kur e ke gjetur, të del përpara një i pabesë e të prish gjithçka. Hajde ters. hajde! Edhe vetë ishte nxituar; pse duhej ta çonte në atë kështjellë atë grua? Vetë kish urdhëruar për këtë. prandaj i vinte inat — mu sikur i kishte bashkuar me dorën e tij ata dy njerëz të poshtër, se edhe Mark Ashtën ai e kishte emëruar në atë detyrë. Në të vërtetë ai kishte dhënë urdhër që Katerina Pogur të mos qëndronte më tepër se një javë në atë kështjellë. Sa për t'u paratë e aq, se mandej për të do të fillonte tratativat. Gjithë puna ishte se me anë të saj desh t'i bënte presion Anton Pogut, të atit. Dhe ai me siguri do të thyhej, e me anë të tij do t'i arrinte pa një pa dy synimet e veta për të eliminuar ca kundërshtarë që kish në rrethet e larta. A Mark Ashta, Mark Ashta!... të më kishte thënë

të paktën. Gjersa e bëre për vete atë grua, ku e gjen. aq më mirë!... Po, po, kishte pasur shumë shpresë të ajo grua, se e dinte që Anton Pogut s'i kishte mbetur njeri fjetër pos saj: gruaja i kish vdekur, djali i ngruar në luftë e ja, tani edhe e bija nën kanosjen e dërnimit fizik. Po pse nuk e kishte marrë me vete edhe të bijën? E ku u dihet këtyre punëve! Ndoshta ka qenë xheloz: nuk ka dashur ta nxjerrë nëpër Evropë... ajo, sidoqoftë është një femër aq e bukur... Xheloz! Aq më mirë, se kjo do ta rëndonte për të pranuar kushtet... Eh, Mark Ashta, Mark Ashta, tha prapë; kjo që më bëre është bukëshkelje. Se ai e dinte mirë tani që gjithçka ishte e humbur: Ashta e njihte me pëllëmbë atë zonë. Ai të ikën që aty në çdo orë të ditës. E pabesueshme!, murmuriti me pak zë dhe sërish u ul në tryezë. Zgjiati dorën dhe tërhoqi nga vetja dosien «Anton Pogut» që ishte aty, pak më lart tii. Nxorri që andej përsëri fotografitë dhe nisi t'i shohë me kujdes.

Racë e bukur, tha nëpër dhëmbë.

8.

Kurse Katerina Pogut në këto çaste vazhdonte të flinte në krahët e Mark Ashtës. Akrepat e sahatit e kishin kapërcyer njëmbëdhjetën dhe ajo tani, kish më tepër se një orë në gjumë. Dhe po flinte qetë. Fli, tha Marku me vete, fli se ke gjithë këtë kohë që jeton me ankth. Fli, tha prapë dhe sakaq e shtyu mendjen jashtë shpellës. Kushedi si ishte përshtjelluar gjendja tani në kështjellë! Me siguri që në çdo cep të saj po dëgjohej zëri metalik i zëvendësit të tij. Sa njeri i pështirë! Megjithëse ndërkohë do të kishte mbërritur ekipi nga Tirana. Një ikje e bukur, mendoi dhe aty për aty imagjinata sërish i qëndroi te çastet e para, atëherë kur polici i lidhur do t'i ketë treguar gjithë sa kishte ndodhur atë mesnatë. Po Aliu? Qeshi për një çast, por jo me ligësi. Qeshi ngaqë

ishte i bindur se tani, i zhveshur nga rroba ushtarake, polic Aliu ishte i lirë të kërkonte një punë krahu në Vlorë. E pra, ia mbajta fjalën, murmuriti, dhe prapë qeshi. Por, nga ana tjetër, kushedi se me ç'milëf duhej të kishte bërë tatur zëvendësi i tij me emrin Mark Ashta nëpër gojë, me sharje, me betime, përpara policëve, dhe pastaj bilbila që fishkëllejnë e fishkëllejnë sipas urdhërave të njëpasnjshme që vijnë nga ministria.

Përsëri qeshi Ashta dhe menjëherë në mend iu shfaq ministri i brendshëm. Gjithsesi një burrë i bëshëm. I dhjamur më mirë të thoje, që mëtonte për shumë gjithë skrutë. Shpirti i klasës. Qeshi rishtas. Gënjeshtër, tha nëpër gojë me një zë të shuar dhe psherëtiu. Dhe tani me siguri që po hakërohej ministri kundër tij, e me vete e mallkonte afërmendsh si mosmirënjohës. Hajde ironi, hajde! Një mirënjohje prej hajduti, ë?, prej vrasësi më mirë: një hajdut që duhej të ishte i kënaqur me kockat e hajnisë e aq. Ja, kështu kish dashur ta shihnte ministri, ndaj dhe e quante mosmirënjohës. Dhe kushedi ndoshta ndjekësit qenë lëshuar nëpër të gjithë këtë nahije rëndom si për çdo rast të tillë. Megjithëse ku ishte vërtet një rast i veçantë dhe krejt i pamenduar. Përsa i përket gjurmëve, Ashta ishte i sigurt që do ishin ndërprerë; qeni do të shkonte gjer në majë të kodrës e aty do të qëndronte. Marku me kast kish hyrë në ujë disa herë bashkë me Katerinën, prandaj, duke ndenjur në atë shpellë e ndiente veten krejt të shpëtuar. E shumëta ndjekësit do të kontrollonin shtratin e përroit. Ata do të kërkonin e do të kërkonin gjurmët tërë ditën derisa të bindeshin që çdo gjë ishte e kotë. Duheshin gjetur gjurmët e të ikurve dhe ndjekësit patjetër që ishin jo një e dy, por qindra vetë — kush e kush të gjejë diçka, ndonjë send, një copë letër përshembull e me të të mburret pastaj; ta lëvdojë shteti që të hyjë në njerëzit e zgjedhur të tij. Nuhatja e tërë një populli për të përgjuar njeri-tjetrin, mendoi Mark Ashta, denoncime, shpifje, fjalë, thashetheme, e të gjitha të lëshuara pa fre për të mbjellë frikën dhe pasigurinë

ngaherë nën peshën e rëndë të fjalës rrëqethëse — armik! Ja, cili ishte faji i Katerina Pogut? Asgjë tjetër pos kërkesës së shtetit për terror, tha Ashta dhe pshcrëtiu. Dhe sa herë që e kishte menduar këtë gjë këto dy tri ditë! E dashura e tij u paraqitej njerëzve nga shteti me tagrin e gogolit që tremb, megjithse, ku i dihej se ç'kish në thelbin e saj mendja diabolike e drejtuesve të Ministrisë së Brendshme! Çdo gjë, murmuriti shurdhët dhe sytë i hodhi në çast mbi flokët e Katerinës. Ia puthi lehtë e në mendje sakaq iu ngrit rishtas imagjinata për të paraparë njerëz që kërkonin gjurmë e që çapitnin nëpër djerrina e ugare, lëshuar gjithandej, kudo me qenër të lidhur që i prinin përpara, me sy e me veshë katër, për të përgjuar, por më tepër ndoshta — për të nuhatur. Ndaj njerëzve do t'u zmadhohen shqisat — e ja, ndërkaq ai filloi t'i shohë ashtu me shqisa të stërzmadhuara e jo pa njëfarë qesëndie që sikur vetëndihçj; kur fantazia mori krahë e hyri gjithashtu me vrull nëpër ca rrugë krejt të pazakonta: njerëz që jo veshë, por pllaka të mëdha kishin në kokë; jo hundë, por një si noçkë — noçka pra kishin, që zgjatoheshin e bënin përpara vazhdimisht gjithë duke marrë me vete edhe fytyrat. Një mori e madhe tiranozaurësh kjo, tha dikur Mark Ashta dhe i gjithë trupi iu mornicua se brenda në atë tiranozauriadë pa edhe veten — ashtu krejt si një tiranozaur me noçkë të zgjatur përpara mu si asht: aty pra edhe ai nën harbimin e një zogorie tiranozaurësh që cenin me tërbim përpara e herë-herë e ngrinin lart atë si hundë ashtore, përpjetë drejt qiellit, aq sa mund të përdorej shumë mirë gjer dhe si shtizë flamuri. Për mbrojtjen e atdheut!, mendoi symbyllur dhe, megjithse e kish ndërprerë tani atë rrymë fantaste për tiranozaurët, së brendëshmi i mbeti si trup keqardhja e trishtë për veten. Po, po, ai kishte qenë vërtet brenda në një zogori shtazore që ishte lëshuar për të rrëmbyer përdhunërisht gjithëcka — sidomos arin: ku e ke lshetur arin mor armik i poshtër! Arin... arin... dhe tortura, kamxhiq — jepi Sulo! me hekur të skuqur Vaskë!...

gjersa të flasë ku e ka fshehur atë qyp me florinj. Dhe të gjitha për një ideal lirie. Sa poshtë kishte rënë liria(!) Turp!, tha, por tani ndihej krejt i qetë. E pse duhej të njollosesha edhe unë në këtë turp historik, mendoi më pas dhe psherëtiu i lehtësuar, se ndërkaq kish ca çaste që po shihte miset e lakuara aq bukur të Katerinës që flinte ende në prehërin, e tij. Aty për aty ishte kujtuar më në fund se këtej e mbrapa gjithçka do të merrte rrugën e paqte, pasi ai do të ikte një herë e mirë nga ky shëmtim.

9.

Të them të drejtën, po i thosh ndërkohë zëvendësministrit zëvendëskomandanti i kështjellës, të dielën pasdite, domethënë pardje, tek po bënim apelin e parë të të gjithë të internuarve, emër për emër, në një çast dyshova... Se ja, si t'ua shpjegoj, shoku zëvendësministër, kur lexoi emrin e saj ai qëndroi. Por edhe ajo mezi u ngrit nga vendi ku qe ulur. Ke parë ti? Iu mjak goja birut të botës, aq sa nuk ishte më në gjendje për të vazhduar më tej thirrjen e enrave. Nuk më pëlqeu fare kjo, por kujt mund t'i shkonte mendja se puna do të mbërrinte deri këtu... Mirë, mirë, e ndërpreu zëvendësministri R., ajo që iku nuk ka pse qahet më. Tani na duhet të shohim çfarë do të bëjmë për ta ndrequr këtë që ka ndodhur. A dinë gjë të internuarit?

— Asgjë deri tani, shoku zëvendësministër. Të gjithë i kemi mbyllur që në mëngjes herët nëpër kazerna.

— Aty... ashtu t'i mbani gjersa të sqarohet krejt kjo çështje... Kujdes! Asnjë fjalë! Tani për tani ata nuk duhet të dinë asgjë. Kupton?... gjë prej gjëje nuk duhet të dinë...

— Si urdhëron. shoku zëvendës! — u përgjigj tjetri gjithë drojë — e kam të qartë.

Ndërkohë që të dy ndodheshin pranë makinës së zëvendësministrit, ndaj ky pa ia zgjatur më zëvendëskomandantit, hyri brenda dhe me një ton të vrazhdë i tha shoferit:

— Sofo, më shpjer në Degën e Punëve të Brendshme!

10.

— Sa është ora, Mark, — pyeti Katerina befas pasi hapi sytë, ashtu siç ishte, pa lëvizur asnjë grimë nga gjoksi i Ashtës. Zëri i doli disi i kalfët, pak i ngjirur, po që megjithatë, dallonte se ajo ishte e qetë dhe e nginjur me gjumë. Donte ta dinte orën se mezi ç'prieste që të vinte nata. U zgjove? — e pyeti Ashta dhe e puthi nëpër flokë pa bërë asnjë lëvizje tjetër. Por ajo nuk priti më, se një dhë ia mori vetë dorën e majtë, shtyu pak mëngën e xhakëtës dhe e afroi pranë fytyrës: ora ishte 14.00.

— Ke fjetur tamam, — i tha Marku pas pak, ashtu, shtruar-shtruar, me një ton të qetë që asaj çuditërisht i tëngëlloi si i largët e pak i ftohtë.

— Mendoja se ora duhet të ishte më shumë, aty nga katra — tha dhe u drejtua.

Tani ajo sikur po e dallonte më mirë fytyrën e Ashtës. Nga plasat e paputhitura të gurit që mbyllte shpellën ajo e shihte atë të përhirur, por me pamje të plotë. Ashta iu duk i qeshur e i mbështjellë si me një tis gëzimi. Si unë, mendoi aty për aty, rregulloi flokët me duar dhe duke vënë pastaj dorën e majtë mbi supin e djathtë të Mark Ashtës, u dha këmbëve përpara e u ngrit. Por paksa e kukëzuar, nga që e dinte se përndryshe koka mund t'i takone në shkëmbin e dhëmbëzuar shrrëgullisht. Filloi të rregullohej. E shtriu me dorë fustanin, pastaj sërish flokët, ndenji edhe pak ashtu me mendje të shpërndarë e mandej vështrimin e hodhi nga Marku. Qeshi

dhe aty për aty u përku, titha së ashtu e gjeti belas atë që po kërkonte: zgjati dorën dhe mori shishen e rakisë. Pa sërish nga Ashta dhe i buzëqeshi me atë pafajsinë femërore që shfaqim shpesh gratë e lumtura. Raki. Siç duket desh të pinte, prandaj e vuri shishen përpara dhe u ul në gjysmën tjetër të batanies së shtrirë përmbi truallin e shpellës. Dhe në fakt kish qenë pikërisht ajo që kishte ngulur këmbë për ta marrë me vete atë batanie që ishte e shtruar në sediljen e pasme të «xhispit». Kushedi, mbase na duhet, Mark, i kishte thënë. Dhe ja që iu kishte hyrë në punë: e pakët s'ishte mbi atë batanie lesi kishin bërë dashuri.

Ktheu shishen dhe piu një hurbë.

— A mund të të shkonte në mend, Mark, se pas katër vjetësh do të çmalleshim të shtrirë në një shpellë?

— Jo.

— Njeriu, pra, mund t'i gëzohet edhe një shpelle.

— Pas disa ditësh do të çmallesh dhe me babanë, por jo në një shpellë, kuptohet.

— Deri para një muaji ai ka qenë në Bruksel... Ka mundësi që aty të jetë ende.

— E di, — tha Ashta mendueshëm pa e shtyrë më tej. Në tryezën e ministrit të brendshëm para dhjetë ditësh ai kishte parë një listë krerësh nga kundërshtarët e arratisur. Të gjithë jetonin në Bruksel; ndërsa Anton Pogu ishte i pesti në atë listë.

— Do të gëzohet, — vazhdoi Katerina gjithë duke vendosur sakaq ijet mbi kofshën e tij. Ajo nuk ia ndante sytë.

Mark Ashta buzëqeshi, ndenji dhe pak, mandej shtoi:

— S'ka më shkak, besoj, pse të më mbajë mëni, apo jo? — Ndenji pak, mori shishen, hodhi edhe ai një gllënjë raki në gojë e pastaj vijoi: — Ajo që ndodhi është vjetëruar tani. Dhe ashtu do të rrjedhë koha sido që të kishim vepruar ne: edhe unë, edhe Antoni... Ne ishim kundërshtarë në luftë civile, e kjo prapë nuk don të thotë gjë. Deri këtu gjithçka është normale. Vec tani, ama, për një gjë jam i sigurt: po ta kishin fituar

ata luftën, kurrë nuk do të silleshin me ne të mundurit ashtu, siç u sollëm ne me ta dhe me familjet e tyre. Ë pabesueshme kjo që ndodhi! Një krim i shëmtuar që do të mbahet mend në shekuj. Ne abuzuam kriminalisht me pushtetin.

Katerina e dëgjoi në heshtje pa ia ndarë vështrimin për asnjë çast:

— Pse u angazhove në politikë. Mark?

— Tani është ca vonë për këtë pyetje.

— E pe si i kishin shndërruar ata njerëz... Stërvina... Tamam skeletë.

— Posa i pashë më zunë drithmat.

— Aty, që së pari, vetja m'u duk krejt e humbur. Por, kur të pashë ty, gjithçka ndryshoi.

— As tani nuk po di të them se si e përmbajta në ato çaste kur lexova emrin tënd.

Ajo s'foli më. Edhe Ashta nuk kishte qejf të fliste, ndaj s'bënin tjetër veç shiheshin sysh — ndoshta për të harruar trazimën që kishin lënë jashtë, ose ngaqë heshtja, ku i dihej, i afronte më tepër me njëri-tjetrin aq sa herë-herë Mark Ashtës i dukeshin si të lëngëzuar sytë e Katerinës. Nga se kështu?, prej epshit ndoshta, prej dashurisë, më mirë, se ajo frymëmonte thellë... kur lëshonte frymën ajo çlodhej — edhe fytyra i fajkome. Ndihet e lumtur! Ndaj ai filloi ta lazrojë nga flokët: sa leshra të buta! Dhe gjithçka e ndodhur po i dukej Ashtës e largët; sikur ai kish jetuar para shumë vjetësh, kish vdekur e tani ja, më në fund që ngjallur. E gjithë e shkuara i dukej krejt si një ditë: një ditë e shtyrë në harresë — se edhe e ëma, edhe i ati në atë ditë i kishin vdekur; edhe lufta atë ditë kish ngjarë: shkurt, gjithçka e ndodhur që mbante në mend që ngjeshur për t'u futur brenda një dite të largët. A mos ndoshta është e vërtetë se e gjithë vlera e kohës i takon imediate? Prapë sytë e Katerinës i ngjanë Ashtës si të qenë të lëngëzuar. Kështu duhet të jetë vështrimi i femrës që të do

dhe për këtë ndihet e lumtur. Ia puthi lehtas të dy sytë, njeu pas tjetrit. Por ne këto çaste ajo loli: çfarë po kërkojnë të bëjnë kësaj, Mark? Veç ai sikur nuk e kapa dot theksin e kësaj pyetjeje. Rrudhi babin dhe vrugu vetullat. Cilët? Çfarë po kërkojnë të bëjnë, mendoi për një hop me fjalët e saj dhe: cilët?, pyeti me zë, se, amull siç ishte, nuk po kuptonte dot asgjë. Ja, e kam fjalën për këta që kanë në dorë pushtetin, tha Katerina ashtu siç qe, thua jse ngjitur me të. A, a — vazhdoi turbull Ashta, — këta, ne, me një fjalë... as që e dinë se ç'po duan të bëjnë, dhe për këtë nuk kanë faj, ngaqë në fakt s'kanë mundësi të dinë. Dhe këtu qëndroi: po ai dinte? Jo, as unë s'di ndonjë gjë të madhe, veç njeriu gjithmonë kur analizon shoqërinë në të cilën bën pjesë, sikur ka dëshirë të distancohet prej saj. As që e dinë fare çfarë pikërisht duhet të bëjnë, tha sërish e ndërkaq mendja shkoi e iu ngjiti në ato kujtime që sillte nga Tirana: askush nuk dinte me' tamam se ç'është shteti, ndaj e gjithë shpresa e rendit ishte mbështetur te kërbaçi. Ai kishte katër vjet që jetonte me bezdinë e përditshme që të shkaktonte vulgarja — ata, shokët e tij, jo të gjithë, sigurisht, do t'i lenë kohës si dëshmi të pashlyeshme krimin: kështu mendoi dhe pas pak u mat që këtë ta shprehte edhe me zë por s'mundi dot se ndërkohë Katerina pyeti sërish:

— Janë, të paktën, për vete të bindur se atë që kanë në mend mund ta arrijnë?

E ç'mund t'i them unë kësaj për këtë!, mendoi Ashta në heshtje. Filloi t'i lazronte përsëri flokët e mendja sakaq pothuaj i kish humbur brenda në fjalën «bindje». A kanë bindje? Pse, a mund të flasësh edhe kështu për ta! Sidoqoftë ai e dinte se Katerina ishte një grua e sinqertë që kishte ende besim te njeriu. Po e shihte në sy ndërkaq, dhe e kuptonte që asaj i vinte mirë tek përkëdhelej dashurisht prej tij. Grua e sinqertë, tha prapë me vete e në çast u kujtua se ajo po priste përgjigjen e tij. Por a mund t'ia shpjegonte dot asaj të gjithë tablonë që vetë kishte ngritur për këtë çështje? Ai ishte

marksist, ndaj e kuptonte sak pyetjen e Katerinës; duke përmendur fjalën bindje, ajo afërmendsh që nënkuptonte me të ato çështje doktrinale të cilat lëvizja politike dhe regjimi në fuqi i kishin në themel të botkuptimit të vet. Kjo beson, mendoi prapë dhe i erdhi mirë për singëritetin e saj. E pra, a ishin të bindur? Psherëtiu.

— Pse hesht? — ndërhyri Katerina qetë.

Por Ashtës përsëri nuk iu dha të fliste. E ku hynte më bindja në këtë çështje! Prandaj, për t'i dhënë një përgjigje të plotë pyetjes së saj, atij i duhej të shpjegonte me fakte për egërsinë që kishte parë me sytë e tij, për egërsinë njerëzore në përgjithësi — por sidomos për padijen e njerëzve që drejtonin e sidomos për vjedhjen e tyre. E ç'ishin fashistët në krahasim me ta! Ai vetë, me çudinë e madhe kishte parë bashkëlufëtaret e tij si ishin lëshuar mbi shtëpitë e bejlerëve a tregëtarëve të dëbuar me përdhunë; mbi mallin e konfiskuar. Kush e kush të merrte diçka. E pra, për ç'bindje mund të flitej më: lufta e tyre kish përfunduar në një betejë të llojit barbar — çdo ushtar, sipas rangut, kishte të drejtë të bënte plaçkë mbi armikun e mundur. «Ushtarë, ja ku është Qyteti, ai është juaji: merreni me luftë që të pasuroheni!» Ja bindja.

Pse, për këtë luftuam?, kishte pyetur Ashta që në ditët e para të pasluftës, e gjithmonë më pas; se po të ishte kështu, përse duhej shpronësuar fisnikëria e vjetër, që të lindte një fisnikëri e re? Ç'i duheshin popullit këta zotërinj të rinj, të cilët, për të ruajtur mallin e grabitur, mund të bënin gjithçka e ta quanin moralisht të drejtë?

Befas ajo ngriti kokën dhe ata u panë sërish në sy me njëri-tjetrin. Marku ende s'po fliste, ndërsa Katerina, që siç duket ia kuptoi sikletin, e pyeti përsëri me pafajninë e saj:

— Po ti, Mark, a je ende marksist?

— Jo, — u përgjigj Ashta.

— Pse?

Në shpellë ra përsëri heshtja. Dhjetë... pesëmbëdhjetë sekonda. Mark Ashta filloi të flasë me një ton të sigurt:

— Komunizmi është një ëndërr e bukur dhe aq. Që në ato çaste, kur nis ta realizosh atë ëndërr me anë të dhunës, s'ke bërë tjetër veç që, dashur pa dashur, ke rënë në krim. Në një krim të shëmtuar... Ja, ky është fundi i kësaj pune, të cilin unë tani e kam të provuar.

Ai ende po e lurtonte të flokët dhe dukej sakaq më i çlirët dhe më i sigurt në vetvete, a thua se tamam në ato çaste ishte bindur përfundimisht që jeta, ja, ajo butësi e ai fajkim flokësh nuk duhej harruar; jo, jo, dashuria më në fund duhej ta mposhtëte shëmtimin. Kurse Katerina Pogu nuk ishte marrë ndonjëherë me politikë. Ajo kishte qejf pikturën dhe muzikën, por kur u dashurua me Markun të gjithë vrullin e brendshëm e dëdhin tek ai — me dashurinë për të sikur plotësonte çdo dëshirë: atje gjente dhe ngjyrë, edhe tingull. Ajo donte të jetonte me të, të kishin fëmijët e tyre e të mos mendonin për asgjë tjetër. Kërkesa modeste!, por megjithatë koha përpak sa nuk ia kish rrëmbyer të gjitha, mes një lufte të pakuptimtë që u ngrit kundër pushtuesit dhe përfundoi kundër vetvetes.

— Atëherë, pse luftuat, Mark? — në zërin e saj spikati njëfarë droje.

— Tani mund të them kot, fare kot; — Ashta fliste ngadalë e me kokën poshtë, — bile mund të shtoj dhe diçka tjetër: ne luftuam për të zezën tonë...

Ajo psherëtiu. Siç dukej kishte diçka të papritur në kuptimin e këtyre fjalëve. Kurse Mark Ashta ndali se desh ta mendonte në qetësi gjykimin që posa kish shprehur. Ishte hera e parë që bënte një pohim të tillë. Siç duket nga ai skutim i mëndheshëm e shihte më mirë gjendjen. Tamam për të zezën tonë, përsëdyti me vete pas pak dhe në çast e ndjeu si të parapare rragatën e pritshme: një përfytje gjithsesi mund të ish ajo kohë e ardhëshme, një përleshje vrastare. Ata do të nde-

shen më shoshoqin! Ose shumica do të bjerë viktimë e pasionit të një grupi tepër të kafizuar njerëzish. Frika e krimeve që po bëjnë do t'i ligësojë sa të mos i besojnë më njëri-tjetrit, bile as fëmijëve të tyre. Tek e mbramja, ky është njeriu, dhe pikërisht këtë kam harruar gjatë kësaj kohe, mendoj dhe një ngjak sikur i thëri së brëndshme: njeriun nuk e ndërtojnë doktrinat, ato assesi nuk mund ta ndryshojnë psikikën tonë! Po ndiente nevojë për të shkuar. Diçka desh të hidhte në letër në ato çaste, por tek pa pastaj profilin e zbehtë të Katerinës, menjëherë iu fashit ajo dëshirë! E afroi edhe më kokën pranë saj, u përkul ca pak majtas dhe lehtë e puthi te sytë në fillim, njëri pas tjetrit, e mandej në ballë.

— Këtu do të bëhet kërdua, Katerinë, — tha qetë-qetë, përsëri me një zë të ftohtë, disi të lodhur, që asaj iu duk sërisht i largët. Nga kishte dalë vallë ai zë? Katerina e hodhi vështrimin nëpër shpellë. Ndoshta, me gjasë, mrekullisht mund të kish dalë edhe nga ndonjë vrimë e asaj shpelle të gurtë!

Si zëri i një orakulli, mendoj ajo aty për aty gjithë duke luajtur prej vendi. U struk fort pas parzmit të tij, ndenji dhe pak ashtu e mandej shtoi:

— Eh, Mark edhe unë po e besoj këtë: këtu mund të ndodhë gjithçka, po ne po ikim, andaj çdo gjë do ta këqyrim nga larg.

11.

— Ora tani është 14.20, — i tha zëvendësministri R. kryetarit të Degës së Punëve të Brëndshme, — prandaj është mirë ta informojmë edhe një herë ministrin për gjendjen: ai duhet të jetë ende në zyrë.

Por, kryetari i Degës sikur u step. E çfarë të reje

do t'i kumtonin ministrit? Ata gjithë atë paradite nuk kishin shtënë në dorë asgjë; edhe për makinën e braktisur, edhe për gjurmët e identifikuarra gjer majë «Kodrës së Thatë», ministri ishte vënë në dijeni që në orët e para të mëngjesit. Megjithatë, së paku ta çetësonin atë me faktin që kufiri ishte ende i pashkelur — domethënë jemi të sigurt, shoku ministër: të ikurit nuk e kanë kaptuar atë!

— Veç ama ta dinë mirë, — briti ministri nga ana tjetër e telefonit — po nuk e mbërthyet deri sa të erret, Mark Ashta ju! Ja shëndenë. Dëgjuat? Se natën s'ka zot ta kapë atë në ato anë.

Kryetari i Degës së Pënëve të Brendshme, e uli receptorin i shqetësuar dhe pa nga zëvendësministri R. Por ky nuk po desh të fliste. Në të vërtetë mundësia më e madhe që ajo që kishte paralajmëruar ministri. Natën kufiri s'ruhej dot. Veçse zëri i ministrit ishte kanosës dhe këtë ai e kishte dëgjuar mirë që nga vendi ku ish. Pse u çorr ashtu ministri? Në këto tre vjet që po punonin bashkë, ky ishte rasti i parë, e vetmja herë që dëgjonte tension në çdo tingull të shqiptuar prej tij. Një diç i lig qëndronte aty mes fjalëve të ministrit të brendshëm; një dyshim ndoshta, për përgjegjësi. A thua? E pamundur, ky mund të ish më shumë një hamendësim i shqetësuar e asgjë tjetër; një frikë a një merak që lidhej më tepër me veten. E ç'dreqin kish ministri që s'reshtej pa u kujdesur për Mark Ashtën! Një katolik ky. Mos i dinte Ashta ndonjë gjë nga e kaluara; ja, bie fjala, ndonjë nga ato ngjarjet e fshehta të luftës, të cilën mund t'ia denonconte që së jashtmi, tani pas ikjes? S'është e pagjasë, mendoi dhe pa me shqetësim nga kryetari i Degës. Ai po lexonte ndërkohë ca shkresa. Shqetësimin e ministrit, e kishte kuptuar patjetër edhe ai, por mendja e tij nuk mund ta çelte dot atë hulli aq të largët. E ku di gjë ky merhum, mendoi sakaq zëvendësministri R.; por edhe kjo nuk ia ndërpreu dot rrjedhën e mendimit të posanisur. Ai i kishte kallur frikë. Çudi, si nuk i kishte shkuar me kohë mendja në

këtë mundësi. Diçka e rrezikshme!

— Ministri ishte tejet i mërzitur, — tha befaz kryetari i Degës.

— E dëgjova, — iu përgjigj zëvendësministri.

Në dhomë ra heshtja përsëri. Siç duket secili kish dëshirë që të mendonte për hesap të vet. Se mos njiheshin ata me njëri-tjetrin! Po dhe të njiheshin, a do të kishin zemër vallë që të flisnin bashkë e të ngrinin hipoteza për shkakun e shqetësimit që kishte prekur ministrin e brendshëm?

VI.

1.

Dita po thyhej dalëngadalë, dhe nuk kishte mbetur ndoshta as një orë ende që muzgu dhe errësira të mbulonin përsëri vendin, kur, befas, Katerina ndjeu një thikë të dhimbshme që ia përshkoi të gjithë barkun. Ndërkaq në shpellë terri ishte dëndësuar dhe ata të dy thuajse nuk ia dallonin më fytyrën njëri-tjetrit. «Oh!» briti ajo thekshëm dhe u kumbis djathtas e plandosur ashtu e tëra përmbi batanije.

— Oh, Mark, foli pas pak, — një dhimbje e tmerrshme sikur po ma çan krejt barkun. Oh!

Dhe Ashta u ngrit vrik prej vendit. Sapo kish ndezur një cigare e ashtu në heshtje, po rrekej të gjente me ment se cila do të ishte vallë koha më e përshtatshme për të dalë nga shpella, kur dëgjoi zërin e Katerinës. Ç'është?, pyeti në fillim si i zënë në beh. Po i rrinte te kryet. Katerinë!, foli gjithë shqetësim dhe dorën ia vuri përmbi shpatullën e majtë. Por ajo nuk u përgjigj ngaqë s'e linin dhimbjet. Ashtu siç qe, e mbledhur kruspull, fërkonte pa pushim gjithë barkun. Vdiqa Mark!. Tha pas pak me të njëjtin zë, por ai ende nuk e kishte marrë veten. Mos është ftohur, mendoi duke rrotulluar kokën nëpër shpellë. Lagështira e shpellës e bëri të kapej pas këtij mendimi. Ajo rënkonte. Ia shtriu dorën edhe ky mbi bark dhe filloi ta fërkojë. Çuditërisht

barkun ia gjeti tejet të forcuar. Si i ngurtësuar së brendshmi. Mos janë vallë krizat e një apendisiti, mendoi dhe aty për aty i foli me një zë tërë merak:

— Katerinë, ku, ku pikërisht e ke dhimbjen?

Por ajo edhe këtë herë nuk iu përgjigj. Atëherë Ashta ia ngriti kokën dhe ia vendosi qetë-qetë në prehërën e tij. Pastaj i mori dorën e majtë dhe i provoi pulsën: i shqetësuar përsëri e pyeti: ku, ku i ke dhimbjet, Katerinë? Por ajo veç rënkonte e s'mund të përgjigjej nga dhimbjet që ndiente. Ia shtypi me gisht barkun poshtë, në rrëzë pranë kofshës së djathtë, gjithë po me frikën e apendisitit. Katerinë!, foli sërish dhe ajo kësaj here u përgjigj me një zë të dridhūr:

— Vdiqa, Mark! — e në çast u kruspullo edhe më.

— Mos ashtu, Mark, mos ma shtyp barkun... Vdiqa, Mark!

Ndërkaq i kishte sjellë gjunjët gjer te gjoksi dhe vetëm rënkonte.

Në këtë kohë jashtë muzgu kishte përpirë gjithçka, por tani asnjëri syresh nuk e kish më mendjen atje. Errësira e shpellës ishte e plotë. Pikërisht për këtë, Ashta desh të ndizte një shkrepse. U bë gati bile, por shpejt u frenua: jo, tha me vete, se nga plasat e shpellës mund të duket drita e pastaj gjithçka do të zbulohet. E futi shkrepset prapë në xhëp. Katerina vazhdonte rënkimet. Ç'të bënte! Edhe një herë tjetër mendoi për mundësinë e një apendisiti. Pa sahatin, ora ishte 19.00. Duheshin ende edhe katër orë për të mbërritur te caku që kishte parashikuar për nisje. Tek e fundit do ta merrte në krahe, e as që pyeste fare veç të mos kish ndonjë komplikacion më të rëndë. Dhe dy kilometra udhë janë. mendoi e kjo sikur e qetësoi. Katerinë!, i foli pas pak. por ajo përsëri vetëm rënkonte; bile me një zë që tani kish filluar t'i zgjatej si vajtim. I shkrepri një herë në mend të nisej edhe që tani për të ikur, megjithse e dinte mirë që nata ende s'ishte pjekur aq sa e donte ai. U ngrit. S'i duronte dot rënkimet e saj. Ia la qetë-qetë kokën mbi xhaketën e tij të palosur më katërsh dhe vetë shkoi

tek hyrja e shpellës. E treti, vështrimin jashtë mes plaseve të saj, si për t'ia sqaruar mirë vetes mëdyshjen që po e mundonte me tundimin e ikjes së menjëhershme. Por poshtë, në shtratin e përroit të thatë dalloi mirë do pishtarë që lëvrinin përgjatë tij. Ndjekësit, mendoi dhe psherëtiu. Katerina vazhdonte rënkimet si në jerm. Ndjekësit, tha prapë me vete dhe pështyu. Kuptohej se ata e dinin që kjo udha e përroit, ishte rruga më e shkurtër për të dalë matanë. Por ai as që pyeste për ta në rrethana të tjera: e vetmja pengesë ishin rënkimet e Katerinës. Jo, jashtë shpelle zëri i saj do të dëgjohej, veç ama, në errësirën e natës së tejme ata s'mund ta pengonin dot ikjen e tij me ndoca pishtarë primitivë.

Katerina sikur po fliste përçart.

Çfarë flet kështu, tha Ashta me vete dhe iu afrua përsëri e kokën ia vuri prapë në prehërin e tij. Ndenji dhe pak e mandej e pyeti:

— A don ca ujë?

Por ajo s'iu përgjigj. Nga mënyra se si rrinte shtrirë, nga frymëmarrja, rënkimi dhe sytë, kuptohej se nuk mund të përqëndrohej dot për të dëgjuar. Me se ta ndihmonte në ato çaste? Asgjë nuk po kuptonte dot Ashta. asgjë fare, veç ama i kishte hipur një frikë që po i grumbullohej si ngjak i brendshëm — vetëm vdekje të mos ketë! — por dhimbjet ishin të forta, aq të forta sa asgjë të sigurt nuk mund të thoje se çfarë do të sillte ora. Eh, a thua të më godasë fati pikërisht ndaj këtij caku lehtësisht të kaptueshëm, pas katër vjetësh që kërkoj me sfilinë e shpresës së humbur? Jo, ajo duhet të më dëgjojë. Pak ujë, e dashur, pi pak ujë. Dhe shishen e mbante në dorë, por ajo s'përgjigjej. Ujë, ujë. Na, e dashur, i tha me ngadalë dhe ia vuri grykën e shishes te buzët. Pi pak ujë, se gjithçka do të kalojë. Ia lagu pak buzët kur ajo vazhdonte rënkimin e herë-herë dhe do fjalë të palidhura thosh. Jo, ajo nuk donte ujë. S'mundej, ndaj ia shtyu dorën dhe shishen duke e kapur për bërri! Jo. Mark, jo! Ajo nuk desh ujë, por të paktën sikur po vinte sërish në vete. Katerinë! Oh,

Mark, vdiqa Mark! Qetësohu, Katerinë, i tha ai ngadalë, qetësohu se dhe pak e do të nisemi... spazma janë, e dashur, prandaj do të kalojnë. Qetësohu, Katerinë!, i tha prapë e ndërkaq u përkul dhe e puthi në ballë, mandej dhe poshtë te sytë që i gjeti krejt të lagur nga lotët. Ajo po qante! Siç duket nga dhimbjet. Lotë. Dhe ai e ngjëroi vetë shijen e njelmët të lotit e në çast një gulç i behtë sikur ia zuri grykën. U rrëmbush. Pse?, mendoj, por ngeli amull për një hop e mandej prapë iu drejtua asaj, se nuk dinte çfarë të bënte:

— Mos, Katerinë, mos kështu... duro dhe pak, e dashur, se spazma janë, je ftohur ca, duro dhe pak se do të kalojnë. Hiç mos u shqetëso, Katerinë, unë mund të të marr në krahë gjer dhe në njëzet kilometra udhë, e jo më për dy kilometra që na kanë mbetur.

E di, Mark, e di, iu përgjigj ajo me një zë që dridhej, po kot e ke, se e shoh që kjo dhimbje nuk do të më lerë më për asgjë. Jo, jo, e dashur, mos, jo kështu; asgjë nuk ka për të ndodhur, ta ke mua — i tha ai dhe prapë e puthi në ballë e te sytë. Por sakaq me buzë ndjeu zjarrminë e saj.

E ngriti kokën kas përpjetë. Temperaturë, mendoj dhe menjëherë i kapi kycin e dorës së majtë për t'i provuar edhe një herë pulsën. Rrahje të shpejta! Temperaturë të lartë. Infeksion, tha me vete dhe menjëherë ndjeu ta pushtojë një gof i ri droje.

— O Zot! — tha me pak zë.

Ishte herë e parë pas shumë vjetësh që Mark Ashta i drejtohej Zotit.

2.

Tërë natën — kishte urdhëruar zëvendësministri R. — të rrihet pa ndërprerje gjithë shtrati i përroit. Ndërsa

vetë po priste në njërën nga postat kufitare të asaj zone.

Pikërisht tani duheshin bërë sytë katër se nuk kishte asnjë mundësi tjetër: të ikurit diku kanë qenë të fshehur përgjatë ditës në pritje të natës. Po hajde gjeji tani ata! Se mos është e sigurt pastaj ajo hamendje që flet për moskaptimin e kufirit! Megjithatë zëvendësministri kishi ngulmuar, ndaj çdo gjë duhej të programohej sipas rregullit. Të kërkohej kudo.

Por aty rreth e rreth vendit të këqyrur ishin nja pesëmbëdhjetë shtëpi fshati, të cilat u kontrolluan një e nga një, në çdo vrimë të tyre, pa pyetur fare se të kujt qenë — dhe asgjë nuk u gjet në to. E ndërkohë, askërkujt nuk i shkonte mendja të shpella 'e vogël, paçka se lëvizjet më të dendura të ndjekësve bëheshin tamam aty përreth saj e në shtratin e përroit.

Ku të qenë futur vallë?, pyeste vetmevete zëvendësministri, t'k rrinte ndenjtur në zyrën e vogël të komandantit të postës kufitare, gjithë po në beh për të marrë ndonjë lajm qetësues: që të vinte më në fund një njeri, një ushtar a ndonjë oficer e t'i kumtonte ushtarakisht lajmin — «i kapëm shoku zëvendësministër».

Por sa vinte dhe sikur i largohej kjo dëshirë e ngresh-të, aq sa për një çast e humbi krejt besimin, bile me vete tha disa herë se kot ndoshta po lodheshin e asgjë nuk do të arrinin: Ashta ka dalë matanë që një natë më parë. E pse duhej t'i besojë një kontrolli të dyshimtë që mund t'i ishte bërë vijës kufitare? Po është nisur për të kaptuar kufirin, në këto çaste Mark Ashta është në Greqi... Jo, jo, thosh në fund zëvendësministri R., por me ngulm ama, se donte ashtu t'ia shtynte vetes atë frikë që e ngërmonte gjithasaherë, kujtonte mundësinë e ikjes së Mark Ashtës — ata këtu janë, bile ja, këtu rrotull, por ne s'jemi në gjendje t'i zbulojmë. Dhe s'mjaftoi e gjithë kjo, por edhe ministri në telefon: ende asgjë, shoku ministër, por kufiri është përforcuar e as-

një shteg nuk është lënë i lirë. Kam besim shoku ministër se...

— Ama akoma nuk e keni gjetur? — e ndërpreu ministri. — Epo, ç'lodhëni kot atëherë... ai ju iku... Turp! — dhe e mbylli telefonin pa thënë më asnjë fjalë tjetër.

Ora ishte 20.30.

3.

— Sa është ora, Mark? — e pyeti Ashtën Katerina me një zë të psherëtimtë, ashtu siç qe, e shtrirë e me kokë të mbështetur mbi prehërin e tij.

— Tetë e gjysmë, — iu përgjigj ai pa e vështruar orën, sepse në ato çaste sapo e kishte parë. — Çohu pak më sipër, — i tha pastaj dhe, pasi e kapi nga beli e ngriti edhe më lart mbi prehër.

Në të vërtetë kish disa minuta që i ishin ndërprerë dhimbjet, por megjithatë ajo ndihej e lodhur, krejt si e dërrmuar e me një katali të përgjithshme. As për të folur nuk kishte fuqi. Frymëmarrja i ishte ashpërsuar dhe goja i thahej vazhdimisht. Dhe atë pak ujë që kishte mbetur në paguren e alumintë, Ashta mendohej që ta çonte sa më gjatë, Ia vuri edhe një herë dorën në ballë dhe psherëtiu: ethet i qenë shtuar. Balli i digjte si jezull.

Vështroi edhe një herë sahatin: ora ishte 20.39.

Ndërkohë, jo kot, e kishte pushtuar cit një shqetësim i ankthshëm, ngaqë nuk po i pëlqente hiç ajo gjendje zjarrmie. Ç'të bënte. Gjithnjë mendohej ta bindte veten se asgjë e keqe nuk do të ndodhte. Ja, dhe ca pak kohë ende e do të çohet me gjithë të; do ta merrte në krahë dhe për dyzet minuta, qameti, do të ishin matanë. Aty pastaj do t'i jepej menjëherë ndihmë mjekësore. E si mund të vdiste njeriu në dy orë? E pamundur!

Të paktën tani asaj i ishin ndërprerë dhimbjet, dhe ai kishte bërë niet të çohej për rrugë në orën nëntë e gjysmë. Ndërkohë e kishte përcaktuar sak gjithë rrugën dhe për të tani ishte i sigurt. As që do të hynte fare në shtratin e përroit të thatë, sepse ai e dinte mirë që aty pas shpellës niste një udhë dhish që zgjatej lakudredhas gjer përmbi vahun e përroit, aty, mu buzë kufirit. Dhe nuk do të hynte as në vah, se do të mbante djathtas në një vend gjithë shkurre. Ata që e ndiqnin, në fakt, tamam për këtë shkak e kontrollonin dendur shtratin e përroit, e pra, që të mos e linin të hyrte në shkurrishte. Por ata kuptohej se nuk e dinin rrugën që do të ndiqte ai.

Jam i sigurt, mendoi Ashta tek e përfundoi edhe një herë të gjithë përvijimin e rrugës në kujtesë. E sa për Katerinë: ajo ishte e lehtë. Do të merrte me vetëvetëm revolen.

— Katerinë! — i foli asaj për t'i treguar orën e nisjes, i gëzuar sigurisht; por ajo nuk iu përgjigj. Ndenji pak në heshtje. Nëpër shpellë dëgjohej vetëm frymëmarrja e saj e lëshuar. — Katerinë — i tha sërish: e ajo këtë herë nxorri vetëm një rënkim të lehtë e pas pak me një zë thujse të fikatur u ankua rishtas për dhimbje. Por Ashta s'e pati më mendjen te fjalët e saj. Befas ndjeu t'i lagej dorat e djathtë që e kishte mbajtur deri atëherë nën mjekrën e saj. Një valë rrëqethëse ia përshkoi menjëherë të gjithë trupin. Mos është gjak, mendoi aty për aty si i kapur nga gjarpëri, e në çast ndezi një fill shkrepëse. Ishte e para që ndizte qyshse kishin hyrë në shpellë. Le të bëhet ç'të bëhet, tha ndërkaq nëpër dhëmbë dhe gjithë ankth e hodhi vështrimin tamam te mjekra e saj. Një fytyrë e verdhë gruaje: si meit. Vështroi dhe dorën e tij. Gjak, tha pastaj tërësisht si i ngurur dhe e fiku shkrepësen si i tërbuar, a thua se ia kishte fajin ajo për çka kishte parë. — Katerinë!, i foli asaj me një zë që dridhej, por ajo iu ankua prapë për dhimbje. Tani mori fund gjithçka, mendoi pa iu shqitur nga mendja gjaku që kishte parë: dy fijeza!

të kuqe që dilnin nga dy shtjekat e buzëve e vareshin teposhtë nën mjekër. Fytyra e saj me një ngjyrë ydekjeje. Përkërisht tani duhej vendosur gjithçka. Koha kishte bërë përparë, andaj për të shpëtuar qenien duhej ecur bashkë me të. Ta marr në krahë e të çaj përpara, tha me vete dhe duart sakaq, nga instikti, i kishte vënë poshtë shpinës së saj. Bile mend u ngrit me të në krahë, aq ishte i vendosur. Por zëri i saj i përfikëtuar që u dëgjua befaz, përprishi gjithçka:

— Ç'është kjo zhurmë ngjethëse, që po më krikëllin nëpër veshë... Mark... o Mark!, s'mundem më... të lutem m'i mbyll veshët se një zhurmë të tillë kurrë s'e kam dëgjuar...

E ka nga ethet, mendoi Ashta dhe menjëherë u rrëmbush. E pra, tani çdo gjë ishte e kotë. Ajo kuptohej se ishte futur në hullinë e jermët të etheve, prandaj ishte çmenduri ta mendoje më daljen nga shpella në ato çaste. Aty duhej pritur gjithçka, veç, pa i ardhur dot në ndihmë, tek e dëgjonte që thosh:

— O Mark, ç'është kjo hata Mark!... gjithë kjo morri kafkash që po rrokulliset teposhtë nga malet me këtë zhurmë të tmerrshme!... ah kjo krikëllimë kafkash!... M'i zër veshët Mark që të mos e dëgjoj më këtë balo zhurmë... gjithë këto kafka që nuk po reshten së rëni... ku paska qenë gjithë kjo mizëri kafkash që po sulet teposhtë si hordhi nga malet... në barqet e tyre... malet po shpërndihen rropullitë e tyre... Oh, Mark, kam dhimbje... prapë në bark si më parë, por kjo zhurmë të mos jetë, e këtë shfaqje të mos e kisha parë... rrëke kafkash që lëvaren me turr nga malet e bëhen mandej grumbuj-grumbuj, poshtë në atë fushë të murrëtyer nga përzhurgu... si ndoca piramida të prera... ç'zhurmë e ligë, Mark!... Ja, edhe në atë humnerë të përhimtë; një gurrni e stërmadhe kafkash është ajo që qerthullon.

Një gurrni e stërmadhe kafkash, përsëdyti Ashta dhe iu duk së fjalët e tij kumbuan jehonshëm në një oaz të vakumtë; por sikur ato të kishin marrë me vete edhe mendimin, ngaqë s'po kishte më mundësi të men-

donte për asgjë. Kurse humbjen e ndiente që e kishte shumë pranë. Pse ndihet humbja, dhe s'mendohet kurrrë! Oh, Mark!... kjo zhurmë Mark!... Kafkash në rrokullimë, belbëzoi Ashta, dhe një komb iu bë në grykë. Ajo ishte në kllapi. Në rrugë për të ikur... Nga një gurrni e stërmadhe kafkash, mendoi i rrëmbushur dhe me të dy gishtat tregues i zuri asaj vrimat e veshëve.

4.

Sipas ndërrimit të fundit të rojës tani ora duhet të jetë aty rreth nëntës; po thosh me vete ndërkohë Sara. Ajo ish ulur mbi shtratin e kashtës dhe i lutej Zotit për shoqen e saj, se tani ishte e sigurt: Katerina kishte ikur bashkë me Mark Ashtën. Ç'fat! Dhe sa mirë! Ajo grua e bukur! Sara e donte. E kishte dashur që në rininë e hershme. Disa herë atë ditë kishte kujtuar çastet që kishin fjetur bashkë. Sa femër që ish! E desh Mark Ashtën, kjo s'kish më dyshim; i gjithë shqetësimi i saj me të lidhej. Desh kishte rënë për tokë në momentet e para, kur e pa befas tek doli nga zyra e iu afrua rreshtit. Eh, Katerinë, qofsh e lumtur!, murmuriti prore Sara. Tri herë e kishte thirrur përgjatë asaj nate dhe për çdo rast e kishin nxjerrë nga kështjella; në pyetje e morën tërë ditën se donin të dinin nëse ajo i kish njohur të ikurit që më parë. E kërcënuan për çdoherë se do t'i luanin qindin, nuk do t'i linin gjë pa bërë, por të tregonte ç'dinte për ta. Sidomos për Ashtën. E ç'mund t'u thosh ajo për të, kur këtu në kështjellë e kishte parë, e askund gjetkë. Eh, Katerinë, qofsh e lumtur me të! T'i shpëtove. Po, po, ajo tani për këtë ishte e sigurt. Ata çirreshin që kjo t'u tregonte ndonjë gjë për Mark Ashtën. Por herën e fundit tek e pyesnin, ajo kishte vështruar sahatin e murit që kishte përballë në atë zyrë policësh; ora ishte 18.31 dhe tani me-

ndonte e gëzuar se, deri në atë orë, s'kishin kapur gjë. Po ja ku është kufiri. E pra, ata kanë kaptuar matanë. Të paktën shpëtuan nga ky ferr, belbëzonte kur e kur, e menjëherë lutej: Ruaji Zot nga çdo e keqe, se janë njerëz të mirë!

Tani, të gjithë të internuarit e dinin ç'kishte ndodhur me komandantin e tyre. Ngjarja u kish rënë si bombë. Ndonjë a një tjetër bile nuk e besonte dhe as kishte qejf të fliste për të, por shumica e mendonte me habinë e çudinë e atij njeriut të mundur që vuan dhe për çdo çast shpreson: ajo pyeste:

Ç'po ndodh kështu? Mos është ky më në fund një ogur i mirë? Një kumt ka gjasë të jetë, nga ata që befas i sjell koha për të thënë se gjithçka do të ndryshojë.

5.

Kurse polic Aliun. në orën 17.00 e thirri kryetari i Degës së Punëve të Brendshme dhe i lexoi urdhërin:

«Shkarkohesh menjëherë nga detyra e gardianit dhe zhvishesh po ashtu nga rroba e policit, për mungesë vigjilence».

Gjene mirë që s'më quajtën armik, përsëriste e përsëriste me vete ai, tek ecte pastaj nëpër rrugët e ngushta të atij qytetthi jugor, i cili ç'ishte e vërteta, s'i kishte pëlqyer që në çastet e para.

Sidoqoftë një copë punë që të ushqente fëmijët do t'i bëhej mbarë ta gjente edhe në Vlorë.

VII.

1.

Katerina Pogu vdiq aty ndaj mesnate gjithë po ashtu: pa dalë më për asnjë çast nga kllapia e saj e me hemoragjinë që i vazhdoi deri në minutën e fundit. Tek i lëshoi pulsën, krejt i dërrmuar e pa asnjë lloj mendimi, Mark Ashta pa sahatin:

Ora ishte 23.53. Tamam në këtë orë dola nga zyra mbrëmë, mendoj. Fati qenka i tmerrshëm. Psherëtiu. Jo, jo, nuk duhej të binte në fatalizëm, dhe ndoshta ka pasur të drejtë kur ka menduar se njeriu e ka vetë në dorë fatin e tij. Megjithatë vdekja mbetet ngaherë vdekje, dhe atë tani e kishte pranë, aq pranë sa kurrë ndonjëherë tjetër. Pse vdiq vallë? Sipas të gjitha gjasave nga apendisiti. Dhe ja, tani po ftohej dalëngadalë. Gjersa të marrë temperaturën e gurit të shpellës, mendoi Ashta dhe dorën s'e shkëpuste prej saj: e puthte dhe qante, e puthte sërish e prapë qante. Nuk i besohej, dhe disa herë vetja e gjithçka iu duk si në prag të një shpërthimi të fuqishëm që mund të bërlutte tërë botën. Kishte humbur gjithçka, apo s'kishte ndodhur gjë fare: e pamundur!, si mund të vdesë njeriu edhe kështu dhe, a s'mund të pritet një shkundullimë që ta mbyllë këtë strofull të gurtë e të humboj këtu në një terr pa ajër? Ajo përsëri ka vdekur. Ndërsa qiell nuk mund të ketë, pranë

daj, siç duket, ferri qenka e vetmja gjë që njohim me siguri. Një orë, dy, tri... e deri ndaj të gdhirë!

Dikur u çua në këmbë.

Se kishte filluar të ndihej më i qetë e disi më i përqëndruar. Por i kukëzuar mu në mes të shpellës mendonte:

Tani mbeta krejt vetëm e pa kurrëgjë në fytyrë të tokës; pa askënd në këtë botë.

Me ling pastaj iu qas gurit të hyrjes dhe aty, bri tij, për një moment i erdhi për të bërtitur: desh të çirrej me sa kishte në kokë, se ashtu, më në fund, do të çlirohej, mbase, nga një komb që i qe lentuar së brendshmi, e të shpëtonte nga ai ngjak i mbledhur si çist, që po e yshtte me mend drejt një shpirshjeje delikate. Do çmendem, tha pastaj tek qëndroi për të marrë frymë sa më thellë, dhe u ul bri gurit që kishte zënë grykën e shpellës.

Ashtu siç rrinte, e ktheu edhe një herë kokën nga e vdekura, por në terrin e guvës ajo dallonte tani vetëm si një masiv i errët. Vdiq, belbëzoi shurdhët dhe përsëri mendoi për vetminë, vdiq, tha prapë, se siç duket s'mund të mendonte dot tjetërsoj, pra veç për mortjen — për të gjitha njëherësh, për tërë vdekjet që kish përjetuar: për nënën, për t'anë, për dy shokë aq të afërt që iu vranë në luftë; pastaj edhe për shkrimtarin H.C. — eh, ai qe pushkatuar! — pa varr ai i mjerë që as dihet ku pikërisht i prehen eshtrat; si çdo gjë e humbur me përdhunë. Por ku mund të mendohej më parë një fund kaq mizor. një pashpirtni e tillë!, kurrë!: një vdekje si kjo që kish pranë: i vinte krusmën gjithçkaje. Pra vdekja e Katerinës është më e rënda. Në një shpellë. Kjo është në të vërtetë e vetmja vdekje që mund të njësohet me humbjen.

Dhe...

Pse?, pyeti pas pak me zë pa e ditur fare se kujt me tamam ia kishte ngritur atë pyetje: vetes apo kohës. Ndoshta-ndoshta, krejt pa e menduar, nuk ishte aspak çudë që t'ia kishte drejtuar çok kohës, asaj përgjegjë-

seje aq të padukshme që përvjedhas i kishte stisur punët për t'u pleksur edhe ashtu: me burgje, me vrasje, me frikë e për së mbрами i detyruar që të ngasësh në një ikje të rrezikshme gjithë po duke çapitur në terr përdrejt humbjes. Se i qe dashur të shpëtonte veten dhe të dashurën nga një fur i tendosur që koha e tërhiqte prorre pasi i kishte lëshuar pa fre zërat e njerëzve që të qirreshin për të gjymuar jetën. Jo, tha me mend dhe prapë u frenua, se donte shumë që këtë «jo» të zgjatur vetiu ta lëshonte si një ulërimë shurdhuese. aq sa me zhurmën e saj të shponte timpanët e veshëve të tij që kudo pastaj të binte heshtja e ai vetë të mos dëgjonte më gjë prej gjëje në këtë botë të marrë. Eh, po tani s'kish kuptim asgjë: ai as nuk ishte më. Vetë i kishte rrezikuar të gjitha, për t'i humbur a për t'i fituar, ndaj nuk kish pse të qahet. E pra, kështu duhej menduar! Ndenji pak si në mëdyshje. A thua të ishte vetë faktor për gjithësa ndodhi? Befas iu kujtua maksima e famshme e grekëve të lashtë se viktima është gjithmonë faktori, dhe psherëtiu. E pse duhej të djerronte kësisoj!, sidomos tani që humbjen e kishte aq pranë dhe me vdekjen mund të fjalosej shtruar-shtruar; sidomos tani që bota, bile gjithësia e tërë, ishte zvogëluar sa një guvë dhe vetë e ndiente se ishte më tepër frymë se trup. Ndaj siç duket gjithçka që shihte e gjithçka që mendonte ishte krejt tjetër nga ç'kishte qenë. Kish luftuar me armë në dorë i bindur se ashtu mbronte njëherësh atdheun dhe dashurinë, kurse tani kishte mbetur edhe pa atdhe, edhe pa dashuri. Kush, pra, e ka fajin?, pyeti sërishmi, por ndërkaq iu kujtuan fjalët e tet: «Mark, — i kish thënë ai kur ishte mu në zgrip të vdekjes. — kurrë mos u trazo në politikë». Dësh dhe dy vjet atëherë që të niste lufta civile, e tek luftonte pastaj i angazhuar totalisht në politikë. atij asnjëherë nuk iu kujtuan fjalët e të atit. E çfarë do të fitonte po të kish qëndruar mënjanë asaj lufte? Asgjë. Por, a nuk iu shmang luftës krejt asnjësisht H.C.? Asgjë s'kish fituar — vdiq se vdiq. Dhe pikërisht për atë që ishte shkrimtar. Kurse mua do të më vrisnin

si historian, mendoi bindshëm, dhe përsëri psherëtiu. Me një fjalë, sido që të sillej kjo çështje, s'do të kish pasur një fund tjetër. Katerinën prapëseprapë do ta humbiste, megjithëse në fakt këtu kish dhe diçka; mund të kish ikur bashkë me Anton Pogun. Ja, tani do të ishte në Bruksel me gjithë Katerinën e jeta do të vijonte krejt normalisht. Ah, në këtë botë nuk paskërka asgjë të sigurt!

E ktheu kokën përsëri kah e vdekura. Kot. Tani çdo sikurje ishte e kotë, humbje kohe e aq. Por, një gjë, ama, ishte e qëndrueshme: ajo kishte sakrifikuar gjithçka për hir të tij. Gjithçka, përsëdyti me vete dhe uli kryet përmbi gjunjë. Pas pak pyeti:

— Po unë?

Mua m'i la tani të gjitha, krejt si barrë... Vetëm mua, por pasi më taftisi ama deri në këtë cak s'thurjeje... I kishte mbyllur sytë ndërkaq, prandaj terri kishte hyrë edhe brenda tij. Ashtu sikur e prekte me dorë edhe humbjen, edhe hiçin. Se jam tani krejt si i shembur, mendoi, një i shtrëdhur ligsht nga çdo lëng shpirtëror. Po e ndiente paq vetëshuarjen e shpirtit të tij, se më në fund e shihte dhe e shihte parreshtur atë mbetje asgjëje që gjëmonte si rrungajë në një shkarrëzimë të zhurmshme e të pështjelluar në rrëmullën e ligë të vrasjes — ja, aty ishte. mu pranë tij, prandaj e dallonte sak tek zgjatej e zgjatej përtej të gjitha kohëve. Kështu që kudo do të sundonte shëmtimi. Kudo!, përsëriti me zë dhe saora vuri gishtat për të mbyllur veshët, sepse një shushurimë bezdisëse kishte ca pak çaste që nuk po e linte të qetë. Kjo, pra, ishte, pikërisht ajo shushurima e trishtë që shpjegon hiçin, mendoi dhe kokën e ngriti e vështrimin e hodhi sërish mbi kufomën. Mos vallë ishte vetë zëri i saj ajo shushurimë? Më drejt: frymëmarrja e saj mund të ish! Jo, tha pastaj si ndenji pak — ajo tani shket qetë në terrin e amëshuar...

Dhe ca e do të fillonte të zbardhte dita. Psherëtiu gjatë. Zogthi i vetëtiu nëpër mend një simultane e mundshme: po ta kishte ndihur fati, tani do të ishte me

gjithë Katerinën, matanë, i dorëzuar në autoritetet greke.

Vështroi sahatin: ora ishte 04.11.

Psherëtiu edhe një herë. E pse duhej patjetër që t'i mendonte ende ca gjëra tashmë të vdekura. Gjithçka kishte marrë fund, kjo dihej me siguri. Por ndoshta pikërisht pse nuk e donte këtë lloj fundi, vijonte të përsillej prorre me mend, ashtu, krejt e krejt në një durrim të papërcaktuar, se ende nuk po mund ta dinte në fakt se çfarë me tamam duhej të bënte.

Gjithsesi atë duhej ta varroste në atë shpellë.

Po vetë?

Ja, kjo pyetje i kalli dridhmat. E imagjinoi veten mbi varrin e mbuluar dhe kërciti dhëmbët. Aty për aty mendja i shkoi te vrasja. Te hakmarrja. Dikush duhej të përgjigjej për këtë vdekje. Me një vrullimë të brendshme, që ia nxehu në çast të gjithë kokën, kujtoi automatikun; prandaj një dhe kokën e ktheu kah «Tomsoni», që rrinte mbështetur përmbri shkëmbit, ballas me të. Ta marr, mendoi dhe bëri të zgjasë dorën. Ta marr e të dal me të për të bërë kerdinë përmbi ndjekësit!... Por shpejt u çtendos. Psherëtiu prapë, se e kuptoi gjithaq kotësinë e asaj ndërrmarrjeje. Do të vriste disa syresh e më pas do të vritej edhe vetë. Asgjë. Gjithçka do të ishte e kotë. Tani, tha, më duhet të kuptoj mirë veç këtë: unë s'kam më asgjë! Ishte ndoshta e dhjeta herë që e përsëriste këtë pas vdekjes së Katerinës dhe prapë i dukej se e thoshte për së pari. U ngrit në këmbë dhe ende me mendje te vetmia e tij, iu avit të vdekurës e i qëndroi pranë. Po e vështronte nga sipër. Që në fillim e pat mbuluar me pelerinën e tij ushtarake e tani i dukej ajo sikur po flinte nën pelerinë për t'u zgjuar sërish, kur të vinte ora e ikjes. Një orë që s'erdhi kurrë, ose që erdhi një herë e përgjithmonë. Jo, murmuriti pas pak. Katerina është kredhur në gjumin e madh... dhe sa mirë që më në fund vdiq që vdiq në krahët e mi e jo në ndonjë nga ato kazërma të ndragura. Sidoqoftë, a nuk është ky fakt një farë ngushëllimi? Ai sikur e zbut disi humbjen. Po, po, ky është tamam-tamam një ngushëllim, të cilin

po ta mendoje thellë mund ta ngrije lart gjer dhe si një qëllim të bukur. Qëllim, përsëdyti nëpër dhembë e me sy teposhtë përmbi trupin pa formë të rregullit e krejt të zi të së vdekurës — prandaj, tha, as unë nuk do të lëviz nga kjo kështjellë! Ku do të shkoj? Quo vadis domine? I vetëm në dhé të huaj. Dhe jeta e të ikurit dihet se është një zvarritje e kotë. Në dhé të huaj, bel-bëzoi prapë, e në çast një rrëqethje e behtë ia përshkoi gjithë trupin, ngaqë si një breshër i furishëm e goditi në imagjinatë gjithëcka e trishtë që kish menduar kur e kur më parë me gjasë për emigrimin në përgjithësi: copa librash, filma, pjesë gazetash, histori të dhimbshme të ikarish që endeshin pa shpresë shekuj e shekuj të tërë nëpër botë, eksodi i ebrejve — një torturë e padurueshme pra që do të zgjatej e zgjatej gjithë po duke të plandosur pa pikë mëshire nëpër paretet e hekurta të kotësisë, aty ku vjen mandej e të shfaqet gjithmonë, dita me ditë, një zë i brendshëm që nuk dëgjohet, por veç ndihet kur të nomatis me pyetjen e kahershme sa gjithë jeta e arsyet:

— «Pse jeton, o njeri?»

Eh!, ia bëri gjatë dhe ndjeu lodhje. U ul për anash së vdekurës, me të dyja duart përmbi të, ndenji pak si i mpirë e pastaj filloi të mendojë me flug: mbas gjithë atyre që kam parë e pak jetuar, vetëm qenia e kësaj më jepte shtymë për të qëndruar. Kjo ishte flaka ime e brendshme dhe çdo gjë tjetër paskësh qenë iluzion... sido çdo një iluzion i këndshëm. Pse luftova duke marrë anë të prerë në atë luftë civile? Iluzion. Pushtet ndoshta kërkoi, krejt nga instikti. Dhe të gjitha këto për të humbur pastaj vetë thelbin e jetës. Me këtë kisha çdo gjë, edhe atdheun e kisha me vete kudo të shkoja. Kurse pa të nuk kam asgjë, prandaj s'kam ku shkoj; bile s'kam pse të dal fare nga kjo shpellë: do vdes këtu, mbi kufomën e të dashurës sime!... Por në këtë moment e ndaloj rrjedhën e mendimit. E ngriti kokën lart dhe ndenji për një hop ashtu, se ndjeu një diç ndrydhës që nuk i pëlqeu. Ndoshta ishte fjala «kufomë» që ia shkaktoi këtë

ngërç të behtë, pasi: jo, jo, briti fort një çast më vonë, — atë do ta mbuloj vetë! Pra, do të vdiste përmbi varrin e saj. Po, po, vazhdoi sërish me të madhe, përmbi varrin e saj, që do ta hap e do ta mbuloj vetë... vetë, tha prapë e me vrik u çua nga vendi krejt si i marrë.

Nga plazat e gurit të paputhitur mirë që zinte hyrjen e shpellës sapo kishte filluar të hynte drita e zbehtë e mëngjesit.

Ora ishte 05.05.

Dhe filloi ndërkaq të ecejakte nëpër shpellë. Bënte tre hapa përpara në drejtim të hyrjes e kthehej pas: bënte tre të tjerë e prapë kthehej, gjithë duke menduar për varrin e Katerinës. Qëndroi dikur dhe i ra dhout me majën e këpucës së djathtë. Ai ishte i butë e i shkrifët: lënda mbi të cilën do të punonte. Dhe nuk se ishte më në fund ndonjë gjë e madhe! Për varrin e saj, tha me vete, mbi këtë dhë do të gërmoja edhe me thonj. Me thonj, përsëdyti zëshëm si për t'i dhënë ashtu kurajë: vetes, dhe saora i ra ndërmend se me kamën që kishte në brez mund të arrinte gjithcka. Po, murmuriti dhe dorën menjëherë e vuri pas, majtas: aty e kishte! Dhe sa mirë që prej vitesh e mbante ngaherë me vete atë kamë! Ja, ai tani do të ishte mjeti çudibërës që do t'i siguronte të dashurës së vet prehjen e prajshme në jetë të jetëve.

E nxorri kamën nga mylli dhe e vështroi si i hamgjitur. Mu sikur i hyri thellë në shpirt ajo kamë tringë e re e pastaj edhe sikur i foli thekshëm për vdekjen, se ndërkohë në guvë kishte hyrë një dritë e zbehtë, andaj kama spikatte me ngjyrën e saj. E vuri pëllëmbën e majtë përmbi të dhe menjëherë ajo iu ftoh. Eci mandej me kamë në dorë dy hapa dhe rishtas qëndroi puq me trupin e Katerinës. U ul përmbi saj, e la kamën paksa anash mbi batanie dhe dalëngadalë nisi ta zbulojë. Drita e zbehtë që ra e nxorri menjëherë në pah fytyrën e të vdekurës. O ëngjëll që më ike!, tha me zë e krejt i rrëmbushur u përkul edhe më dhe e puthi në flokë, pastaj dhe në ballë e më në fund te sytë e mbyllur — njëri pas tje-

trit. Në çast u drodh i tëri, por sapo që mendoi më pas për të gjitha ato që kishte vendosur të bënte, u lehtësua. E mbuloi sërish Katerinën me pelërinë, u ngrit për-kultas në këmbë dhe e kapi batanien mbi të cilën shtrihet e vdekura, nga të dy cepat e fundit. Ashtu mandej nisi ta heqë osh përdrejt hyrjes së shpellës, aty, majtas saj, bashkë me trupin e pajetë.

Pasi e siguroi trupin mirë e mirë në një si xhep që zgjatohej rreth dy metra për anash hyrjes, nisi të matë me sy vendin ku do të hapte gropën. Një, dy, tre hapa e pak. Pra, që nga hyrja e deri në fundin përballë saj ishin afër tri metra. Por edhe dy metra mjaftonin për një varr, prandaj ishte mirë që gropa të fillonte 70-80 cm. më tej hyrjes. për t'u zgjatur pastaj drejt gjer rrëzë shkëmbit. E vështroi edhe një herë kamën që po e mbannte në dorë dhe ashtu u përkul gjunjazi përmbi dhë: duhej të niste nga puna.

Filloi të rrëmihë me kamë, por qëndroi për një hop se u kujtua që nuk kishte bërë matjet e duhura, e as shenja nuk kish vendosur. E la kamën mënjanë. Pastaj: një, dy, tri... plot dy metra sipas masës së pëllëmbës që e dinte se e kish plot 26 cm. Mirë! Po i thellë?. mendoi. Ndenji pak pastaj — sa të mundem, tha dhe nisi prapë nga puna. Por në të vërtetë e mendoi disa herë thellësinë e gropës se e dinte që ajo do të varej krye-këput prej shkëmbit. E ku mund të merrej me mend sa mund të ish mbushja e atij trualli të gurtë! Ah sikur të qe të paktën një metër! Mos has shpejt në gur! Epo, tek e fundit dhë kish gjithandej shpellës, prandaj do ta grumbullonte me grushta për ta mbuluar.

Por kama veç hynte si në gjalpë, andaj shenjat po dukeshin çosa të mira. Ai metal i mprehtë e tejet i fortë s'e kishte për gjë hiç atë dhë të ndenjor, mbledhur aty në kushedi sa shekuj, shtresa-shtresa e krejt si shtufë, megjithëse herë-herë haste edhe në ndonjë gur. Por ndërkohë në shpellë kish dritë, prandaj ai me plot kujdes rrëmihte për anash çdo guri gjersa e hiqte dhe e vendoste sipas rastit majtas ose djathtas gropës.

Gërmonte me kamë e pastaj mblidhte dhé me grushta ashtu, pak e nga pak, me mund e me djersë, se ishte i vetëdijshëm që kjo që ndoshta puna më e dobishme e tij në tërë atë jetë prej tridhjetë vjetësh. Por, kur e mbaroi tërë gropën, shikoi sahatin: ora ishte 07.35.

Kishte punuar pra plot dy orë e gjysmë. U ngrit sa-kaq më këmbë dhe që së lartmi i hodhi tejet një vështrim të shpejtë gjithë gropës: tamam si varr! Por ai e mendoj si një varr të dyfishtë, ngase edhe shpellën e merrte vetiu gjithë po si një lloj varri, andaj në mend i dyzohej: sigurisht, varr brenda varrit që në fund përsendëzohej me imazhin e një gjëje të lashtë. Po, po, tha i përthithur fuqishëm patjetër që ka lashti kjo punë, dhe filloi saora të masë edhe një herë thellësinë e gropës me pëllëmbë. Ishte diçka më tepër se një metër. Më tej ishte e pamundur të ecej, ngaqë, krejt e krejt në të gjithë tabanin e saj kishte dalë shkëmbi. Psherëtiu në hutim dhe befas ndjeu të ftohtë, sidomos te shpatullat. Ishte dirsur, prandaj. Por i erdhi për të qeshur me veten: edhe i vdekur siç duket njeriu është i pushtuar nga merakun për jetën, e ndoshta-ndoshta këtu lidhet nyja absurde që po e nëpërkëmb në kohë të kohëve. Menjëherë pastaj filloi të mendojë për Katerinën, prandaj dhe e ktheu kokën majtas për të parë nga vendi ku ishte trupi i saj. Më i errëti cep i shpellës. Erdhi më në fund koha që të ndahemi, e dashur, tha me zë dhe iu afrua pranë. Përdridhej i tëri e nëpër faqe lotët i shkonin çurg e paprërë. Kurrë më parë s'kishte ndodhur që ta shihte veten në këtë gjendje: e ëma i pat vdekur kur ende ai s'kishte mbushur të shtatëmbëdhjetat, e megjithatë që përmbajtur atëherë: i ati e kishte lënë njëzetepesë vjet dhe prapë, edhe kësaj here, që përmbajtur aq sa të gjithëve u pat bërë përshtypje. Po tani? E pra, pa dyshim, kjo ishte goditja më e rëndë. Ndërkohë i që afruar pranë, por mendjen e kish të çoroditur dhe mendimet vargëzonin krejt shrrëgullisht, paçka se në ngulm të përsëritur rrotull së njëjtës gjë: si kishte, pra, mundësi që të ndodhte edhe kështu! E zbuloi e po i kundronte fytyrën e

zbehtë në atë muzg qosheje. Qante. I lazronte dhe flokët me një rën dorë, kurse me tjetrën shtrëngonte prorrë një gur që kishte marrë prej toke. Unë të vrava, e dashur, murmuriti e sakaq u plandos përmbi të duke qarë me të madhe. Unë, përsëriste e përsëriste se nuk i ikte nga mendja gabimi fatal që kishte bërë në udhën që pat zgjedhur. Sikur të kishte vendosur ndryshe, krizat do ta kishin zënë Katerinën në ndonjë qytet. Ah i çmendur që ngaherë ke mëtuar për më tepër nga ç'të takon!, i 'ha vetes dhe prapë filloi të qajë me zë përmbi trupin e saj, se kurrë nuk do t'ia falte vetes atë hap të gabuar që kish hedhur. Ai, pra, vetë e kish pasë fajin për të gjitha: ai, ai, gjithmonë po i përmbajtur, i tërhequr ngaherë e me një kërkesë të tejme për siguri; madje, edhe për ikjen nga kështjella kishte vepruar si një frikacak — pse, a nuk kish pasë mundësi ta merrte e të ikte me gjithë të që natën e parë? Rrugën e njihte mirë dhe makinën e kishte në dispozicion. Ja, kështu mendonte tek qante mbi trupin e saj, se te vetja e gjente fajin, ngado që të sillej me mend nëpër atë çështje. Pas pak, u shkëput prej trupit të saj dhe nisi sërish ta lëmojë nga flokët. Do ndahemi, e dashur, tha prapë po njëlloj a thua se ajo po e dëgjonte. Veç ishte në gjendje të kuptonte sakaq që kishte rënë në një pozitë që s'ishte e natyrës së tij, me një brishtësi të panjohur, pothuaj sentimentale, që s'i pëlqente, por, që në të vërtetë, nuk e frenonte dot. S'ka gjë, mendoj më në fund, më mirë i lëshuar. Pse, a s'ishin këto ca çaste kurrë të përjetuara më parë? Dhe ajo fytyrë e qetë e Katerinës, si e ngrirë, aq pranë tij. Ndezi pastaj edhe një shkrepse që ta shihte më mirë, dhe, nën dritën e saj e përsëriti edhe një herë atë që tani mund të thuash se i kishte mbetur në mendje: do ndahemi e dashur! Pas një hopi flaka e shkrepsepses i dogji gishtat e dorës së majtë, por, megjithatë, e mbajti deri në fund. Ajo flinte e zbehtë, si e ngrirë, moskokëçarëse e krejt shpërfillëse ndaj botës; Katerina

të ishte kjo, kaq e ftohtë, me sy të mbyllur dhe gjithmonë pa frymë? Jo.

Por shpella e mori sërish atë që i takonte — muzgun, kurse Ashta rrinte vijimisht mbi kryet e saj. Mos kij dert, e dashur, tha dikur, se mbas teje do të vij edhe unë... Se nuk na lanë, vazhdoi mandej dhe kokën e vuri përmbi gjoksin e saj të mbuluar me pelerinë. Ndenji ashtu dhe për disa minuta e pastaj u ngrit. Ndihej i pamundur e mbante erë dhé. Si kudo, ngaqë era e dheut të posagërmuar e kishte mbushur gjithë atë shpellë të vogël. Kaq, belbëzoi. Mjaft, se në fund të fundit me këto duar e shkula nga ai pellg gjaku. Dhe ajo nuk ishte pak.

E mbuloi kufomën prapë me pelerinë dhe duart i futi nën të për të tërhequr batanijen: ngri me një dorë trupin e pajetë e hiq me tjetrën nga pak batanijen: ngric pak e hiqe sërish pak, disa herë, gjersa e nxorri krejt batanijen dhe u çua në këmbë me gjithë të, se kishte menduar që atë batanie të re ta shtronte mbi tabanin e gurtë të gropës që përmbi të mandej të shtrinte të vdekurën.

Batanija ishte e gjerë, ndaj e mbuloi fundin e gropës krejt e palosur më dysh. Ashta doli nga gropa dhe e pa edhe një herë nga lart, por sikur nuk i pëlqeu. Iu duk pak. Psherëtiu. Ndërkaq befasi një diç i pashpjeguar e shtyu që vështrimin ta hidhte në xhakatën që kish veshur, tamam-tamam aty te thiletë e gjoksit. E ç'e dua më këtë xhakatë, mendoi dhe nuk e bëri të gjatë: menjëherë e zbërtheu dhe ngulas e hoci nga trupi atë probë ushtarake që s'kishte as dhjetë ditë që e kishte veshur. Ishte sidokudo një xhakatë e re me astar e me kanavacë. E peshoi në dorë dhe ashtu e këqyri fund e majë: pastaj tok me të u fut rishtas në gropë. Jo, jo, e palosur ajo nuk e rrokte mirë të gjithë krein e gropës! prandaj u detyrua ta hapë ashtu siç qe dhe e vuri mbi batanije nga ana e cohës. Saora ndjeu njëfarë ngrohtësie: shpatullat e të vdekurës ashtu sikur qenë më të sigurtat; në një vend më të butë — në fund të fundit po

e varroste me të gjitha ato që të duhen për të ta hequr shqetësimin e shkaktuar nga mendimi ngjethës se balta e ftohtë ka rënë drejtpërsëdrejti mbi trupin e njeriut tënd të dashur.

Doli nga gropa dhe iu afrua trupit të së vdekurës.

La zbuloi përsëri fytyrën dhe sërish ndezi një fill shkrepseje; edhe një të dytë, edhe një të tretë. Ah, që s'kam një qiri!, mendoi ngaqë, tek e shihte ashtu të zbeh-të, po i shëmbëllente me skulpturat greke. Ishte hora e parë që po e shihte vetë e po bindej për efektin e ngroh-të që jepte drita e butë e qiriut te koka e të vdekurit. Prandaj, njëra pas tjetres ndezi dhe tri fiye të tjera shkrepseje e në fund para se ta mbulonte prapë me pelerinë e puthi në ballë dhe tha me zë të plotë:

— Mos u mërzit e dashur, se nuk do të të le vetëm. Por të paktën ti të jesh e mbuluar.

Ndenji dhe pak më këmbë përmbi të e mendoj e mori në krahë e ashtu iu afrua gropës. Zbriti aty bashkë me të. (Shyqyr Zotit, gropën e kishte hapur me kartë me një metër të gjerë!) Me fytyrë kah qielli mendoi sakaq dhe përsëri ndjeu në grykë një komb që lësoj here sikur i zuri frymën. Nga qielli, përsëdyti me vete dhe përnjëherë u rrëmbush. Atëherë filloi ta lëshojë dalëngadalë gjersa e shtriu krejt mbi bataniqe e xhakotë gjithë po të mbështjellë mirë me pelerinë. Sa mirë që e kish marrë me vete atë pelerinë! Në të vërtetë i ishte ruajtur shiut, e jo për ndonjë gjë tjetër. Po, a mund të mendonte më parë që ajo pelerinë do të shëmbente shumë mirë dhe si qefin?

Doli mbi gropë, djathtas saj.

Por befaz ndjeu se, jo vetëm faqet, por e gjithë qafa i qe lagur nga lotët, bile dhe veshët. Qante pa e kuptuar. Gjithë ata lotë! Dhe vetiu i ordhën në mend do vargje të Tomas Kidit. Kushedi sa vjet kishte që s'i kish kujtuar ato! Në të vërtetë qyshse kishte qenë student; dhe ishte lik vaji i Hieronimit për birin e vranë të «Tragjedia spanjolle». Nisi të recitojë belbët:

*O sy! Jo sy, por kroje plot me lot!
 O jetë! Jetë jo, po form' e vdekjes!
 O botë! Botë po, po ping të zezash
 i mbushur plot me vrasje, me keqberje.*

I pëlqyen si kurrë ndonjëherë tjetër dhe me mend-
 tha: si vajet tona. Po, po, ai kishte dëgjuar disa britmë-
 zare nëpër vdekje, qyshse ishte i vogël, dhe vaji i tyre
 i kishte ngjethur mishtë. Vec ato gjithsesi ishin poezi.
 Ja, njëlloj si kjo që posa kish thënë vetë si vajtim, Dha-
 mbje. Por vargjet e Kidit sikur e lehtësuan.

Qëndroi dhe pak në heshtje e mandej nisi të hedhë
 dhé.

Një, dy, tre minuta, ndoshta katër, dhe ndali. Nuk
 mundej. Por shpejt i dha zemër vetes e nisi prapë nga
 puna. Asnjë gur nuk duhej të vendoste mbi të. Vetëm
 dhé. Ndërsa te fytyra përmbi pelerinë kishte shtruar
 shallin e saj e mbi të kapelen e tij ushtarake. E si të
 mos e ruante atë fytyrë? Prandaj gjithë duke e mbuluar
 e kujtoi edhe një herë, ashtu të zbehtë e krejt të qetë
 siç e kishte parë për të fundit herë nën dritën e pakët
 që lëshonin fijet e shkrepset, por assesi, ama nuk qe
 në gjendje të kuptonte pse po desh ta ruante në mendje
 pikërisht atë pamje. «O jetë! Jetë jo, po form' e vdek-
 jes» murmuriti dhe duke e ndier sokaq edhe shpellën,
 edhe atë që do të bënte më pas, e pa veten tamam si
 një lundëtar që po çante tejprtej terrin etern të vdek-
 kjes. Por aty, mu në mes të kapeles dhe shallit kishte
 vënë dhe unazën e madhe të hequr me kast nga gishti
 i Katerinës, me të dy emrat e plotë të tyre gdhendur
 në të. E vetmja shenjë identifikimi — se udhëtimi ishte
 i gjatë. Aty tha disa herë, bashkë të dy në një rreth
 ari, kurse në fund, tek e pa se mbulimi ishte kryer, mbë-
 shteti faqen mbi pingun e dheut që ngrihej rreth 20 cm,
 përmbi sipërfaqen e truallit dhe nisi të qajë. Prapë disi
 jashtë vetes. Por aty s'e shihte njeri — ajo shpellë ishte
 e shkëputur nga bota.

Kur u ngrit, pa sahatin: ora ishte 11.23. Më tepër kohë i kishte ngrënë mbulimi i varrit se çelja e tij.

Nuk po mendonte më asgjë. Por ndërkohë prej shtratit të përroit dëgjoi zëra njerëzish dhe qeshi me përdhunë. Por kokën nuk desh ta kthente që të shihte nga plasat e hyrjes, megjithëse ishte ulur mu bri gurit të saj. Tani kishte marrë fund gjithçka. Qeshi përsëri, se me një farë qesëndie kujtoi edhe një herë tensionin që duhej të kishte shkaktuar në Ministrinë e Brendshme: supozimet, ankthet e ndjekësve dhe raportet e një-pasnjëshme që i ishin drejtuar ministrit. Por ata tani kurrë nuk do ta mësonin të vërtetën, të paktën për aq kohë sa dikush do të hynte në atë shpellë për të gjetur trupin e tij. A kishte gjasë kjo? Jo, se ai ishte i sigurt që këtë shpellë e dinte përveç tij dhe çobani Nikollë Shupuli, tani i vdekur. Nikolla ia kishte dëftuar një natë dimri kur e ndiqnin kundërshtarët: «Tani këtë shpellë veç meje e di vetëm ti», i pat thënë plaku atëherë, duke i treguar gjithaq se ajo shpellë e fshehtë ia kish shpëtuar jetën familjes së tij prej tre brezash. «Mos ia thua askujt tjetër», i kishte thënë Mark Ashta më tepër i shtyrë nga një ngasje e sinqertë se sa nga ndonjë pararendim për përdorim të mundshëm. E ja tani në atë guxë po gjente mbështetjen e tij për një mbyllje të gjatë. U kishte shkarë nga duart: në fund të fundit edhe kjo një lloj ikje ishte, prandaj do të vdiste i qetë. Dëgjoji prapë zëra që vinin thellë nga shtrati i përroit, por ato sërish nuk e shmangën dot nga rrjedha e mendimit të mbramë: do të vdiste i qetë. E pra, po si, në ç'mënyrë?, pyeti pas pak me vete gjithë duke kaluar nëpër mend vetëvrasjen. Me armë jo, mendoj, se e mbante si të ditur zhurmën krisëse të saj dhe sytë aty për aty i shkuan te kama e lëshuar përtokë nja një metër tej këmbëve të tij. Se ti, moj kamë, nuk e ke kryer ende të gjithë misionin tënd, murruriti tek u zgjat për ta marrë sërish në dorë. Ke dhe ca pak punë akoma, ti ka-

më. Sakaq vështroi edhe një herë sahatin: ora ishte 11.54.

U çua nga vendi ku qe ulur dhe gjunjazi iu avit rishtas varrit. Psherëtiu, dhe vështrimin e hodhi ndërkaq te kama që mbante në duar. Ia preku lehtas me mollëza të gishtërinjve të dy tehtë: ende ishin të mprehtë. Ja një lloj vdekjeje që s'bëzan fare, mendoj e në çast bërrylin e majtë e vendosi mbi pirgun e errët të varrit. Këtu, tha nëpër dhëmbë dhe heshti. Ja ku më ke, e dashur, beibëzoi pas pak.

Po fliste me zë.

Ja ku më ke, andaj rri e qetë, se nuk je më në atë kështjellë të vrazhdë e nuk ke më polic që të të mbijë te koka. Dhe jam me thikë në dorë, cok me atë mjet që të ndreqa shtratin. E çfarë shtrati, se! Se një shtrat të kisha premtuar, por jo si ky... megjithatë fjalën e mbajta dhe nga ajo kështjellë e përçudnuar të shpëtova... por jetën jo. Se mos kam për vete më tepër! Veç kjo kamë më ka mbetur. gjithsesi një lloj thike e bërë për të vrarë, ngaqë asgjë tjetër nuk ka më vlerë tani. por kjo ama, ky sendi i frohtë çeliku mund t'i presë lehtë damarët që jeta ta ndalë rrjedhën e saj bashkë me rrjedhën e gjakut. Dhe sa mirë kam bërë që e kam mbajtur gjithmonë me vete këtë kamë gjermane...

Ja, vetëm një thikë është kjo, që mund të vlejë sa tërë jeta... Dhe e mprehtë është mjaft, se rrëmihja nuk e ka dëmtuar thujtjese fare. «Me tehet e kësaj kame kaq të mprehtë sa çjanë, mund të rruhesh për mrekulli. Mark», i kishte thënë para një viti me shpoti në një piknik njëra nga aktoret e teatrit të Tiranës. Por Ashta as që ia kishte varur asaj atëherë. Veç tani, krejt befas, po i kujtoheshin shkoqur fjalët e saj. Ja pra që s'paskëshin qenë fjalë të kaluara shkaras e pa zënë vend. Ato tani sikur u shpërhapën përvjedhas nëpër shpellë tamam dy apo tre minuta para se ta rraste tëhun e saj të mprehtë përmbi lëkurën e kyçit të dorës së majtë. Jo, jo, moj grua e pashme e me zë të qashtë, që as emrin s'po ta kujtoj dot. — murmuriti me fjalë që i për-

silleshin squllët nëpër gojë — të presësh damarët qënka edhe më e lehtë se të rruhoch. Qëndroi paksa mandej tha me plot gojë:

— Ja, kështu! — dhe menjëherë e nguli tehun e kamës aq thellë sa mundi në kyçin e dorës së majtë.

Saora pastaj po ashtu veprimi edhe me dorën e djathtë sido që tehu i thikës nuk hyri aq thellë kësaj here. E hodhi kamën dhe priti. Të ishte vërtetë kaq e lehtë për t'u kryer një akt vdekjeje! dhe me kaq pastaj duhet të merrte vërtetë fund gjithëka, domethënë të mos shihnin më sytë, të mos dëgjonin më as veshët dhe fryma të ikte a të shuhej në paqënie. Ashtu duhet të ishte përderisa gjaku i ngrohtë po i lagte gjer dhe kofshët.

Por nuk shkoi shumë dhe me vete mendoi se do të ishte më mirë po të qëndronte shtrirë, ndaj, si e kundroi mirë vendin, u përmbys i gjithë përmbi varr dhe ashtu me sy të mbyllur nisi sërish të flasë me zë:

— Ja, tani jam nisur të vij drejt teje, e dashur... këtu pranë më ke... duke e parë me sytë e mi gjakun që po më rrjedh përmbi varrin tënd.

Heshti për një hop, se filloi të ndiejë marrje mendsh.

E gjithë jeta paska qenë një marramendje e zhurmshme, mendoi dhe aty për aty nisi t'i shfaqej me flug e gjithë jeta. Dhe sa kthjellët që punonte kujtesa, ndonëse mendja vërtitej e vërtitej pa pushim, si të qe një gjeratore uji, tek kujtonte ndërkaq prindërit: nënën së pari, pastaj t'anë — sido qoftë ishin njerëz të mirë që të dy, paçka se në jetë s'u eci: dhe kishin ikur pa u ndier, njeri pas tjetrit se duheshin siç duket... duheshin!, dashuria pra. — po ai a kish dashur kënd më tepër se Katerina Pogun? Eh, sikur psherëtiu se mendja i hapi në kujtesë përjetimet studentore dhe pikërisht një dashuri të harruar. Njëzetedy vjec kish qenë atëherë, por çuditërisht ajo tani po i dukej si diçka e pajetuar. Në të vërtetë nuk e kish kujtuar asniçherë atë vajzë fiorentinase që ishte ndarë prej tij veç me një letër: «Nuk duhet të shihemi më!», ja, kaq. Harrosë... Katerina, tha shpejt e shpejt nëpër dhëmbë, ngaqë iu duk

sikur po e tradhëtonte të vdekurën me një të gjallë. Katerina, përsëdyti dhe u ndie më i qetë... ndërkohë që mendimi filloi të ecte nëpër kujtime më të afërta: po lufta? Edhe ajo i doli e gjallë: dy rrethime prej të cilëve kishte shpëtuar krejt nga rasti. I ati i Katerinës! Anton Pogu, belbëzoi se ia pa krejt fytyrën, madje dhe buzët që i lëviznin duke thënë diçka. Çfarë?, pyeti, por ai sakaq u zhduk... Pastaj një plagosje në shpatull, aq sa ajo e cuksi vërtetë tamam te plaga. Po kush e kish mendjen tani te një plagë e mbyllur! Ja dhe dita e çlirimit të Tiranës dhe aty, në zallamahinë e saj dhe zëri i H.C. Mandej fytyra e tij. Por s'po i shquante dot fjalët e shkrimtarit. Çfarë po thosh, vallë? Ndoshta shpjegonte për skemën e romanit që kishte në dorë, se për atë kishin folur më tepër bashkë kohët e fundit. Një i vdekur... sidokudo përsëri një i vdekur është ai, mendoi Ashta tek shihte fytyrën e H.C. që i qerthullonte ngadalë bashkë me mendjen. Jo, tha më pas si për ta ndrequr, ai është një i vrarë; dhe aty për aty diçka foli. Dësh t'i fliste fytyrës së shkrimtarit, por s'po i dilnin dot fjalët. Ti më pushkatove, i foli ai sakaq me një zë të qartë. Tamam zëri i tij. Unë!, mendoi habitshëm Ashta dhe prapë s'mundi që s'mundi dot të flasë. Të paktën t'i tregojë që s'mundi dot të flasë. Të paktën t'i tregoj për të vërtetën, tha gjithë shqetësim, por ndërkaq fytyra e H.C. iu fshi nga pamja dhe përpara iu shfaq një fushë me lule, mandej emësimi përsëri, e nëpër të veç një qeshje me zë të fortë, e ligë gjithsesi: ishte kukurima karakteristike e ministrit të brendshëm... Po, po, do vrisni ende dhe për ca kohë, tha me mend dhe në çast i erdhi për të bërtitur. Por prapë nuk mundi; madje tani as me firmë nuk po mbushej dot. Katerina, tha përsëri me mend dhe e përmendi emrin e saj dhe tri herë të tjera, ngase i dukej që ashtu do ta shpërndante marramendjen, por shpejt u kujtua se vetë s'kish ca që kishte prerë damarët e duarve dhe ishte në pritje të vdekjes. Po vij, e dashur, mendoi dhe saora e ndjeu veten krejt pa të dyja duart: me krahë të cinguar te kyçet. Ndoshta që të

dyja duart janë rrokullisur në anën tjetër të varrit, tha sërish me mend dhe ndërkaq filloi të dëgjojë hapja që godasin dheun diku aty përreth shpellës. Ata ende po na kerkojne. A i dëgjon Katerina?, pyeti, por e kuptoi që edhe kësaj here nuk nxorri zë. Ata po na gjurmojnë... po kërkojnë... do të kërkojnë e do të kërkojnë me dekada ndoshta, gjersa të lodhen një ditë... e pastaj nuk do të ketë me rëndësi fare për ta edhe nëse do të na gjejnë... se vonë, shumë vonë do ta kuptojnë që janë lodhur kot së koti... E pra, kjo zhurmë që po dëgjojmë nuk vjen nga llokaçitja e gurrnisë se karkave që vërtitet prapë, por nga goditja përmbi dhe e çapit të rëndë gjurmues... gjurmues kudo... dhe mu sikur po më godasin në asht të kresë: me çizme, me këpuce me thumba... njëlloj ndoshta si zhurma që dëgjonte Katerina tek ikte... jo, jo, këto s'janë rrëke kafkash, po ujëra zalli që vërshojnë me rrëmbim nga malet... Dhe po më pihet ujë, e s'po kam më fare pikë fuqie. E ç'e dua fuqinë! Për të vdekur duhet të shteresh fuqish... Thika si brisk — ja, ajo m'i përthithi dalëngadalë të gjitha fuqitë... Eh që ia harrova emrin asaj aktoreje... se jeta qëndroërka vërtet mu në teh të briskut dhe vetë koha është krejt si brisk... E ç'i do emrat e aktorëve; ata janë shumë... sa e sa të shumtë janë ata! Po ne të paktën vdiqëm si njerëz të vërtetë... jashtë çdo shtrirjeje... Ndërkohë dëgjoj sërish një kukurisje të thellë e gjithë ligësi, por as që mendoj më fare për të... Se mua më mjafton vetëm një emër, mendoi. Një emër, tha prapë po ashtu; por ndenji dhe pak e mandej sikur foli: Katerina!, briti dhe më në fund e dëgjoj shquar me veshë zërin e tij, veç menjëherë e kuptoi se frymëmagrja i që rralluar e ashpërsuar gjersa nuk mbante më. Siç duket këto janë çastet e fundit, mendoi... më të mbra- met çaste të një komandanti kështjelle... Eh, sa i bukur paskësh qënë pragu i vdekjes! Ja dhe ky tuk-tuk që dëgjoj me veshë po rrallohet... i zemrës është ai apo i kohës? I zemrës dhe i kohës njëherësh... por thellë, si veçan tij, dëgjohet ende edhe zhurma e hapave... the-

llë, por që ndihet... gjurmoni, gjurmoni... ata ndjekin,
e unë po iki mes trokitjeve të mbrame... rrahjeve të
fundit të zemrës sime... të koh... të koo...hëëss...

Ora ishte 13.30.

F u n d

Vjeshtë e parë 1988
Mars 1989

**Ripunuar sipas një dorëshkrimi
të vitit 1982**

Tirazhi 3000 kopje

Formati 78x109/32

Štash: 2204-82

Shtypur në shtypshkronjën «A. Z. Çajupi» — Tiranë, 1994

Apollonia 1994

SPARTAK NGJELA
Shpella e vrasjes
- roman -

Një tragjedi e madhe (sa jeta) brenda në tragjedinë akoma më të madhe (sa bota) të komunizmit. Një Romeo shqiptar, me uniformë dhe një Xhulietë shqiptare e burgosur ritakohen në një kështjellë - burg.

Dhe është gjysma e dytë e shekullit të XX.

Kërkojnë çlirim, kërkojnë dashuri, por është e pamundur. Sepse s'ka liri të pjesëshme, dashuria e pakët nuk ekziston.

Shpella e vdekjes është fundi i këtij romani. Më shumë është fundi i një ideje, i një mashtrimi të hatashëm.

VISAR ZHITI

